

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ ప్రకటితము—౪౦ ఖ్య. వి.

శ్రీకృష్ణ.

ర సా భ రణ ము ,

ఇది

అనంతమాత్యక్తము

(పరిషత్ ప్రకటించినది పునర్ముద్రితము)

కాకినాడ :

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారిచే బ్రకటింపబడినది.

కాకినాడముద్రాక్షరశాల.

1931

వల రు ~~వి~~

ఓమ్.

భూమిక.

౧

తిక్కన కొమరుఁ డగు ననంతామాత్యుఁ డీరసాభరణమును రచించె నని యిందుఁ గల గద్యమునఁ గలదు. ఈ గ్రంథమునకుఁ దుదఁ గల “జానాందక శకవర్షముల్” అను పద్యమును బట్టి లెక్కించుచో నితఁడు రసాభరణమును క్రీ. శ. ౧౪౩౫ జనవరిలో దేవానికిత మొరచ్చినటుల నిర్ధారింప నగును. ఈవిషయమును బట్టి యీతనికాలమును నెల్లరును నిర్ణయించు కొనఁగలరు

ఇతని తండ్రి తిక్కన భారతమును జెప్పిన కొట్టరువు తిక్కయజ్ఞ కాఁడు. ఈసంగతి సీతఁడు రచించిన భోజరాజీయమునఁ దనకు ముత్తాత యైన బయ్య నమంత్రిని వర్ణించిన పద్యము వలన స్పష్టపడును. ఆపద్య మిది:—

క్షీతిఁ గ్రతుకర్తృతామహిమఁ జేకొని పంచమవేదమైన భా
రతముఁ దెనుంగుబాస నభిరామముగా రచించి నట్టి యు
న్నతచరితుండు తిక్కవినాయకుఁ డాదట మెచ్చ భవ్య భా
రతి యనఁ జేరుఁ గన్న కవిరత్నము బయ్యనమంత్రి యల్పుఁడే.

ఈ గ్రంథకర్త కాండిన్య గోత్రుఁడు. ఇతని ముత్తాత కవిబ్రహ్మ యగు తిక్కన వలన భవ్యభారతి యనిపించుకొనియొను. ఈ బయ్యనకుఁ చినతండ్రి యగు త్రిపురాంతకుని కుమారులలో నొకఁడగు తిక్కన “ప్రశస్తసాహిత్యుఁడ”ని భోజరాజీయముననే తెలుపఁబడినది. తన యన్నదమ్మలను గూర్చి తెలుపు నీ పద్యమునఁ దన తమ్ముఁడు చిట్టనసత్తవి యని తెలిపినాఁడు గ్రంథకర్త.

భూనుత కీర్తి ముప్పుడివిభుండు మదగ్రజఁ డేను వైష్ణవ
ధ్యానసమాహితాత్మఁడ ననంతసమాఖ్యుఁడ నాదు తమ్ము ల
జ్ఞానవిదూరు లక్ష్మనయు, సశ్శుచి చిట్టనయు, వివేకవి
ద్యానిధి రామచంద్రుఁడు, నుదారుఁడు లక్ష్మణ నామధేయుఁడు.

వీనిని బట్టి చూడఁగా వీరి వంశము కవితావంశ మనఁ దగి యున్నది. ఇట్టివంశమున జనించినవాఁ డగుటనే యితఁడు పద్యరచనకుఁ బ్రథమ సోపాన

మగు నొక ఛందోగ్రంథమును, గవితకుఁ బ్రాణ మనఁ దగు రసము స్వరూపమును వెల్లడించుటకై రసాభరణమును గూడ రచించినాఁడు.

ఇతఁడు తా నాఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణవంశమువాఁడ నని సగర్వముగా నీక్రిందివిధమునఁ జెప్పికొనినాఁడు.

“ఈ యార్వుకు నొక్కొక్కఁడు, వేయిదశకు మొదలుగాఁగ వెలయుదురని కాదే యాఱువేల పేరిడి, రీ యన్వయమునకు నేవ్య మెఱిగిన పెద్దల్”

ఇతఁడు కృష్ణాతీరమువాఁడు. తండ్రి “శ్రీకాకుళంబున కొడయఁడైన యంద్రవల్లభ హరిశేవనలరుచుండు” వాఁడని వర్ణింపఁ బడినది. రసాభరణము ద్రువపురీశున కంకితము చేయఁబడిన దని కవి తెల్పుచున్నాఁడు. ఈద్రువపురి ప్రస్తుతము గుంటూరుమండలమునఁ గృష్ణాతీరప్రాంతమునఁ గల ధూళిపూడి యను గ్రామమూ యని యూహ పొడముచున్నది.

భారతకవయగు తిక్కయబ్బకు శిష్యుఁడును దిక్షవయను వాని పుత్రుఁడు నగు మారనయు నితనివంశ్యుఁడేమో యని సందేహము పొడముట కవకాశము గన్పట్టుచున్నది. తిక్కయబ్బచే భవ్యభారతి యను బిరుదము నందిన బయ్యనమంత్రికిఁ బినతండ్రియగు క్రిపురాంతకుని యారుగురు కొమరులలోఁ జినరవాఁడు ప్రశస్తసాహిత్యుఁడు తిక్కవ కలఁడు వానికి సమకాలికుఁడే తిక్కయబ్బ. ఆతిక్కవకుమారుఁడు విద్యాభ్యాసము చేయువాఁడై కవితాసామ్రాజ్య పట్టభద్రుఁడైన తిక్కవను శుక్రాచంద్రునివాఁడన నూహకు లోపముండదు. కాని, యిందలి యథార్థమును బెద్దలు నిర్ణయింతురుగాత మని యీ ప్రస్తుతముగాని విచారణ నింతతో వదలుచున్నాను.

ఇప్పటికిఁ గవిని గూర్చి మనకుఁ దెలిసిన చరిత్రాంశములు:—ఇతఁడు కొండిన్యగోత్రుఁడగు నియోగి; కృష్ణాతీరవాసి; విద్యత్తవివంశమువాఁడు; భోజరాజీయ మను ప్రబంధమును, ఛందోదర్పణ మను లక్షణగ్రంథమును, రసాభరణ మను కావ్యలక్షణగ్రంథమును జెప్పినాఁడు; క్రీ. శ. ౧౪౩౫ ప్రాంతమున నున్నవాఁడు.

9

తెనుఁగు బాసను గావ్యము లక్షణము లాదిగాఁ గల వానిని విచారించు సాహిత్యశాస్త్రము లతిస్వల్పముగా నున్నవి. ఇప్పటికి వెల్లడి యైన వానిలో రసాభరణమే ప్రాచీన యునఁదగి యున్నది. ఈ కవి తన భోజరాజీయ

మునఁ “గావ్యంయశనేఽర్థకృతే వ్యవహారవిదేశీవేతరక్షతయే సద్యఃపరనిర్వృతయే కాంతాసమ్మితతయోపదేశయుతే” యను మచ్చటాచార్యుఁడు నుడివిన కావ్యప్రయోజనమునే,

“సకల విద్యలయందుఁ జర్చింపఁగలిగిత యుచ్ఛ్రిష్టముగ్రహి నిత్యోక్తి కౌఱుకు, నర్థాప్తికౌఱుకు, నా వ్యవహారలక్షణం బెఱింగెడుకౌఱుకు, ననేకవిధములగు నమంగళముల హరియించుకౌఱుకు, నుచిత నిత్యసౌఖ్య సంస్థికౌఱుకు, నొనరఁగాంతాసమ్మితోపదేశస్థునఁ బ్రీతిమై హిత మాచరించుకౌఱుకు, నయ్యెఁ గాన... ,”

అని నుడివినాఁడు. సాహిత్య శాస్త్రుగ్రంథములను బరిశీలింపఁ గావ్యమున కాత్మ రసముని మొదట నొడివినవాఁడు శ్రీ.శ. ౧౩౭౫ ప్రాంతమున భారతభూమి నలంకరించిన సాహిత్యదర్పణకారుఁడైన విశ్వనాథకవిరాజే. వారి మతమున కనువుగ రసాభరణమును దెనుఁగున వ్రాసిన యనంతమాత్యుఁడు విశ్వనాథుని దర్పణమును ముట్టుని కావ్యశ్రవణమును గూడ మేలవించి యెం దే విషయము ప్రశస్త మైనదో దాని నెల్ల గ్రహించినాఁడనవచ్చును.

ఇ తియ కాదు. ఇంకొక యూహము పోషమ వచ్చును. ఇతఁడు కేవలము రసమును గూర్చియే యీ గ్రంథమును వ్రాయుట పలనరు, ఇచ్చిన గుణ, దోష, భవ్యవ్యలంకారాదులను వివరింపక పోవుటచేతను దృశ్యకావ్య ప్రశంసయే మనమునం దిడికొనినాఁడేమో యనవచ్చును. రసము నాట్యమునకు ముఖ్యముగా సంబంధించినది గాని శ్రవ్యకావ్యములకు ముఖ్యము కాదని పలువుర పూర్వాలంకారికుల మత మునది యే యీ కవికిని నచ్చినదేమో. కావ్యకౌతుకమునఁ ‘బ్రయోగత్వ మనాపన్నే కావ్యే నాస్వాద సంభవః’ అని యున్నదని యభినవగుప్తుఁడు చెప్పి “కావ్యం తావత్సుఖ్యతో దశరూపాత్తకమేవ... నాట్యే ఏవ రసాః! నలోకే! కావ్యం చ నాట్యమేవ!” యని తన యభిప్రాయమును నుడివి “నానాభావాభి వ్యంజితా వాగజ్ఞసత్వోపేతా ఫ్టాయభావా నాస్వాదయన్తి సుమనసః క్షేత్ర కాః హర్షాదీంశ్చాస్మిన్చ, తస్మాన్నాట్య రసా ఇత్యభివ్యాఖ్యాస్యామః” యను భరతాచార్యుని వాక్యమును బ్రమాణీకరించెను. ఈభరతవాక్యమే యనంతమాత్యునకుఁ బ్రమాణమై యీగ్రంథమును రచించుటకుఁ బురికొల్పిన దేమో. ఈ యూహ కాదనుట కొక సందేహము కలుగవచ్చును. ఇతఁడు నాట్యరసముల నెనిమిదింటినే తెలుపక

శాంతమును గూడ తెలిపినాడు గదా యని. ఈ విషయమున నాట్యాచార్యుడు పూర్వుల మతమును స్వీకృతముకూలమనియే “ఏవం నవరసా దృష్టా నాట్యజ్ఞైర్దక్షణాన్వితాః” అని పేర్కొనెను గావున శాంతముతో నాట్యరసములు తొమ్మిదియని యనంతుని మతమునై యుండునన విప్రతిపత్తి యేమియుఁ గన్పింపదు. ఇతఁడు భరతమును మనమున నిడికొని స్వగ్రంథమును వ్రాసెనా యను ప్రశ్న ముత్పన్నమగుట కేయవకాశములేదు; కాని, రసాధిదేవతలకు బేర్కొను నపుడు బ్రహ్మ యద్భుతరసమున కధిచైవ మని ‘అద్భుతో బ్రహ్మదైవతః’ అను భరతు వాక్యమునే గ్రహించెను గాని “అద్భుతో విస్తయస్థాయీ భావో గంధ ర్వదైవతః” అను దర్పణకారాది వాక్యములను గ్రహింపమిచే నితఁడు భరతాచార్యు ననుసరించె ననవచ్చును. ఈ యూహను ద్రోసిపుచ్చుచున్నది తెనుఁగున రూపకములు లేమియే యనవచ్చును. కాని, యిచట మా మనవి యొకటి కలదు. సంస్కృతము నందు వలెఁ దెనుఁగున లక్ష్యములనుగాఁ జూపుటకు దశరూపకములు, నుపరూపకములును బ్రస్తుతమలభ్యము లనుట నిజమే. ఐనను యక్షగానాదులను బరికించినచో రూపకోపరూపకము లొక కొన్ని మన తెనుఁగు బాసను గూడఁ గల వని నిర్ధారించనగును. ఆదృశ్యములను బండితులైన కవులు వ్రాసిరా యనఁ గూడదు. నాచికేళపకమున నజచరిత్రమును వ్రాసి రాజాస్థానములఁ బండితులతో వ్యాకరణాది శాస్త్రముల శాస్త్రార్థము లొనర్చి పెళ్లు జయములు గొన్న మతుకుమల్లి నృసింహవిద్వత్తీవి సుమారు పంజయేండ్లలోఁగా నివసించినవాఁడు శ్రీకృష్ణజలక్రీడ అను నొక నాటకము నతిమృదువైలిని రచించినాఁడు. కావున రూపకముల ధోరణుల కనువగు మార్గమున రసస్వరూపము నితఁడు తెలిపి యుండవచ్చును.

ఇక నొక్క యూహ. అనాది నుండియు నాట్యశాస్త్రము వేటుగాను, శ్రవ్యకావ్యములకు సంబంధించి యలంకారశాస్త్ర మని వాడఁబడు సాహిత్య శాస్త్రము వేటుగాను దర్పణ కారుని వజ్రకుఁ బరిగణింపఁబడినయని. రూపకములకుఁ బ్రధాన మైనది రస మనియు, శ్రవ్యములకుఁ బ్రధాన మైనది ధ్వని యనియుఁ బలుపురు చెప్పిరి. ఆధ్వనియందు భేద మగు నసంలక్ష్యక్రమ మనుదానియందు రసాదులు పేర్కొనఁబడినవి. అందుచేతనే కావ్యప్రకాశము ధ్వన్యాలోకము మున్నగు గ్రంథములయందు రూపక ప్రకరణమే లేదు. రూపకములను దెలుపుటకు దశరూపకాదిగ్రంథములును, నాయికాది భేదములను

వెలుపుటకు రసమంజరి ప్రభృతి గ్రంథములును వెలువడినవి. దర్పణకారుడు రసాత్మకమగు వాక్యము కావ్యమని తెలిపి రూపకములను గూర్చిన విషయమును గూడఁ దన గ్రంథమున వ్రాసినాఁడు. నాటి నుండియుఁ గూడ గంగానందాదులు రసమును గూర్చి యే ప్రత్యేక గ్రంథములను వ్రాసినారు. మఱియు శారదాతనయాదులు భావప్రకాశాదులను గేవల రసవిషయ బోధకములను నిర్మించిరి. కనుక మన సాహిత్యశాస్త్రమున నాట్యమును గూర్చియు, నాయికాదులను గూర్చియు శ్రవ్యకావ్యములను గూర్చియు, రసభావాదులను గూర్చియుఁ బ్రత్యేక గ్రంథములు పెక్కులు వెలువడినవి. ఈ సమస్తవిషయ సంగ్రహమును గలది యు దర్పణ, ప్రతాపరుద్రయశోభూషణాదులు, బయలు వెడలినవి. అట్లులేనే తెనుఁగునఁగూడఁ గేవల రసమును గూర్చి యీ రసాభరణము వెలువడి యుండనగు.

ఈ పై విషయ మప్రస్తుత మని పలువురకుఁ దోఁపవచ్చును, ఒక దృష్టిని నిది ప్రస్తుతమే యని నా మనవి ఇట్టి గ్రంథము లనేకములు తెనుఁగున నొకప్పుడుండి కాలవశమున మన కప్రాప్తములై మరల నన్వేషణమున లభ్యములు కావచ్చు ననియు నీదృష్టితో వెడకుట యత్యవసర మనియు సహృదయులకుఁ దెలుపుటకే యింత వ్రాసితిమి.

3

ఈ గ్రంథము స్వతంత్ర మైనదో లేక యేసంస్కృతగ్రంథమునకైనఁ బరివర్తనమో తెలియదు. మాతృక కన్పించువఱకు స్వతంత్రగ్రంథమే యిది యని యనుకొనవలెను.

దీనికి 'రసాలంకార'మను నొక పర్యాయనామము కూడఁ గలదని ప్రథమాశ్వాసాంతగద్యమునఁ దెలియఁ గలదు. ఆయాయి వ్యాఖ్యలందుఁ బేర్కొనఁబడు రసాలంకార మను సంస్కృతగ్రంథమున కిది తెనుఁగుసేత యేమో యని భ్రమను గొలుపుచున్నది. ఉదాహరణముగా నీవిషయమును దెలుపుచున్నాను. హరవిలాసము శ్రీనాథుని స్వతంత్రగ్రంథమని గదాలోక మనుకొనుచున్నది. హేమచంద్ర కృత కావ్యానుశాసన వ్యాఖ్యానమున 'సుజన దుర్జనస్వరూపం యథాహరవిలాసే' అని కన్పించుచున్నది. ఆవ్యాఖ్యానోదాహృత మగు హరవిలాసము మృగ్యమగుటచే నిపుడు మనమేమనుటకు నవకాశములేదు. కనుక స్పష్టనిదర్శనము కన్పించువఱకు నీ రసాభరణమును స్వతంత్రగ్రంథమే యనవలయును.

౪

రసాభరణమునఁ బ్రాజ్ఞమాత్మసముచ యభావములకు లక్ష్యలక్షణములను, విభా వానుభావ సత్త్విక భావలక్షణములను శృంగారాది నవరసములకు నుదాహరణముల నొసఁగి కవి సము సామాజికానుభావ్యమని నిర్ధారించెను.

రెండవ యాశ్వాసమున నాలంకారికన విభావములకు లక్షణమును చెలిపి, భావహావాదులగు శృంగార ఛేష్టు లుచనాత్మతము లని లక్ష్యలక్షణములతో వాని నొడిచి, యుచనాలంకృతులను, నుచన స్థలంబులఁ జెప్పించి యనుభావమును చెలిపి, యష్టుచిత సత్త్విక భావములకు, ముప్పది మూడు సంచారిభావములకు సోదాహరణముగా లక్షణములను జెప్పెను. ఇందుసంచార్యాది భావలక్షణముల నొండురెండు చోటుల మతభేదము కన్పించును గాని యది పాటింపఁ దగినది కాదు. ఉక్తరణమున నేర్చుకొనఁదగిన విషయ మొకటి కలదు. సామ్యతమున నాలంకారికులు పలురూప తెలుపని శృంగార, భక్తి, వాత్సల్యములకు వైకల్యమును గవి సాధించినాఁడు:—

“రతి దా నాయకనాయికాదివరతక రంజల్లు శృంగారమై
క్షీతిలో దేవగురుద్విహాదివరతం జెన్నొందు సద్భక్తియై
సుతమిత్రాత్త సోదరాది పరతక సాంపాదు వాత్సల్యమై”

తృతీయాశ్వాసమున సంభోగ విప్రలంభ శృంగారములను జూపి యాలంకారికులు సంస్కృతమున సాధారణముగాఁ జెప్పినని, నాట్య వేదమున మాత్రమే తెలుపఁబడిన, పంచవిధ మగు వాగ్విలసన, వైష, భ్యాంగక్రియా, సంకీర్ణమిత్రి, శృంగారమును గూడ విస్తృతముగాఁ గవి చెలిపినాఁడు; పిదప భావోదయాదులను రససాంకర్యములను చెలిపెను. నాలవ యాశ్వాసమున నాయికా నాయకులఁ గూర్చి దిక్పత్రముగా వ్రాసినాఁడు.

౫

స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ బాత భేదముల నొకింతఁ జూపుదును. రసాభరణము రెండవపుటలో నుత్సాహలక్షణముఁ దెలుపునపుడు “లోకోత్తర కృత్యంబులు నైకొని యవి యెడఁగకుండ”నను పాతము నాదరించి “యవి యెడఁగకుండ”ననుపాతమును సూచించినారు ప్రకాశకులు. రెండుపాతములకు సామాన్య తాత్పర్యమున భేద మంతగాఁ బొడకట్టక పోయినను సూక్తముగ

నాలోచించినచో భేదము విస్తారముగా నున్న దని 'కార్యారంభేషు సంరంభః స్థేయా నుత్సాహ ఉచ్యతే" మొదలుగాఁ గల వాక్యములను జూచినపుడు తోఁపక పోదు. మఱియు మూడవ పుటలో విష్ణయ లక్షణమునఁ 'జేతోవి స్మృతి విస్తయ..." అను పాఠమునే ప్రకాశకు లేల యంగీకరించిరో తెలియదు. "విస్తయశ్చిత్త విస్తారః పూర్వాదృష్ట విలోకనాత్" మొదలగు నాలంకారిక వాక్యములను జూచినచో "విస్తృతి"యనుపాఠమే సరియగు నర్థబోధమునకుఁ దోడగు ననియు 'విస్తృతి' యనర్థబోధక మనియుఁ జెలియక పోదు. నాలవపుటలో, "సీసమూహంబు రసముల కెల్ల నిల్లు" అనియే యుండ నగు ను గాని యాదృతమైన పాఠ మనర్థబోధక మని తెలియనగు. పదునొకండవపుటలోఁ జికితలక్షణమును జెప్ప వద్యమునఁ "జూపులు చలింపఁగాఁ గడు" ననుపాఠమునే సహృదయులు గ్రహింపనగు. పందొమ్మిదవ పుటలో వ్యాధి కుడాహరణమైన పద్యమునఁ "దరుణి హరి బా?" యను పాఠమే సాగనైనది. బాళి యనఁగాఁ గాంక్ష. ఇరువదిరెండవ పుటలో మొదటిపద్యమునఁ "దగు నాతని కీకపట ప్రయోగముల్" అనుదాన వ్యంజిత మగు నర్థమే యాదృతపాఠము నర్థము కంటె బాగుగనున్నదని సహృదయులు తెలియకపోరు.

ఈ గ్రంథ ప్రకాశకులు తా మొసంగిన పాఠములు చెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తక భాండాగార ప్రతినుండి గ్రహింపఁబడిన వని తెలుపుచున్నారు. అట్టి పాఠములను గ్రహించుట యవసరమే కాని యప పాఠములను బద్యమున నచ్చొత్తించి సరియగు పాఠములను గ్రంథ గుర్తించుటకై వదలుట న్యాయముగా లేదని నా తలంపు. వీభత్సరసోదాహరణ పద్యమునఁ బ్రకాశకు లాదరించిన పాఠమున కెట్లర్థము చెప్పవలయునో నాకు బోధపడుటలేదు. క్రింద వారుడాహరించిన పాఠ భేదము నంగీకరించిన నేరైనఁ బద్య మర్థము కాలే దనఁగలరా యని నాకు సందేహము. బహుపాఠముల నిచ్చుట యవసరమే, కాని గ్రంథమున నాదరణీయ పాఠము నచ్చొత్తించుటయు నవసరమే యని నా విన్నపము.

ఇంక నొక్కమాట. ఇందును లేఖక ప్రమాదములు నచ్చులేవ్వలును సరి భవించియున్నవి. చూ. "పూదవినసీలవేణియునుబున్న మచందురు నాదరించు నవ్వదనము" ఇత్యాదులు.

౪

రసాభరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసమున న్నాయభావములకు లక్ష్యలక్షణములను, విభా వానుభావ సాత్త్విక భావలక్షణములను శృంగారాది నవరసములకు నుదాహరణముల నొసఁగి కవి సము సామాజికానుభావ్యమని నిర్ధారించెను.

రెండవ యాశ్వాసమున నాలంబనోద్దీపన విభావములకు లక్షణమును దెలిపి, భావహావాదులగు శృంగార చేష్ట లుద్దీపనాంతర్గతము లని లక్ష్య లక్షణములతో వాని నొడివి, యుద్దీపనాలంకృతులను, నుద్దీపన స్థలంబులఁ బేర్చిని యనుభావమును దెలిపి, యష్ట విధ సాత్త్విక భావములకు, ముప్పది మూఁడు సంచారిభావములకు సోదాహరణముగా లక్షణములను జెప్పెను. ఇందుసంచార్యాది భావలక్షణముల నొండురెండు చోటుల మతభేదము కన్పించును గాని యది పాటింపఁ దగినది కాదు. ఈ ప్రకరణమున నేర్చుకొనఁదగిన విషయ మొకటి కలదు. సంస్కృతమున నాలంకారికులు పలువురు తెలుపని శృంగార, భక్తి, వాత్సల్యములకు నైకకంఠ్యమును గవి సాధించినాఁడు:—

“రతి దా నాయక నాయికాదిపరతః రంజల్లు శృంగారమై
క్షీతిలో దేవగురుద్విజాదిపరతం జెన్నొందు సదృశక్రియై
సుతమిత్రాన్త్ర సోదరాది పరతః సాంపారు వాత్సల్యమై”

తృతీయాశ్వాసమున సంభోగ విప్రలంభ శృంగారములను జూపి యాలంకారికులు సంస్కృతమున సాధారణముగాఁ జెన్నొనని, నాట్య వేదమున మాత్రమే తెలుపఁబడిన, పంచవిధ మగు వాగ్విలసన, నైప, భ్యాంగక్రియా, సంకీర్ణమిద్ర, శృంగారమును గూడ విస్తృతముగాఁ గవి దెలిపినాఁడు; పిదప భావోదయాదులను రససాంకర్యములను దెలిపెను. నాలవ యాశ్వాసమున నాయికా నాయకులఁ గూర్చి దిక్ష్వాత్రముగా వ్రాసినాఁడు.

౫

స్థాలీపులాకన్యాయమునఁ బాత భేదముల నొకింతఁ జూపుదును. రసాభరణము రెండవపుటలో నుత్సాహలక్షణముఁ దెలుపునపుడు “లోకోత్తర కృత్యంబులు గైకొని యవి యెడఁగకుండ”నను పాతము నాదరించి “యవి యెడఁగకుండ”ననుపాతమును సూచించినారు ప్రకాశకులు. రెండుపాతములకు సామాన్య తాత్పర్యమున భేద మంతగాఁ బొడకట్టక పోయినను సూక్ష్మముగ

సాలోచించినచో భేదము విస్తారముగా నున్న దని 'కార్యారంభేషు సంరంభః స్థేయా నుతాసహ ఉచ్యతే" మొదలుగాఁ గల వాక్యములను జూచినపుడు తోచక పోదు. మఱియు మూడవ పుటలో విస్తయ లక్షణమునఁ 'జేతోవి స్తృతి విస్తయ..." అను పాఠమునే ప్రకాశకు లేల యంగీకరించిరో తెలియదు. "విస్తయశ్చిత్త విస్తరః పూర్వాదృష్ట విలోకనాత్" మొదలగు నాలంకారిక వాక్యములను జూచినచో "విస్తృతి" యనుపాఠమే సరియగు నర్థబోధమునకుఁ దోడగు ననియు 'విస్తృతి' యనర్థబోధక మనియుఁ దెలియక పోదు. నాలవపుటలో, "నీసమూహంబు రసముల కెల్ల నిట్లు" అనియే యుండ నగు ను గాని యాదృతమైన పాఠ మనర్థబోధక మని తెలియనగు. పదునొకండవపుటలోఁ జకితలక్షణమును జెప్ప పద్యమునఁ "జూపులు చలింపఁగాఁ గడు" ననుపాఠమునే సహృదయులు గ్రహింపనగు. పందొమ్మిదవ పుటలో వ్యాధి కుదాహరణమైన పద్యమునఁ "దరుణి హరి బాళి" యను పాఠమే సాగసై నది. బాళి యనఁగాఁ గాంక్ష. ఇరువదిరెండవ పుటలో మొదటిపద్యమునఁ "దగు నాతని కీకపట ప్రయోగముల్" అనుదాన వ్యంజిత మగు నర్థమే యాదృతపాఠము నర్థము కంటె బాగుగనున్నదని సహృదయులు తెలియకపోరు.

ఈ గ్రంథప్రకాశకులు తా మొసంగిన పాఠములు చెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తక భాండాగార ప్రతినుండి గ్రహింపఁబడిన పని తెలుపుచున్నారు. అట్టి పాఠములను గ్రహించుట యవసరమే కాని యప పాఠములను బద్యమున నచ్చొత్తించి సరియగు పాఠములను గ్రింద గుర్తించుటకై వదలుట న్యాయముగా లేదని నా తలంపు. బీభత్సరసోదాహరణ పద్యమునఁ బ్రకాశకు లాదరించిన పాఠమున కెట్లర్థము చెప్పవలయునో నాకు బోధపడుటలేదు. క్రింద వారుదాహరించిన పాఠభేదము నంగీకరించిన నేరైనఁ బద్య మర్థము కాలే దనఁగలరా యని నాకు సందేహము. బహుపాఠముల నిచ్చుట యవసరమే, కాని గ్రంథమున నాదరణీయ పాఠము నచ్చొత్తించుటయు నవసరమే యని నా విన్నపము.

ఇంక స్తోత్రమూట. ఇందును లేఖకప్రమోదములు నచ్చులేళ్లులును సరి భవించియున్నవి. చూ. "బొదవిససీలవేణియునుబున్నమచందురు నాదరించు నవ్వదనము" ఇత్యాదులు.

రసాభరణమునఁ గైతను గూర్చి విస్తారము చెప్పఁ దగిన దేదియులేదు. పద్యములు శ్రుతిమాత్రతోఁ జర్ఖభోధకములగు శబ్దముల కూర్పును గలిగి ప్ర సాదగుణ విలసితములై యలరారుచున్నవి. ఇట్టి గ్రంథముల ప్రయోజన మన ల్పముగా నిప్పుడు మనభాషకుఁ గలదు. దీనిని బైకిఁ దెచ్చినందులకుఁ బ్ర కాశకులు సర్వవిధముల గేయులు. మఱియు నిట్టిగ్రంథములను లోకమునకు నాంధ్రసాహిత్యపారిషదులు ప్రసాదింతు రని నమ్ముచున్నాను. ఇచ్చటికే భూ మిక మితినిమిఱిసది. ఇతోఁజిదిక మనవేక్షణీయము. సెలవు.

కాకినాడ,
౧౩—౧—౧౯౩౧.

}

విద్యాన్ కోపల్లె శివకామేశ్వరరావు,
F. A. R. U. & P. O. L.

ర సా భ రణ ము .

ఈ క్రొంథము పరిషత్తునకుఁ జాలకాలముక్రిందటనే కాకినాడసమీపమునం దున్న కుయ్యేరుగ్రామనివాసులు బ్ర॥ వారిసోమయాజుల సుబ్బరావు గారు పఠింపిరి. క్రొంథన సం॥ ఆషాఢ బ ౮ శుక్రవారమున శృంగారకవి జెంకయ్యగారు వ్రాసినది. పరిషత్తు స్తకభాండాగారములో సంఖ్య 1781 గలదిగా నున్నది. తాళపత్రప్రతి. దీనిని, చెన్నపురిలో దొరతనమువారి పుస్తకభాండాగారములోని రెండుప్రతులతో సరిచూపించితిమి. ఆరె టిలో నొకటి కాగితపుప్రతి. రెండవది తాళపత్రప్రతి. అందు నిందునుగూడ గృత్యాదిని బద్ధములు లేవు. కవి యట్లే ప్రారంభించెనా యనఁజాలము. కొన్నిసందేహములును లేఖకప్రమాదములును నెందును దీక్షలేదు. ఒకవిధముగా నీప్రతిని లోకములో విశిచినారము. ఎవ్వరియొద్ద నైనఁ బూర్ణగ్రంథమున్నవారు తప్పులు సవరణలుఁ దెలిపినచో ద్వితీయముద్రణ మింతకంటెఁ బరిశుభముగాఁ జేయింపఁదలంచుచున్నారము. సంపూర్ణప్రతి నిర్దుష్టమైనది ముందు దొరకునను నూహతో నిపుడు స్వల్పప్రతులే ముద్రింపించినారము.

ఈపుస్తకమునకు భూమిక వ్రాసియిచ్చి మాకు సాయపడిన విద్వాన్ కోపల్లె శివకామేశ్వరరావుగారియొడల మేమెఁతయుఁ గృతజ్ఞులము.

ఆం. సా. ప.

విషయసూచిక.

— ప్రథమాశ్వాసము —

నచరసములు	...	౧	విభావము	...	౪
రతికినుదాహరణము	...		ఉద్దీపనవిభావము		
హాసమునకు	,,		అనుభావము		
శోకమునకుదాహరణము	...	౨	సంచారము		
క్రోధమునకు	,,		శృంగారాదులవర్ణనములు		
ఉత్సాహమునకు	,,		శృంగారసాధిదేవతలు	...	౫
భయమునకు	,,		హాస్యసాధిదేవతలు		
జగుప్నకు	,,	...	౩	కసుణకాద్రవీరసాధిదేవతలు	
విస్మయమునకు	,,		భయానకబీభత్సాన్భవశాంతరసాధి		
శమమునకు	,,		దేవతలు		౬

— ద్వితీయాశ్వాసము —

శృంగారబక్తివాత్సల్యములు	౮	కుతూహలము	...	౧౧
విభావాదులు		చకితము	...	౧౨
ఆలంబనము	F	విహృతము		
ఆలంబనగుణము		హాసము		
భావహావములు		ఉద్దీపనాలంకృతి		
హేల		ఉద్దీపనస్థలములు		
మాధుర్య, శీలా, విలాసములు	౧౦	ఋతువులు	...	౧౩
విచ్రమము		సంభాషిసాక్షికలక్షణములు		
శిలికించితము	౧౧	ప్రళయము		
భావనూచకము		రోమాంచస్వేదములు	...	౧౪
కుట్టమితము		వైవర్ణ్యవేదధువులు		
బిబ్బాకము		అశ్రువైస్వర్యములు		
లలితము		సంచారికలక్షణములు		

నిర్వేదము	... ౧౧
గ్లాని	
అసూయ	
మదము	
శ్రమము	
ఆలస్యము	
దైన్యము	... ౧౬
చింత	
మోహము	
స్తృతి	
ధృతి	
వ్రీడ	

చపలత	... ౧౭
హర్షము	
ఆవేగజడతలు	
గర్వవిషాదములు	
ఔత్సుక్యనిద్రలు	... ౧౮
అపస్తాపసుప్తులు	
ప్రబోధామర్షములు	
అవహిత్తోగ్రతలు	... ౧౯
మతివ్యాధులు	
ఉన్నాదచరమములు	
త్రానవిత్తర్కంబులు	... ౨౦

—తృతీయాశ్వాసము—

అభిలాషాదులు	... ౨౧
అభిలాష హేతుకవిప్రలంభము	
విరహాహేతుక ౨౨
ప్రవాసహేతుక	..
కరుణాత్మకవియోగశృంగారము	
ద్వాదశావస్థలు	... ౨౩
చతుఃప్రీతి	
మనస్సంగతి	
సంకల్పంబు	
ప్రలాపితము	... ౨౪
జాగరము	
కార్మ్యము	
అరతి	
లజ్జాత్యాగము	
సంజ్వరము	... ౨౫
ఉన్నాదము	
మూర్ఛ	
ఛరమము	

ధన్యత	... ౨౫
పంచవిధశృంగారము	... ౨౬
వాగ్మృత్తి	
అంగక్రియ	
అనులేపనశృంగారము	
ఆభరణశృంగారము	
వస్త్రశృంగారము	
మాల్యశృంగారము	... ౨౭
చతుర్విధశృంగారము	
సంకీర్ణశృంగారము	
నైపథ్యక్రియాత్మకమిశ్రము	
వాగ్మృత్తిక్రియాత్మకమిశ్రము	
భావోదయాదిచతుష్టయము	
భావోదయము	
భావశాంతి	... ౨౮
భావసంధి	... ౨౯
భావశబలత	
ధనసంకరంబులు	

శృంగారహాస్యసంకరము
 శృంగారశాస్త్రసంకరము
 శృంగారకరుణసంకరము
 శృంగారవీరసంకరము

... ౨౮

— చతుర్థాశ్వాసము —

సాధారణనాయకులు ... 30

ధీరోదాత్తుఁడు

ధీరోద్ధతుఁడు

ధీరలలితుఁడు

ధీరశాంతుఁడు ... 30

నాయకనాయికాప్రకరణము

అనుకూలనాయకుఁడు

దక్షిణనాయకుఁడు

ధృష్టనాయకుఁడు

శతనాయకుఁడు ... 31

నాయికాలక్షణము

స్వకీయ

పరకీయ ... 33

పణ్య

ముగ్ధ

మధ్య

ప్రగల్భ ... 34

స్తాభ

లోల

వశ్యావిధానములు

శృంగారనాయికలు ... 35

స్వాధీనపతిక

వాసకసజ్జిక ... 36

విరహోత్తంగిత

విప్రలబ్ధ

ఖండిత

కలహంతరిత

శృంగారభయానకసంకరము

శృంగారాదృశత సంకరము ౨౯

శృంగారశాంతసంకరము

శాస్త్రబీభత్ససంకరము

ప్రాప్తితథర్తృక ... 37

అభిసారిక

స్వాధీనపతికకుదాహరణము 32

వాసకసజ్జికకుదాహరణము

విరహోత్తంగిత కుదాహరణము

విప్రలబ్ధకుదాహరణము

ఖండిత కుదాహరణము

కలహంతరిత కుదాహరణము

ప్రాప్తితథర్తృకకుదాహరణము 3౮

అభిసారిక కుదాహరణము

సజ్జికనగూఢవిశేషంబులు

ధీరాధీరనాయికలు

పరుష

ఉత్తమమధ్యమాధమనాయికలు 3౯

ఉత్తమనాయిక వచనము

ఆనాయిక కోపము

ఆనాయిక ప్రసన్నత

మధ్యమనాయిక

,, వచనము ... ౪౦

,, కోపము

,, ప్రసన్నత

అగమనాయిక

,, వచనము

,, కోపము

,, ప్రసన్నత

చాతుర్వర్ణ్యగృహిణులు. ౪౧

మస్తకమహత్వము.

శ్రీరస్తు.

ర సా భ రణ ము .

ప్రథమాశ్వాసము. *

శ్లో. శృంగారహాస్యకరుణా రాద్రవీరభయానకాః

బీభత్సాన్మృతశాంతాఃఖ్యా రసాః పూర్వైర్దాహృతాః.

సీ. చారుశృంగారరసస్థాయి రతి యగు హాస్యరసస్థాయి హాస మరయఁ
గరుణరసస్థాయి పరఁగ శోకంబు రాద్రస్థాయి క్రోధమై తనరుచుండు
వీరరసస్థాయి వెలయు నుత్సాహంబు తలఁప భయానకస్థాయి భయము
ప్రకట జగుప్ప బీభత్సరసస్థాయి విపులాద్భుతస్థాయి విస్తయంబు
విమలశాంతరసస్థాయి శమ మనంగ, నిట్లు నవరసములకు నూహింపఁగలిగి
యొచితస్థాయిభావంబు లతిశయిల్లుఁ, బ్రసవఫలరాసులకుఁ బాదపంబులట్లు.

క. రత్యాది నవకమునకుం, బ్ర త్యేకము లక్షణములు పన్నుగ నార్య
స్మత్యములై హృద్యము లగు, నత్వ త్తమలక్షణముఁ బ్రియంబునఁదేర్తుక
క. తరుణులుఁ బురుషులు నితరే, తరసంభోగేచ్ఛ లెమి దలకొనఁగాఁ ద
త్పరమతిఁ దివురుట శృంగా, రరసజలమతమునందు రతి యన నెగడుక.

— రతికి నుదాహరణము —

ఉ. మారుఁడు రూపవంతుఁడు, హిమద్యుతి చల్లనివాఁడు, రమ్యసం
చారవినోదశీలుఁడు వసంతుఁడు, వెండియు సద్గుణాఢ్యులు
న్నారు మహీశు లెవ్వరును నాహృదయంబున కింపు గారు నా.
శోరిక సర్వసేవ్యుఁ డగు గోకులనాయకుఁడే తలోదరీ.

క. క్రూరత లేని వికారా, కారాద్యము లెచటనైనఁ గలిగినవేళక
ఖోతనఁ దోతెంచు మనో, హరివికాసంబుపేరు హాసం బయ్యెక.

— హాసమున కుదాహరణము —

ఉ. శౌరి తఘప్రభుండు రవిజాత పయోనిధి యంచు గోపికల్
తోరపుఁదీఁగెతోఁకలును దోపదయానముఁ బూని వానరా
కారమెలర్పఁ దాఁటుచును గంతులువేయుచుఁ బాటుతెంచి త
త్త్రితనగంబునకౌ శీలలు దెచ్చి గుభుల్లున వేతు రాల్పుచుక.

*కృత్యాదిపద్యములు లభింపలేదు. †దేర్తుక ‡లవట్టైనక నీత్రిరనుగంబులుక (ఇందలి పాఠభేదములు దెన్నపురి దొరతనమువారి లిఖితపుస్తకభాండాగారప్రతినుండి గ్రహింపఁబడినవి.)

క. విధివశమునఁ దనప్రజకగు, నిధనామలు వినినఁ దనదు నెమ్మనమున న
త్యధిక మగు నెగులు వొడమిన, నధీరమతిఁ బాగుల శోక మపగతశోకా!

— శోకమున కుదాహరణము —

ఉ. అన్న ! సభాస్థలంబున దురాత్మకులై తలవట్టి యిడ్చి రం
దున్న ప్రభుల్ గనుంగొనఁగ నొల్పఁ దొణిగిరి చీర శూరులు
న్నన్ను నుపేక్ష చేసిరి యనాథఁ జుమీ కరుణింపు దిక్కు నీ
వన్న వధూటిమాట విని యక్షయ ముటివి నెత్తమాశుచుఁ.

క. ఏపున నితరులద్రోహ, లాపాదులు తనదువీనులకా స్తోకనచో
నేపురుషునిమది బాదలుఁ బ్ర, కోపజ్వలన మధి నెగడఁ గ్రోధ మనంగఁ.

— క్రోధమున కుదాహరణము —

ఉ. తిట్టులు పెక్కు నైచితి మతి స్తనుజాధముఁ డేలక్రాప్యెనో
యిట్టులు ధర్మరాజుసభ నెగులు వల్లిన వైత్యకోటి ము
పైట్టులఁ దూలఁదోలు మదభీషితదర్శన మీసుదర్శనం
జెట్టులు సేయునో యిచట నిందఱుఁ జూతురుగాక చైద్యునిఁ.

క. లోకోత్తరకృత్యంబులు, కైకొని యవి *యెడవకుండఁ గావించుదృఢా
స్తోకప్రయత్న మది సుగు, జాకర యుత్సాహ మనఁగ నభినుతి నొందుఁ.

— ఉత్సాహమున కుదాహరణము —

ఉ. బాణునిఁ గాతునంచుఁ బటుబాహుబలంబున నడ్డగించి యా
స్థాణుడు దానునుం బ్రమథసంఘముఁ బన్నినఁ బన్నునీ రణ
క్షోణిఁ బరాక్రమస్ఫురణ నూపెడ శత్రుని యేపు మాపెడఁ.
శోణితపట్టణంబు వెసఁ జొచ్చెడఁ గ్రుచ్చెడ వైత్యహస్తముల్.

క. ఘోరము లగునత్యుగ్ర, కారాదులవలన మనసు కళవళపడఁగా
నైరింపరాక తూలుట, యారయ భయ మనఁగ నేగడు నభయవిధాయీ.

— భయమున కుదాహరణము —

ఉ. మించుగఁ బొంచువన్య మెలమిం గరపద్ధయుగంబునందుఁ గీ
లించి నిజాధరోష్ఠమున లెస్సగఁ గూర్చి మురారి లీలఁ బూ
రించిన గుండియ ల్పగిలి ద్రెక్కిను భీతి నశేషదైత్యులుల్.
పంచలచిత్తులై నలుదెసఁ జెడి పాటిరి తద్దనధ్వనిఁ.

క. మేదోమాంసాస్పృశ్య, ల్యావివివిధదృష్టదర్శనాదులవలనం
బ్రాదుర్భవించుచేయం, బేది యది జగుప్స యనగ నెన్నికకెక్కుక.

— జగుప్స కుదాహరణము —

ఉ. చిక్కిరి నేడు రక్తసులు సీ బలభస్మనిముష్టిఘట్టనం
బుక్కిటిమద్యమున్ రుధిరపూరము నొక్కిటిగా బుగుల్తానం
గ్రక్తుచు సీరధారఁ దెగి కండలు గుండెలుఁ గీకసంబులుం
దక్షక చిక్కు జీరువడి దగ్గఱ రాలిపెఁ బూతిగంధమున్.

క. ట్టితిఁ గారణంబుకంటెను, వ్యతిరిక్తం బైనయట్టి యభినవకార్య
స్థితిదర్శనచేతోవి, స్మృతి* స్మయ మనగ నుల్లసిల్లు ముకుందా.

— స్మయమున కుదాహరణము —

చ. కొడుకొడ వైనసీకు నిదె కొప్పునుచున్ నెలవిం గరాంగుళం
బిడి భువన ప్రపంచము లనేకము లంగిటఁ గాంచె నందులోఁ
గొడుకున కున్నవెట్టు తనకోమలహాపము నొప్పుఁ గాంచి య
వృడఁతి యకోడ నివ్వెటఁగుపాటు వహించె మనోగతంబునక.

క. ఎరవగుఁ సంసారం బ, స్థిరముగఁ గని నిర్వికారచేతనుఁ డగు న
వ్సరుషుని సుఖదుఃఖాద్య, స్తరణము లోకంబునందు శమ మైచెల్లుక.

— శమమున కుదాహరణము —

చ. కటకట ! రాజ్య ముత్సాహరకం బటె దేవపదంబు లన్నియుం
గుటిలనిశాటభర్జనలకు న్నదనం బటె యిక సౌఖ్య మే
మిటఁ గల దంచు సర్వమాను మిశ్యగఁ జూచు బుధాళి లోనిసం
కటములు బాహ్యదుర్దశలుఁ గ్రాగు గదాధరరక్షణంబునక.

క. స్థాయిత్వం బీభావని, కాయంబున కేమిట నిర్విఘాతము లేకు
చ్చేయ మగు వెండి యేమిటఁ, బాయక తలకొను రసానుభవ మనిరేనిక.

వ. స్థాయిభావములు సజాతీయ విజాతీయంబులం జెడక దృఢవిభావ సదమ
లానుభావ సాత్త్విక భావసంచారిక భావముల రసములై వర్తించు నందు సజా
తీయ విజాతీయభావము లెట్టి వనిన.

క. అరయ సజాతీయములై, జరగు నిజస్థాయిభావజనితాంతరముల్
సారిది విజాతీయములై, జరగుఁ బరస్థాయిభావజనితాంతరముల్.

వ. మఱి విభావం బెట్టి దనిన.

క. చను నాలంబన ముగ్ధి, పన మనఁగా ద్వివిధమై విభావము మఱి యం
దున నాలంబన మన్నది, ననుపమసమవాయికారణము రసముఁకున్.

వ. మఱియు నిరుత్తకారణం బగు నుద్గ్రహవిభావం బెట్టి దనిన.

క. ఇల నుద్గ్రహ మొకటియు, నలి నాలంబనగుణం బనంగాఁ దచ్చే
ష్టలు నా దదలంకృతి యన, నలరుఁదటస్థములునాఁగనగునలుదెఱఁగుల్.

క. ణొలఁగదు కార్యము మొదలం, గలసియుఁజేయు సమవాయికారణమదితాఁ
గలయక కార్యమొనర్చును, నలిఁ దొలఁగు నిమిత్తకారణం బనునది తాన్.

క. అనుభావంబుకటాక్షం, బును భుజవిక్షేపణంబు మొదలయి కార్య
త్వనిరూఢి నుల్లసిల్లును, వినుస్తంభాదు లష్టవిధసాత్త్వికముల్.

క. తగు సంచారము లనఁగా, మొగి నిర్వేదాదిభావములు ముప్పదిమూఁ
డగు రసికులమతమున నవి, జగమున సహకారు లగుచు సన్నతి కెత్తున్.

గీ. కారణముఁ గార్యమునుసహకారిచయము, నైవిభావాదు లిచ్చిఁగినతిశయిల్లు
సీసమూహంబు రసములం దెట్లయట్లు*, నడచుఁ దత్తద్రసానుగుణంబుగాఁగ.

ఉ. ఆదట వర్ధమానవిభవాతిశయంబున వాద్దలల్లు ర
త్యాదులు పీచుల ట్లదయమా నడఁగుం బెరభావపంక్తి ని
ర్వేదముఖోపభోగరుచివృద్ధిరసం బది నాట్యసంగతిన్
మోదమెలర్ప సభ్యులమనోగతులందగు కార్యమై చనున్.

క. రసములవలనరసంబులు, పొసఁగఁగనుదయించుననియుఁబూర్వోక్తమగున్
వసుమతి నొకరసమున కొక, రసమువిరసమనియుఁ జనుపురాకృతకృతులన్

సీ. శృంగారమునఁబుట్టెఁజెచ్చెరహాస్యంబుగలుగురాద్రంబునఁగరుణ మఱియున్
వీరంబువలన భావింప నదృశ్యమగుఁ బటుభయానకము బీభత్సం బాడముఁ
బరఁగు శృంగారబీభత్స లొండొంటికి హాస్యంబుఁ గృపయునన్యోన్యరిపులు
రాద్రాదృశ్యములు పరస్పరద్విషులు మిథ్యాహితు ల్విరభయానకములు
త్రివిధలక్షణములగ్ధి దీపించు నన్నియు, రూపమునఁ దలిర్ప రూపరసము
వాక్రవృత్తిదోచ వాగ్రసంబగుఁ గ్రియ, లందుఁగానఁబడుఁ గ్రియారసంబు.

సీ. శృంగారముత్పలాంచితమువిష్టుఁడురాజు¹ తెలుపుహాస్యముగఁగాధిపుఁడుభర్త²
కరుణ కషాయంబు కాలుఁ డేలిక రాద్ర మవ్యక్తరాగంబు హరుఁడువరుఁడు

* కల్పనిట్లు † మనోగతులం ‡ రాద్రమునఁ బ్రఖ్యాతకరుణ స్థిలక్షణములు 1. భర్త
2. ఊడు.

వీరంబు గౌరంబు విభుఁడు వజ్ర భయానకము ధూమ్రుని మహాకాళుఁడీశుఁ
డసితంబు బీభత్స మధిపతి నంది యద్భుతము పీతము దయితుండు బ్రహ్మ
వర్ణముల నెల్ల మీఁజీయ సామివరత, వెలయుచి ర్షేదధృతిభావములనుశాంత
మిల్లు రసవర్ణముల రసాభీష్టరులను, గోరి యెఱుఁగుట రసకత గోపకృష్ణ.
క. ఎనఁగం దొడ్డి విలస, ద్రసములు తత్తదధిదేవతాసహితముగా
రసశాస్త్రకోవిదులమా, నసములకు నుదాహరితు నవపశ్యములక.

శృంగారసము—

ఉ. శ్రీకుచకుంభకుంకుమరుచి న్నగిరోచులు నైజయంతికా
స్తోకమరీచులుం గనకశోభితవస్త్రములు న్నిజోద్వల
శ్రీకి నవీనవిస్ఫురణఁ జేయఁగ గోపవధాసమేతుఁడై
గోకులవీధుల నైఱయు గోపకుమారుఁ డుదారలీలతోక.

హాస్యరసము—

ఉ. నిశ్చిజ్ఞాపుటస్థతినిం దనతొండము సాచి వేర్చి యా
చక్రటి గారి నూడ నిలఁ జల్లినఁ బెన్ముఖులులై చనక
గ్రన్తున శూలిహస్తదశకంబున నాఁపినభంగి* నూచి మై
గ్రక్రదలంగ నవ్వుచును గంతులువేసె గజాస్యఁ డుబ్బుచుక.

కరుణరసము—

చ. హరి నొకనాఁడునుం గొలువరా బహుబాధలనొంద నున్నలై
తిరి నరులార దిక్కుగలదే భవదుష్టతశోకబాష్పముల్
భారిఁ భారి నేఱులై మిగులఁ బొంగి సముద్రసముంబులయ్యెఁ దె
ప్పరముగ నాచు నారకులఁ బల్కెఁ గృతాంతుఁడు గన్తరంబునక.

రాద్రసము—

చ. కుపితకపర్దిదుర్దమతఁ గూలుఁ బురత్రయ మొండె గాక యీ
త్రిపురనిశాటరోషమునఁ దీఱుజగ త్రితయంబు నొండె నా
విపులపరాక్రమం బొకని వీక్షింప నేర్చున నాఁగ భూరథం
బపుడు త్రినేత్రుఁ డెక్క నిశితాస్త్రసువర్ణశరాసనాస్యఁడై.

వీరరసము—

ఉ. సుక్తక చక్రనై నిలుపు శూరుఁడ వైనను మాన్వొనంగ నీ
క్షైక్ష్మఁడఁ బోయెదంచుఁ గడు నేపున వృత్తుని బెట్టు దాఁకె ను

తైత్తిరీన వస్త్రధారల నహీనమయూభము లంతరిక్షముక
దిక్కులు విక్షటిల్లఁ నదితిప్రియపుత్రుఁ డుదగ్రలీలతోఁ.

భయానకరసము—

ఉ. ఆలమునందు ఘోరదనుజావళిఁ గూల్చి నిజాస్యరేఖనా
భీలత దోఁప వాలు జళిపించుచు హుంకృతు లుల్లస్కింఁగా
శూలికిఁ దత్పరాక్రమముఁ జూపెడువేడుక నేగునమ్మహా
కాళి విజృంభణంబుఁ గనఁ గాలునికై నను భీతిపుట్టదే.

భీభత్సరసము—

చ. దురమున నందికేశ్వరుఁడు దుర్దముఁడై నులుపంగ రాక్షసా
త్తరవరగాత్రముల్ మెదిలి కాళ్లును జేతులు నుత్తమాంగముల్
బరులును వీపులు బిటుఁడుఁ బ్రక్కలు రూపర స్రగ్ధి రొంటె* మైఁ.
బురపుర నింగుముఁగదురు భుగ్గున న్నామట నున్నవారికిఁ.

అద్భుతరసము—

చ. చెలువుగఁ బచ్చిమంటఁ దగఁజేసిన కుండనుదేహ మందులో
జల మనలంబు నాయనలసంఘము మీఁదట నోలివాయు వి
క్రీటలముగ నొక్క బట్టబయట బదిలంబుగ నిల్చి పెక్కురూ
పుల సృజించె. బ్రహ్మ తలసోయంగఁ జిత్రచరిత్రుఁ డెయ్యెడక.

శాంతరసము—

ఉ. మ్రొక్కిన తైత్తిరించినను మోదిన గండము వెచ్చి పూసినం
ద్రొక్కిన నెత్తుకొన్నఁ గృపలోఁ గుడిపించినఁ బన్నువెట్టిన
న్నిక్కును స్పృహ లేక తరుణీజనులందును నూఁకులందుఁ దా
నొక్కవిధంబు కా మెలఁగుచుండు మహాత్మలఁ జెప్ప నొప్పుగుక.

క. నవరసములయందును గా, రవమున శృంగారవీరకాద్రాద్భుతముల్
భువి లోకోత్తరనాయకు, నవిరళమున నాశ్రియించు నది యెట్లనినక.

సీ. రసము నాయకసమూహయమునఁ బ్రావీణ్యం డగునటుచేష్టల వై నఁ దత్త
థాకర్ణనంబున వైన సామాజిక వకరానుభావ్యమై పరఁగుచుండుఁ
బరగతంబయ్యు సద్భావనచే రసోదయవికేషము విరుద్ధంబు గాదు
మఱియుమూలత్యాదిమహిళా ప్రసంగంబువినుచుసభ్యులుగ్గి నిజవనితలందుఁ

*రొంటిమై పొంగుచుకొ క్కటమునొక్క బయటం బదిలంబు నిల్పియు వానికెక్కురూ
గ్గిసభ్యుల.

దలఁపు నిలుప* రసాశ్రయత్వము గలుగు† (2)

సనుకరణమాత్రమై యుండు, నాశ్రయంబు

గాదు||భావకత్వాదులు గలిగెనేని

వాఁడు సామాజకులయట్టివాఁడ యవును.

క. ప్రకటనఁజేయ సామా, జకసముఁడగునేని, వానిచే ననుభావా
దిక మెట్లొదవు ననిన వా, నికి నిది యభ్యాసజనితనిపుణత యయ్యెన్.

ఉ. వాసన నొప్పుచేమ మిరువంకల లే కొకవంకఁజెప్పిరే
సేనతియైనఁ బల్కురకు నిచ్చయెనర్పుటఁ జెప్పిరేని త
ద్యాసురలీల మ్లేచ్చమృగపక్షిగతంబుగఁజెప్పిరే రసా
భాసముగా నెఱుంగుదురు భావకు లీతి విధప్రయోగమున్.

వ. అందును.

క. ఆరయ సంజ్ఞాప్రకరణ, మీరీతిఁ దనర్చి నెలయు నిట రత్యాది
స్ఫారప్రకరణమును శృం, గారప్రకరణము నాయక ప్రకరణమున్.

క. నవరసనాథశ్రీనిధి, నవఖండమహితలంబునకు నొడయఁ డొగిన్
నవనలినాసనజనకుఁడు, నవనిధిసదృశుండు సజ్జన వ్రజమునకున్.

గ. ద్యము.

ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్త సామాత్యసంభవ సుకవిజన

విధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతం బైన రసాలంకారంబునందున్

నవరసస్థాయిభావంబులును సజాతీయవిజాతీయంబులును

విభావానుభావసాత్వికభావసంచారికాభావంబులును

రసజన్మరసవిరోధాదులును సంజ్ఞాప్రకర-

ణంబు నన్నది ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

ర సా భ రణ ము .

ద్వితీయాశ్వాసము.

క. శ్రీయుతుఁడు భక్తలోకమ, నోయుతుఁ డాధ్రువవిభీషణుల నాకల్ప
స్థాయిగ రక్షించిన కరు, జాయుతుఁడగు భువపురీశుఁ డధిపతి మాకుఁ.

క. మును సాధారణరూపం, బునఁ బ్రశమస్థాయిభావముగఁ గ్రమగతిఁ జె
ప్పిన రతికిని సాధారణ, వినుతవిశేషంబు లిచట వివరింపనగుఁ.

మ. రతి దానాయకనాయికాదిపరతఁ రంజిల్లు శృంగార మై
క్షితిలో దేవగురుద్విజాదిపరతం జెన్నొందు సద్భక్తి యై
సుతమిత్రాశ్రితసోదరాదిపరతఁ సాంపారు వాత్సల్య మై
మితి చెప్పంగలదే రసస్థితికి బేర్పిం జూడఁగా నెయ్యెడఁ.

ప. ఇట్టి శృంగారభక్తివాత్సల్యంబుల కుదాహరణము—

శా. ప్రేమం జూచిరి ప్రాణనాథుఁ డనుచుఁ బింబాధరీరత్నముల్
స్వారిత్వప్రణిపత్తిమైఁ గొలిచి రోజం జారలోకంబు చే
తోమోదంబునఁ బుత్రభావనఁ గడుం దోతేర సంతఁ ఘన
శ్రీమీఱ న్వసుదేవదేవకు లొగిఁ సేవించి రావెన్ననిఁ.

వ. మఱి తత్సజాతీయ విజాతీయంబు లెట్టి వనిన.

క. మొదల సజాతీయం బను, నది విభునకు నాయికాంతరాలోకనమై
పొదలు విజాతీయం బను, నది గ్రోధాశ్రయంబు రెండు నహితము రతికిఁ,

ఉదాహరణము—

ఉ. ఎన్నఁడు చూచె నన్ను నతఁ డింపుదలిర్పఁగ నాటనుండియు
న్వన్నన జెల్లిగాఁడు, పరమానవతీసతిపొంతఁ బోఁడు, ప్ర
చ్ఛన్నవిరోధి మజ్జనని చాయలువాఱఁగ నేమి పల్లిన
న్యన్నక పోవుఁగాని తరుణీ మదిఁ గ్రోధము లేదు శౌఛికిఁ,

ప. మఱి విభావాదు లెట్టివనిన.

సీ. పరఁగ శృంగారవిభావంబులందు నాలంబనోద్దీపనలక్షణములు
నాలంబనంబు నాయకనాయికాకృతి రససమవాయితారణము వాన
ఘటకల్పనకు మృత్తికయుఁబోలె పెండి యుద్దీపనమ్మునునాల్గుతెఱఁగులందు
గురుతరాంబనగుణము చా చూపయాసనముఖ్యమై చేప్ప లనుపమాన

యావనోత్థభావహావాద్య లయ్యలం, కృతుల నూపురాది వితతభూష
తాఁ దటస్థములు పికాదులు దండచ, క్రములగతి నిమిత్తకారణములు.

వ. అం దాలంబన కుదాహరణము—

చ. మెఱుంగులపుంజ మీతరుణిమేను సుధాకరుకాంతిచేగ యీ

తెఱవశరీర మీయబలదేహము క్రొవ్విరితావిక్రోవి నా

నొఱపగు రుక్మిణీరమణి యుజ్జ్వలవాసవరత్నరాజ్యయై

మెఱసినిగోపకృష్ణుడు సుమీ పొసఁగున్ హృదయేశ్వరుండుగాన్.

వ. మఱి యుద్దీపనభావకంబులందు నాలంబనగుణంబున కుదాహరణము—

చ. ఉదరకృత్యముం బిఱుండునున్నతి*యుం జనుదోయి క్షేప్తియుం

బాదలిన నీలవేణియును బున్నమచందురుని నాదరించు న

వృదనముఁ గన్నుదోయిగరువంబును రుక్మిణి కింతయొప్పునే

మదనునితల్లి దా ననుట మానిని యశావనమందే తెల్పెడిన్.

వ. ఉద్దీపనంబునందు శృంగారచేష్ట లన్నవి భావ, హావ, హేలా, మాధుర్య,
ధైర్య, లీలా, విలాస, విచ్ఛిత్తి, విభవ, కిలికించిత, భావనూచక, కుట్ట
మిత, బిబ్బిక, లపిత, కుతూహల, చకిత, విహృత, హాసంబు లనం బదు
నెనిమిది యయ్యెం దత్స్వరూపోదాహరణంబు లెట్టి వనిన.

క. మానితమైనరసాభి, జ్ఞానమునకు యోగ్యమగుట† ననుభావంబై
దాన నొకించుక గానఁగ, నైనవికాసంబుపేరు హావం బయ్యెన్.

భావహావములకు రెంటికి నుదాహరణము—

ఉ. ఆలతి చేసి వల్లకి నఖాగ్రమునన్ శ్రుతిఁగూడ మీటుచున్

భాలకి నిర్విశంకగతిఁ బాడెద్య బాల్యమునందు నీకథల్

మే లనవచ్చు నవ్వనిత మిండతయయ్యును బాడుచుండె నీ

గ్గేల తనూలతం బులక లించుక యేల వహించెఁ గేశవా.

క. భావంబున సువ్యక్తం, బైవిక్రియ దోష హేలయగు నాభరణ

భావమునందును నంచిత†, భావము మాధుర్య మనఁగఁ బ్రస్తుతికెక్కున్

హేల కుదాహరణము—

చ. ఇతరు లెఱుంగకుండఁ గమలేక్షణ సీహృదయంబులోన దాఁ

చిలి మురవైరి నించుకయుఁ జెప్పవు చెప్పకయున్నమాను నీ

* బిఱుఁదియున్నతి. † యావనమందు ‡ కయోగ్యమగుట. § పాడెడు. † నవచంచిత.

యతులతనూలతం బులక లంతట నిండఁగఁ బర్వ నీమనో

గతమున నున్నగోప్యము ప్రకాశముగా నిదె చాటిచెప్పెడికా.

మాధుర్యంబున కుదాహరణము—

క. గెలిచిరి ముజ్జగములు నీ, లలనలు కృష్ణస్వభావలావణ్యత నో

చెలిమఱియున్న సేయుట, పాలుపుగఁదదూషణములు*భూషించుఁజూమి

క. శీలమువదలమి† ధైర్యం, బాలోకింపంగఁ బ్రియుని యట్లం బ్రియుం

బోలఁగ నాగతిచేప్పలు, చాలఁగ నొనరించెనేనిఁ జను లీలయనకా.

క. కులసతులు మాట దప్పటఁ, దలవపుల నెల్లచో గదాధరుని గుణం

బులు న న్నెలయింపెడినో, చెలియా నేనిక నేమిసేయుదుఁ జెపుమా.

లీల కుదాహరణము—

క. హరి యెం దరిగిన నరుగును, హరియెయ్యెడనున్ననుడుహరిచేయుపనుల్

బరువడిఁ దానుంజేయును, హరికి నతివ తోషనీడ యైనది చెలియా.

క. ప్రియశుభదర్శన మగుప్రక్రియవేరు విలాసమగు ధర్మిని విచ్చి

త్తియనంగఁ బొల్పుగు నా,రయస్వాభరణములకు రమ్యంబైనకా.

విలాసమున కుదాహరణము—

ఉ. భామ ముకుందుఁ జూచె విలసద్బహులీలలు మేళవింపఁగాఁ

ప్రేమరసోదయస్ఫురణపెల్లున నొక్కట సాత్వికంబు లు

ద్వామత నంకురించె విదితంబుగ నిట్టివిలాససంపదం

గాముని శిల్పచాతురి జగంబున సన్నుతికెక్కి నెంతయుకా.

క. పలుదొడవులు నాకేటికిఁ, బలుదొడవులు కృష్ణరచితభావజచిహ్నం

బు లను తెఱంగునఁ గోమలి,పాలుపా రెడుఁగంటెకొంచెపుదొడవులతోకా.

క. కడురయమునఁ దొడవులు వీ

డ్వడఁ దొడుగుట విభ్రమంబు భయమును బ్రియముకా

వెడగినుకయు మొదలుగఁ జూ

ప్పడునే గిలికించితంబు పతిఁ గవయునెడకా.

విభ్రమమున కుదాహరణము—

క. తరుణి తను శౌరి రమ్మని, కరుణించుటఁ బ్రియసఖిముఖంబున విని ని

ర్భరసంభ్రమమునఁ దొడిగెం,గరములనందియలుఁగాళ్లఁగరవలయుములుకా

కిలికించితమున కుదాహరణము—

క. వనజముఖకమరై బృందా, వనమున నేకతమ వల్లవప్రభుఁడు ప్రియం
బునఁ గొంగువట్టఁ* గంపిత, తనువునబామముడియుగద్గదస్వరమునొగిన్.

క. పతి దడవఁగ నుదయంబగు, సుతనూరుహసమితి భావసూచకమయ్యెన్
రతిసచ్చుగ్ధమున నపరి, మితసౌఖ్యము కలిమి కుట్టమిత మనఁ బరఁగెన్.

శావసూచకమున కుదాహరణము—

క. శౌరికథాశ్రవణసుధా, సారంబున నలరియును న్రజశ్రీ యొప్పెన్
శారీరవంచనంబున, వారింపఁగ నేర రవయవంబులఁ బులకల్.

కుట్టమితమున కుదాహరణము—

క. కసమసతో హరి గవయుటఁ, గుసుమశరాంకములు సఖికి గొంజించిన సి
గ్గనఁగఁగ నమ్రానన యై, వసుధాతల మిందువదన వ్రాయుచు నుండెన్.

క. వరునిప్రసంగమున ననా, దర మది బిబ్బోక మనఁగ ధారుణి నెగడున్
భరితసుకుమారగాత్రా, తరవిన్యాసంబుజేరు దా లలిత మగున్.

బిబ్బోకమున కుదాహరణము—

ఉ. ఆతతసంపదాఘ్యఁ డగునంతియకాదు నదాన్యఁడౌ జగ
జ్జాతసముల్లసద్భరణశాలిభుజావరిఘండు నౌ కళా
స్థీతుఁడు నౌ మురారి యని చెప్పఁగ నేల ప్రియోక్తు లల్పమా
దూతిక చాలుఁ జాలు† మరుతూపులు దాఁకినఁ దాఁకినీ తుదిన్.

లలితమున కుదాహరణము—

మ. మొలనూ లున్నవరత్ననూపురములున్ మ్రోయం బదన్యాసరీ
లలు చేవీచినఁ గంకణక్వణనజాలం బొప్పు నుద్యన్తదూ
క్తు లొనర్పన్ దరహాసచంద్రికలు నిక్తున్ గోపకృష్ణాంతికో
జ్వలదాభీరవధూలలామలవిభాస్వదూఢి యి తొప్పనే.

క. ఆపోవక ప్రియుఁ జూచెడి, చాడలము కుతూహలంబు శశిముఖ భీతిం
‡జూపులు పచరింపఁగడు, జూపట్టు చకిత మనఁగ సొంపు నెలంగెన్.

కుతూహలమున కుదాహరణము—

క. హరి గరుడారూఢుండై, యరుదేరఁగఁ జూచుటకు రయంబున సతు లె
క్కిరి వార్త్యములు విమాన, స్ఫురితసురాంగనలతోడఁ బురణించుగతిన్.

*గొంగువట్ట. †చాలుదోలు. ‡జూపులు చలింపఁగాఁగడు.

చక్షిఃమున కుదాహరణము—

చ. ఎఱుంగకయుండి యొండెఁ జెలి యేమియుఁ జెప్పక యొండె బిట్టు డ
గ్గతినఁదలంకి చూచు సతికన్నుల విప్పును భూవిలాసమున్
దరము మనోజవి భమవిధంబును నిం పొనరించుశౌరి దా
మఱియును నవ్వెలాస మొకమాటు గనుంగొనఁ గోరు వేడుకన్.

క. మును ప్రాణేశ్వరుఁ గూడుట, యెనరఁగ సిగ్గునడి చెప్పకుండుట విహృతం
బనఁ జను నెలప్రాయంబున, ననువగు మధురస్థితంబు హాసం బయ్యెన్.

విహృతమున కుదాహరణము—

క. గిరితటమునఁ గలవఁటపో, హరినఖమాక్షికము లనిన నది యేల పయో
ధరతటము మూసికొనుచు, దరుణీ లజ్జింప నింతదానవె చెపుమా.

హాసమున కుదాహరణము—

క. అసదృశయావనగుణమున, హసించు నెంతెంత మధుర మగునట్లుగఁ బ్రే
యసియంతంతయుఁబొదలుం, గుసుమశరునిజయమునమ్మకుండుని ప్రియమున్

క. అగు నీపదు నెనిమిదియును, మొగి నుద్దీపనవిభావములఁబో విదితం
బగు నాలంబనచేష్టలు, జగదేకాలంబన ప్రశస్తశరీరా.

మఱియు నుద్దీపనాలంకృతి :—

సీ. మత్తైలమ్రోతలు మణినూపురారావములకిశోరంబు లై ముద్దుఁజూప
నంగునీయకరోచు లంగదాదికరుచిశ్రేణి నెదుర్కొని చెలిమిసేయ
రత్నచేలాంచలప్రభలు మాక్షికహారలతలతోఁ గలసి మేలంబులాడ
బవిరల తళుకులు పద్మరాగోజ్జ్వలతాటంకరుచులకు సాటికెక్కుఁ
దొడఁగి భూషణలక్ష్మలుతోడుసూపు, కరఃశిజనుదెంచిరధికశృంగారమమరః
జౌరకాంతలు కౌస్తుభాభరణలలితు, మణికిరీటకుండలుఁ గంసమర్దిజూడ.

ఉద్దీపనస్థలంబు లెట్టి వనిన—

చ. పికములుఁ గీరశారికలు భృంగతతుల్ మృదువాయువు ల్వలా
హాకనినదంబుఁ జంగ్రనుదయంబు వనంబును దీగ్నికల్ హిమో
దకము సుగంధవస్త్రులుఁ దచ్చులము *ల్వరగేహమున్ ఋతు
ప్రకరము దూతికోక్తియు విపంచియు నాది యగుం దటస్థముల్.

* ల్వరగేహమంబుద్రుక్తరము.

అందు ఋతువులు—

సీ. నిసికంటే మేలు మానిసి గానరాదు మంచునఁ గృష్ణపాలికిఁజనఁగఁగలరు
చలి విచ్చునండాఁక పైరించు మని శౌరి నిండుఁగౌఁగిటఁ దడ వుండఁగలరు
పువ్వుల నెఱమునమవ్వంపుఁదోటలఁ బలుమాఱుహరిఁగూడిమెలఁగఁగలరు
వివ్వలి ఘనమంచు వెన్నునితోఁ దీఁగెచప్పరంబులఁ బ్రొద్దు జరిపఁగలరు
చదలనుఱిమినగోవిందుఁబొదలఁగలరు, జలవిహారంబుచక్రితోఁజలుపఁగలరు
నాఱుఋతువులయందు సౌఖ్యాంతరముల, గోపికల భాగ్యమెట్టిదోకోతలంఁ.

క. ఘనతరముగ నిటు వివరించిన వెల్ల విభావగతుల చేసెన్నలు నాఁ
గనుసన్నలు మొదలైనవి, యనుభావము కార్యభాగ మది యెట్లన్నఁ.

ఉ. సన్నపు *నవ్వు బాల శశిచంద్రిక నవ్వఁ గటాక్షదీధితుల్
తిన్ననిక్రొవ్వాఱుంగులకు దీకొన నెయ్యపుబోటిఁ బిల్చు చే
సన్నలు మావికెఁజగురుచందము క్రిందుపడఁగఁజేయు నీ
కన్నియ వెన్నునిం గవయుకాంక్షఁ జూచి వలరాజు నోమెడికె.

క. ఊహించఁగ ననుభావో, దాహరణం బిద్ది; యింకఁ దగ సాత్వికసం
దోహము లక్షణములును ను, దాహరణముఁ జేసి తెలుపఁ దగు నెట్లనినఁ.

వ. అపగతుం బగు సుఖదుఃఖభావనంజేసి భావింపంబడు సంతకరణత్వంబు
సత్వంబు, తత్సంభవంబులై సాత్వికంబు లనంగా స్తంభప్రళయరోమాం
చున్నేదవైవర్ణ్యకంపాశ్రువైస్వర్యంబు లెనిమిది యయ్యె, నందు:—

క. తలకొనిన రాగభీత్యా, దులకతమునఁ జేష్టల్లెఁ దొలఁగి శిలాదా
దులఁ జేసినయెట్లుండినఁ, గలితస్తంభాఖ్యసాత్వికం బై నెగడుఁ.

స్తంభమున కుదాహరణము—

క. ఒడ్డారపుఁబట్టి కడు, న్నెడ్డరి యగుశౌరిఁ జూచి వెఱవడి యిచె శ్రీ
బిడ్డఁడు తనబాణంబుల, కొడ్డినగుఱిపోలఁ గదలకున్నది కంటే.

క. రూఢిగ సుఖదుఃఖాదుల, గాఢేంద్రియమూర్ఛనంబు గదిలిన నది దాఁ
బ్రాథకవింఘ్రలచేతను, గూఢతఁ బ్రళయ మను సత్వగుణమై పరఁగుఁ.

ప్రళయమున కుదాహరణము—

క. శ్రీనిధిఘనలావణ్యప, యోనిధిలో మునుఁగఁబోలు నుల్ల మబలకుఁ
వీనులఁ గన్నుల వినదుం, గాన దనం జెలుల కెల్లఁ గడు నెరవయ్యెఁ.

క. ఖ్యాతసుఖాదులవలనఁ బ్రజాతం బగురోమవితతి సరభసముగఁ బ్ర
ద్యోతించిన నది విద్యాన్వీతులు రోమాంచ మని గణింతురు* ప్రీతిఁ.

క. శ్రమరతిఘర్తాదులచే, విమలశరీరములయందు విస్ఫుట మగున
చ్చైమటకు నభిధానము స్వేదముగాఁ బుడుదురు సచ్చదమున నభిజ్ఞుల్.
రోమాంచస్వేదంబుల కుదాహరణము—

క. మచసున హరి నాలింగన, మొనరింపఁగఁబోలుఁ బులక లొదవె నతివకుం
జననీక యతివఁ గైకొని, పెనఁగుటఁ గాఁబోలు ఘర్తబిందువు లెసఁగెన్.

క. మదరోషవిషాదాదుల, నుదయించినపాంశురత్వ మొగిఁ బ్రస్ఫుట మై
వదనమునఁ దేటపడునే, నది వైవర్ణ్యంబుపేర నలవడి యుండున్.

క. మోదమున నేని రోషభ, యాదుల నేనియును గంప మధికంబగుఁ దా
నేదేహిదేహమున నది, మేదిని వేపథు వనంగ† మెఱయుచునుండున్.

వైవర్ణ్యవేపథులు రెంటికి నుదాహరణము—

క. శ్యామసమంచితమేళు, శ్యాముని దలఁపంగ నేమిచందమొకో నె
మ్మోము గడు వెల్లనయ్యెను, గాముఁడు జంకింపకు న్నెఁ గంపము గదిరెన్.

క. సంతోషరోషదుఃఖా, క్రాంతస్వాంతులకుఁ బాడము కన్నులనీళ్లు
చింతింప నశ్రులని వ, స్థింతురు భావవిదు లగుమనీషులు కృతులన్.

క. ఆనందాదులవలనం, గానంగా నైనయట్టి గద్గదభాషి
త్వాచూనత వైస్వర్యా, ఖ్యానంబున నుల్లసిల్లు నాగమసరణిన్.

అశ్రువైస్వర్యంబులు రెంటికి నుదాహరణము—

క. ఎం దరిగితి కృష్ణుడ నా, డెందము గరుఁపొడిచి తన్ను డీకొనునశ్రుల్
డిండించుకొనుచుఁ బులకఁగఁ, గందర్పుడె తెలియు దానిగద్గదభాషల్.

క. ప్రణతము లగుసాత్వికల, క్షణముల నిటుచెప్పి యొక సంచారికల
క్షణములు ముప్పదిమూఁడును, గణులించి సలక్షణములుగా నొనరింతున్.

వ. అవి యెచ్చువి యనిన నిశ్చేద గ్లానిశంకా సూయా మదశ్రమాలస్యదైన్య
చింతా మోహాత్మి ధృతి ప్రిడా చపలతా హర్షావేగ జడతా గర్వ విషా
దాత్మనిఖ్య నిద్రాఘర్తా సుప్తిప్రబోధామర్షావహితోగ్రతా మతి వ్యాధ్యు
న్మద చరమ త్రాసాతర్కంబులు ముప్పదిమూఁడును సంచారికాభావములు.

* స్థితులతోమాంచమనిరచింతురు. † మేదినివైకంపమనఁగ.

‡ డెందము గరుఁపొడిచి తన్నెదుర్చునశ్రుల్.

క. శోకాసూయాత త్వవి, వేకాదుల నన్యరుచులు విడుచుట నిశ్చే
దాకృతి దానఁ గలుగు బా, మ్పాకులతాదైన్యచింత లాదిగఁ దఱ్ఱో.
నిశ్చేదమున కుదాహరణము—

ఉ. చందనచర్చ లేల విలసద్ధనసారలవంబు లేలొకో
యెందును లేనిచల్లఁదన మీక్షణరోచులఁ గల్గువాని నా
నంద మెలర్చ సర్వభువనంబులునుం గుణసారభంబుపెం
పొందఁగఁజేయువానిఁ గమలోదరుఁ దోకొని రావె నెచ్చెలీ.

క. గ్లాని యనఁగ రతికారణ, మైన సొలపుపేరు వెండి యాత్మారిష్టం
జైనపనిఁ దలఁచి యది యె, ట్లానో యని తలఁకుచుండునది శంక యగుక.
గ్లాని కుదాహరణము—

క. లోక త్రయము వహించిన, యాకృష్ణుని మోచితిం గుచాన్త్రంబున నా
భీకముఖ సాహసంబున, నా కీయలయికకుఁ గారణము మఱి గలదే.

క. బరు లెఱుఁగకుండ నంతః, కరణంబును శౌరితోడుగడచేసితి నేఁ
బరిచయము నివిడపులొకో, త్తరము బయలువఱుపునోకదా ననుబ్రజకుక.

క. ఇతరోత్తర్ల సహింపమి, సతతంబు నసూయ మోదసమ్మోదములఁ
గృతమదిరాపానాదుల, నతిశయముగ నుద్భవించు నదె మదమయ్యోక.
అసూయ కుదాహరణము—

క. సదమల రూపగుణంబున, నది దా నాకంటె నెక్కుడా చూడఁగ నే
మిదపంబుననొకొ వెన్నుఁడు, వదలక చేపట్టె జాంబవంతునికూతుక.

మదమున కుదాహరణము—

క. పలుమఱుఁ బ్రసలితోక్తులు, పలుకుచు నెలుఁ గెత్తి నగుచుఁ బటుర క్తిమఁగ
న్నులు దేఱఁగ సోఁడెడిఁ దొ, య్యలి హరిపరిరంభచింతనామృతమదమే.

క. ఉపరిసురతాదిభేదం, బపరిమితస్వేదకారి యది శ్రమ మగు న
చ్చపుసోమరి యై కర్త, వ్యపుఁబనులకు నైనఁ జొరమి యాలస్య మగుక.

శ్రమమున కుదాహరణము—

క. మరుజనకుఁడు నీయింటికి, నరుదేరఁగ నేల చెలఁగి యుట్టును నిట్టుం
దిరిగెడు ఘర్తాంబుకణో, త్తరమున మైపూత గరఁగి దస్పితి చెలియా.

అలస్యమున కుదాహరణము—

క. వరగృహభార మటుండెను, శరీరపోషణము చేయఁజాలదు కంటే
తరుణిమణి హరియొద్దను, మఱి బలిమిని జేయుతత్సమాగమలీలక.

క. చేవ చెడి తనవిరోధి, దావేడుట వైన్య మంశ్రు తనకు నభీష్టం
జేవంక వచ్చునో యని, యావేదనఁ బొరలుచుండు టది చింతయగున్.

వైన్యమున కుదాహరణము—

క. మత్పతిఁ గృష్ణుని బిలువఁగ, నుత్పలనయన చని తడసె నోమ స్త్రీస నే
డుత్పలబంధునితీ సెన, ముత్పతనము మాన్పమయ్య మ్రొక్కెద నీకున్.

చింత కుదాహరణము—

క. గురుజనములు చేరినఁ జె, చ్చెరఁ జూడమ పలుక చెంత చేరిన నభ్యం
తరయుతుఁ డగుపురుషోత్తము, కరుణవడయు పనికి నతివగతియూహించున్.

క. భీతిని దుఃఖావేశత, నాతత మగు చింతనముల సగుమూర్ఖకుఁ జే
రైతనరు మోహ మనునది, భూతవిషయమైన యెటుక పోస్త్రుతి యనఁగాన్.

మోహమున కుదాహరణము—

క. ప్రకటమనోభవాతపనిరంతరదీర్ఘ దివంబు లెట్లకే
లకుఁ గడ తేచ్చి దూతిఁ డగులాగునఁ బిల్వఁగఁబంచి యొక్కగో
పిక యభిరామవేషమునఁ బ్రీతి సలకృతిచేసి కృష్ణుఁ డి
చుకవడి రాకయున్నయెడ సోమకరావళి దాఁకి మూర్ఛిలున్.

స్త్రుతి కుదాహరణము—

క. ఉరమునఁ బాయకయున్నది, సిరి దా మున్నేమి తపము చేసెనో జలజో
దరుమే నించుక సోకినఁ, బరితోషము మేను నిండి పాయదు నాకున్.

క. ధృతియగు సంజ్ఞానాభీప్సితసిద్ధల నితరవాంఛ శిథిల మగుట, స
న్నతుల మనోరాగాదుల, మతి సంకోచనము కలిమి మఱి వ్రేడయగున్.

ధృతి కుదాహరణము—

క. నీవల్లభుఁ డరయఁగ లక్ష్మీవల్లభుఁ డమ్మ మేలు మేలు లతాంగీ
నీవు కృతకృత్యురాలవు, పో వీక్షించెద వసారముగ జగ మెల్లన్.

వ్రేడ కుదాహరణము—

క. వాడలవాడల వనితలు, వేడుకపడి చూడవచ్చి విలసితపించా
చూడునిఁ గృష్ణుని జూడఁగఁ, దోడనె నయనములు గప్పె దొంగలితెప్పల్

క. ఘనమగురాగద్వేషా, ద్యనశస్థానంబు చపలకాఖ్యము హర్షం
జన నొప్పు నుత్సవాదులఁ, జనుఘర్షజలాదికృత్యసక్తిఁ దలంపన్.

చపలత కుదాహరణము—

క. నారి హరిఁజూచె మృదుహా, హఃసూతఁ దరలదృగ్విహారము లెసఁగఁ
హరములు ముట్టి చూచుచు, సారెకుఁ గన్గోల్పలంబు చక్కఁగఁ జేయుఁ.

హర్షమున కుదాహరణము—

చ. సరసులఁ బడ్డకుట్టలమిషంబునఁ జేసినతోఁటిసీతప
శ్చరణఫలంబ యిప్పుడు కుచద్వయచూ యివె పూను మన్మనో
హరుఁ డగుకృష్ణుఁ డిచ్చిననిరంతరకల్పలతా ప్రసూనసుం
దరవనమాలికామృగమదద్విగుణీకృతగంధబంధుతఁ.

—| ఆవేగజడతలు |—

క. క్రమమున నిష్టానిష్టా, గమచేతస్సంభవమ్ముఁ గనుఁగొన నావే
గము; మఱి యిష్టానిష్టా, గమనాప్రణిపత్తినామకము జడత యగుఁ.

ఆవేగమున కుదాహరణము—

చ. అడరఁగ గోపకృష్ణుని విహారమహోత్సవభేరి మ్రోయఁగాఁ
బడఁతులు చూడ వేడ్తపడి భాసురరత్నవిభూషణాభ్యము
లృఢవెడ సంతరించుచును వీడ్వడఁ బూనుచు సంభ్రమింపుచు
న్వడిఁ జనుదెంచి యెక్కిరి సువర్ణమయోన్నతసాధశృంగముల్.

జడత కుదాహరణము—

క. పటుగతిఁ గృష్ణుఁడు తనముం, గిటికిం జనుదేరఁ గని సఖిజనులకు ముం
దట నుపచార మొనర్పదు, నటు గదలదు గదలకుండ దతివ ముదమునఁ.

—| గర్వవిషాదములు |—

క. అవీరశమదమున నన్యుల, కవమానముసేతవలన నాత్మోత్తర్జ
వ్యవసాయత గర్వ; ముపా, యవిహీనత్వము విషాద మగుఁ జింతింపఁ.

గర్వమున కుదాహరణము—

క. పెరుఁగుచు నటుగుచు నుండును, హరిణాంకుఁడు కాలి గోర నైనను బోలం
డరయఁగ నావదనమునకు, సరి యెట్లగు నంచు నొక వజ్రస్త్రి పలుకుఁ.

విషాదమున కుదాహరణము—

క. ఓరమణి నన్ను విడిచి ము, రారిఁ దగిలె మనసు నేనె యనుపఁగఁ జనియె
మారుడొ నన్ను విడిచిపో, డేహపున నైన నింక నెయ్యది లెజఁగే.

—1 బౌత్సక్యనిద్రలు 1—

క. కడువేడకపడి మనమునఁ, దడ వోర్వమి యుత్సృజ్యదశ; ప్రియుఁ గల లోఁ
బాడగనుచింత నిమిలన, మడరఁగ నిద్ర యనుపేర నభినుతి నొందున్.

బౌత్సక్యమున కుదాహరణము—

క. ఎలమిఁ గైచేసి గోపిక, లలరన్ హరిఁ జూచువేడ్డ లంతంతకు నొ
త్తిల నెట్టకేల కోర్చిరి, నలినామౌగమవిలంబనము హృదయములన్.

నిద్ర కుదాహరణము—

క. ఒడికం బగు హరిఁ గలలోఁ, బాడగనిముపగూహనేచ్చఁ బొరయుటఁజూడీ
వెడమొగిచినకన్నులతోఁ, బడఁతిబయల్పొదువఁదొడఁగెఁ బాణిపుటములన్

—1 అపస్తంబసూపులు 1—

క. భావింప మోహదుఃఖా, ద్యావేశము తాపకారి యగుచు నపస్తం
రాపమా మగు; నేమిటనుం, బోవని సుఖనిద్రపేరు భువి సుప్తియగున్.

అపస్తంబమున కుదాహరణము—

చ. అలఘుతరోగవక్త్రుఁ డగు నంగభవుం గలలోనఁ గాంచి తొ
య్యలి తనుఁ గావు కావు మను నస్ఫుట వాక్యము లుగ్గడింపుచుం
బిలుచుఁ బికద్విరేఖములఁ బిల్వదు చేరువ నున్న బోటులం
దలరుచు లేచి త్రిమృదు గదాధర కైకొనఁ బంత మిత్తజ్జీ.

సుప్తి కుదాహరణము—

క. నలినోదరు మృదులాంకము, తలగడగా నిద్రనొంది తరుణి ప్రభాతం
బాలసిన సుఖపరవశతం, దెలియ దతఁడు మేను సఱచి తెలుపుచునుండన్.

—1 ప్రబోధామర్షములు 1—

క. తెలిసి కనువిచ్చి గొబ్బున, నలవడఁ జూచుట ప్రబోధ మది; మఱి యపరా
ధులయెడఁ జూచుచుఁ బైకొను, నలుక యమర్ష మనితెలియుఁ డది భావజ్ఞుల్.

ప్రబోధమున కుదాహరణము—

క. నిద్రాసమయంబున బలభద్రావరజండు పాణిపంకజముల ను
ద్యద్రాజవదనకుచములు, ముద్రించినఁ దెఱచె నేత్రములు సంప్రీతిన్.

అమర్షమున కుదాహరణము—

క. భానుఁ డపరగిరి దాఁటిగ, మీనాంకుఁడు గోపసతులమీఁద నమర్షా
నూనముతి నిక్షుచాపము, తా నందె ముఖండుఁ డచటఁ దడయుట తగునే

—1 అవహిత్తోగ్రతలు 1—

క. పొడమినహస్తాదులయెక, నడచున దెచ్చికొని యుడుటవహిత్థ మగుక
వడిఁ బ్రతిపక్షులఁ బొడ గని, యొడఁగూడిన చండభావ ముగ్రతయయ్యెక.
అవహిత్థ కుదాహరణము—

క. తరుణులు గోష్ఠివశంబున, హరిగుణములు చెప్పు నవనతానన యై తాఁ
జరణాంగుష్ఠంబును గొని, వరవల్లిని భూతలంబు న్రాయుచునుండెక.
ఉగ్రత కుదాహరణము—

క. ఆచెలువకటాక్షోల్లా,గోచరమై మిగులఁ గందెఁ గుముదాహ్లాచే
నీచెలువకుఁ దాపప్రశ,మోదితముగఁ గూర్పుమా పయోరుహనాభుక

—1 మతివ్యాధులు 1—

క. దీనికి నిది యర్థం బని, కానుపు దత్తురత చేష్ట గలుగుట మతి; యెం
దేని నొక రోగమున నవ,నూనంబునఁ బొడము దృష్టమమువ్యాధి యగున్
మతి కుదాహరణము—

క. నాతీ సంతయ మేల మ,హీశలమునఁ జంగ్రుఁ డగు నుపేంగ్రుఁడు వినుమా
యాతనికరములు సోఁకిన, ప్రేతలు శశికాంతమణులవిధమై యునికిన్.
వ్యాధి కుదాహరణము—

క. తరుశి హరిఁ బాసి* డెందరి, బెరియఁగ శశికాంత పాధమెక్కిన నచటం
దరుణదళవ్యజనముఁ గ,ప్సరమును బూఁబాన్పుఁ గావిపుట్టము వలసెక.

—1 ఉన్నాదచరమములు 1—

క. ఇది చేతనం బచేతన, మిది యని వివరింపలేని దిల నున్నాదం;
బదయతఁ బరమాస్థోచిత, సదుపాయముఁడలఁచెనేని చరమాఖ్యయగుక.
ఉన్నాదమున కుదాహరణము—

క. బృందావనమున కొకవని,తం దోకొని కృష్ణుఁ డరుగఁ దక్కినవనితల్
కందర్పవికృతి నడుగుదు, రందలి తరువులను లతల నాతనిశ్రోవల్.
చరమమున కుదాహరణము—

క. మురరిపుఁ డరుదేరని తన,శరీర మేటి కని యొక వ్రజస్రీ గోరుం
బరిపూర్ణ చంద్రపొడుపును, సురభిసమీరాగమంబుఁ జూతాంకురముక.

—1 త్రాసవితర్కంబులు 1—

క. ఏమటుపాటునఁ జిత్తము, తా మిగులం జెదరెనేని త్రాసం బయ్యెన్;
 వేమటు బహుసంశయములఁ, దా మదిఁ దలఁపోయునది వితర్కం బయ్యెన్.

త్రాసమున కుదాహరణము—

క. ఒకగోపిక లక్ష్మీనా
 యకుతోఁ బొలయులుకనుండ నద నెఱిఁగినయ
 స్త్రీకయుఱు మప్పుడ యుఱిమినఁ
 జకితహృదయ యగుచు నతనిఁ జయ్యనఁ బొదివెన్.

వితర్కమున కుదాహరణము—

ఉ. అక్కటనామచం బతనియందు దృఢంబుగ నిల్చి పెండి యొం
 డెక్కడనేనియు న్నొగయ దించుకనేపును నాజనార్దనుం
 డెక్కడ నామనోరథము లెక్కడ యెక్కడికెక్కడంచు నే
 దిస్తును జేరలేక సుదతీమణి దాఁ దలపోయు నాహ్లాత్.

క. పాటించి యొచర్చితి నీ, పాటిఁ ద్రయస్త్రిగళదుదితభావార్థంబుల్
 తేటపడఁద్రయస్త్రిగళ, శ్లోటిదివిజసేవ్యమానకోమలపాదా.

క. ప్రకటముగాఁ రత్నాదిః ప్రకరణ మది యీక నపులఁ బ్రణుతి పనగున్
 సుకవు లలర శృంగార, ప్రకరణమును నాయకోచ్ఛరప్రకరణమున్.

క. నవసీతరసవిలోలుఁడు, భవసీరధిశరణకరణపరిణతుఁడు సుధా
 ర్ణవతల్పుఁ డనంతుఁడు మా, ధువపురిమందిరుఁడు ప్రజవధూవరుఁ డున్విన్.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విధన తిక్కనామాత్యసంభవ సుక
 విజనవిధేయ అనంతనామధేయప్రణీతం బైన రసాభరణంబునందు రతి
 గుణరక్తస్వంబును సజాతీయవిజాతీయనిర్దేశంబును విభావానుభావసాత్విక
 భావసంచారికభావంబుల లక్షణంబులును రత్నాదిప్రకరణము నన్నది
 ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీరస్తు.

ర సా భ ర ణ ము.

తృతీయాశ్వాసము.

- క. శ్రీశుండు శృంగారరసా,ధీశుండు ధువపట్టణేశుఁ డింద్రానిదితా
ధీశనునోహరుండు హృషీ, కేశుండు రక్షిచు రుక్మిణీశుండు మహ్మత్.
- క. మఱి సర్వరసోన్నత, నరయుచు బహుసంపదలకు నత్యాస్పద మై
మెఱచిన శృంగారరసము, తెలుఁ గంతయు విస్తరితుఁ డేటపడంగన్.
- మ. భువి శృంగారము కెండుచందములు సంభోగంబు నవ్విక్రలం
భవిధంబు న్నటి విపల్లంభము చతుర్భావంబులైయుండు నె
య్యవి యంటే నభిలాష యీర్ష్య విరహోభ్యానానువాసంబు లి
ట్లు వివేకింపఁదగు నివచితులును త్రైలోక్యైకరత్నామణి.
- క. ఆలోకనభాషణములు, నాల్గినచుంబవములు నాదిగ నెన్నం
జాలిన బహురతితంత్ర, శ్రీ లవి సంభోగనామశృంగారంబున్.
- అభిలాషాదులు—
- ఉ. చూచితి నేత్రపర్యముగ శూరకులంబుధిచంద్రుని న్నునా
వీచులకంటెఁ దియ్యనయి వీనుల సోకెఁ దదీయవాక్యముల్
నాచనుదోయి కబ్బె జతనంబుగఁ గత్పరిరంభసౌఖ్యము
ల్పాచవి చేసె నవ్విభునివాతెఱ ధన్యత నొందితిం జెలీ.
- చ. కలయకమున్న రాగ మధికం బగునే నభిలాష యిద్దఱు
గలసినమీఁదఁ బాయుట తగ నిర్వహంబు నిజేశుఁ డొందు తో
య్యలిఁ గవయంగ నవ్వనిత యగ్గుట యీర్ష్య విదేహాసులై
నిలుచుట దాఁబ్రవాసము గణింపఁగ నన్నియు విప్రలంభముల్.
- వ. అభిలాష హేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన.
- ఉ. వీనుల కింపొనర్చునరవిందదళేక్షణురూపసంపదల్
గానఁగఁ నోరు లోచనయుగం బిదె యిప్పుడు తృప్తిఁబొందె నా
మేనికి ఘ్రాణజిహ్వలకు మేలగుసౌఖ్యము లెప్పు డబ్బునో
మానిని యింతలోన నవమత్తఘఁ డెంత యలంచునోకదే.
- స. ఈర్ష్యహేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన-

ఉ. ఏమని యెన్నవచ్చుఁ గమలేక్షణచేతలు నాకు నిచ్చటల
భ్రేమ నటించి పోయి పరభీరుత భీరును నొయ్యఁ జేరి పో
రామి యొనర్పఁ జొచ్చె నుడురాజముఖి కనుఁగొంటె యింకఁ దా
నామొగ మెట్లు చూచుఁ*దగునా తన కీకపట ప్రయోగమూల్.

క. విరహాఖ్యానహేతుకం బగు విప్రలంభం బెట్టి దనిన.

ఉ. తానును నేను గూడి విరిదమ్మకొలఁకులపొంతఁ బుష్పితా
నూనరసాలసాలములయొక్క లతాసదనంబులందు నిం
పూనఁగ సంచరించుగతు లుల్లమునందుఁ దలంపఁ బాడిగా
దే నలినాక్షుఁ డేల చనుదేఁడు సఖియని యేమిచేయుదున్.

వ. ప్రవాసహేతుకం బగువిప్రలంభం బెట్టి దనిన-

చ. మధురకు నేగుచుండి మధుమృక్తి నొనిపోనఁ బాపమే
బుధనిధి యిప్పు డేల కొనిపోవు నటంచు మది నివ్వయోగతో
యధఁ బడి గోపకాంత భయమందు; ముకుందుఁడు నవ్వధాటియే
విధమునఁ దూలునొక్కొ న్రజనీధులనంచుఁ దలంచుఁ గూఁమిన్.

క. ఇష్టుల మఱియును నొప్పును, తప్పునఁ గరుణాత్మకాభిధానం బన ర
మృచ్చుచుమానాఖ్యవియో, గమ్మ ననం గృతుల రెండుగతులైయుండున్.

క. వనితపరోక్షంబునఁబతి,యును బ్రియుని పరోక్షమునఁ బయోజాక్షియు రో
దన మొనరించుట వర్ణిం, చినఁ గరుణాత్మకవియోగశృంగార మగున్.

—| ఉదాహరణము |—

చ. జగమునఁ బుష్పదామకము చంపెడి దయ్యను నాయురక్షణిం
దగిలి యిడేల చంపదు నితంబిని నేటికిఁ జంపెనో విషం
బగు నమృతంబు నొప్పునమయంబున నావిషము న్నుధారసం
బగు విధిచేత ల్బివి గదా యని పొచ్చు నజుడు నెవ్వఁగన్.

ఉ. ఎచ్చకి కేగి తే మదన యిందుఁడు గందఁడు శూలిచేత నిం
క్షాత నింత పుష్ప నని యేర్పడ నింత యెఱింగి యక్షణ
మచ్చన లుప్పతిల్లుటలు మాని శిలా ప్రతిమావిమానత
మిక్కిలి వాసి గాదె తరుణీతరుణావలి నీపులేనిచోన్.

క. మానిని పతియెడ నేమిట, నేని యతని గవియనొల్ల నే నని మిగులం
బూనినయునికికి వర్ణన, మానాఖ్యవియోగ మనఁగ మహిలోఁ జెల్లున్.

ఉ. మానమ యూఁది నే నతని మానితిఁ బొమ్మని పాసియున్నచోఁ
దానును మోసపుచ్చి సతతంబును గృష్ణుని తోడిగోష్ఠికి
న్తానస మేల పోవు తుది నన్నును బాదుగదల్చునో కదా
వానిచలంబె చెల్లు నని వండుఁ దఱోదరి సంశయంబునకా.

వ. మఱి ద్వాదశావస్థ లెట్టి వనిన:

క. అరయఁగ శృంగారం బం, కుఠితము మఱి పల్లవితము కుచుమిత మనఁగాఁ
బరువడి ఫలితంబునునై, పరఁగు నవస్థాంతరములు పండ్రెం డగుచుకా.

వ. కొండఱుతంబున దశావస్థ లనియుం జెల్లు: నది యట్లుండఁ గామశాస్త్ర
నుసారంబు లగుద్వాదశావస్థ లెట్టి వనిన చక్షుఃప్రీతి, మనఃసంగంబు, సం
కల్పంబు, ప్రలాపిత, జాగరంబు, కార్యంబు, అరతి, లజ్జాత్యాగంబు, సం
జ్వరము, ఉన్మాదంబు, మూర్ఛనంబు, చరమంబు నాఁ బరగు వీనిలక్షణం
బున కుదాహరణంబులు.

క. ప్రియు నాదరమునఁ జూచుట, నయనప్రీతియగు; మఱిమనఃసంగమగు
బ్రియుదెసఁజిత్త మిడుట; నిశ్చయముగఁ బ్రియవలనికోర్చి సంకల్పమగుకా.
చక్షుఃప్రీతి కుదాహరణము—

చ. విమలకపోలభాగముల వెన్నెలనిగ్గులలీల మందహా
సములు నటింపఁ గన్గొనలచాయఁ దటిల్లత లంకురింప దే
హము హరిసీలరత్ననివహద్యుతితోఁ దులఁదూఁగ సర్వలో
కము నలరించుశౌరిఁ బొడగంటి సఖి ధ్రువపట్టణాధిపుకా.

మనస్సంగతి కుదాహరణము—

చ. భ్రమరము కమ్మదేనియలు పాయలుగ్రోలుచుఁ దత్ప్రసూనగు
చ్ఛములఁ బ్రసక్తమె వెలయుచాడ్పున నాహృదయంబు చూచితే
కమలదళాక్షి యాదవశిఖామణిభవ్యగుణామృత ప్రవా
హమున నె యోలలాడుచు నొకప్పుడు నన్నుఁ దలంప దేమియుకా.

సంకల్పంబున కుదాహరణము—

ఉ. త్రిప్పలఁ బెట్టి నన్నిటు రతిప్రియుబారికిఁ దోచి నెమ్మదిం
గొప్పునఁ గమ్మకొవ్విరులకు న్నధుపఁబులు సందడింపఁగా
నొప్పులకుప్పయై ధ్రువపురోజ్జ్వలవీధులఁ గ్రాలుశౌరి నే
నెప్పుడు చూతునొక్కొ మెఱుఁగెక్కినచూపులు చొకళింపఁగకా.

క. వెలయఁగఁబడిఁగొనియాడుట, తలఁపఁ బ్రలాపిత; మనోవ్యథంబొరలుచుఁ గో
మలి కనుమూయమి జాగర, మలఁత తనుత్వంబు కార్యమనియెడుపేరక.

ప్రలాపిత కుదాహరణము—

చ. రసికుఁడు దానశోభి మధురప్రియభాషణశాలి సంతతో
ల్లసితముఖారవిందుఁడు కళానిధి సౌమ్యుఁడు యౌవనద్యుతిం
బసగలవన్నెకాఁడు ధువపట్టణనాయకుఁ డంచు జాణ లిం
పెసఁగఁగఁ బ్రస్తుతింతురు గదే యతఁడేటికి రాఁడు నెచ్చెలీ.

జాగరమున కుదాహరణము—

చ. గెలిచితి నెట్టకేల కరిగెన్ దిన మంచు మదిం దలంపఁగా
నొలసినయీనిశాసమయ ముత్పలబంధునిఁ దెచ్చె వాఁడు వె
న్నెల వలవైచె మీఁద రమణీ మొరసె స్తరువింటినారి య
న్నలినదళాక్షుఁడుం దడసె నా కిటఁ గంటికి నిద్ర వచ్చునే.

కార్యమున కుదాహరణము—

ఉ. నీదగులీల యద్భుతము నీరజలోచనునంగుసీయకం
బాదట సందిదండ యగునా మహి నెవ్వరికై నఁ గౌనునుం
బేస యనంగ దేహమును బేదగిలెం దుది నింక నీమనః
భేదము మాను మమ్మ యెఱిఁగించెద నింతయుఁ గైటభారికి.

క. పరునిదేస వేడ్త యుడుగుట, యరతి; నిజాచార మెడల నందినప్రేమ
త్తటి లజ్జాత్యాగ; మనా, స్తరపరితాపంబుపేరు సంజ్వర మయ్యెక.

అరతి కుదాహరణము—

ఉ. కైరవబంధుబంధురవికాసవిలాసము లేల మందసం
చారిత నొప్పు నమ్మలయైలసమీరము లేల యొప్పనీ
కీరముపల్లులేల పరికింపఁగ నవ్వనలీల లేల శృం
గారము లేల నాకుఁ జెలి కంజదళాక్షుఁడు రాక తృప్తిన్.

లజ్జాత్యాగమున కుదాహరణము—

చ. అలికులఁజేసి యేడి సమయంబుగఁ జేసిరి మున్ను భూమిలో
లలనలకెల్ల నీవది యలంఘ్యముగాఁగఁ దలంపుమమ్మ పూ
విలుతునిచేతలంగలఁగి వేఱొకత్రోవలఁ బోకుమమ్మ నీ
ములువడి చూడుమమ్మ కమలేక్షుఁడు దెచ్చెద నింతలోకటక.

తృతీయాశ్వాసము.

సంజ్వరమున కుదాహరణము—

చ. చెలులు ప్రయత్నపూర్వముగఁ జేయుచునున్న హిమోపచారముల
తలఁపఁగ వస్తువోయెఁ బరితాపభరం బుడుపంగఁజాలు నీ
యలఘుచికిత్స యొడఁజుగ మచ్యుత నీకరుణామృతంబు నైఁ
జలికి లతాంగికి దనువుసేయఁగదే యిదె నీకు మ్రొక్కెదన్.

క. చేతనము నచేతనము, న్నాతతముగ నేరదేని యది యున్నాదం;
జేతెలివియు లేనిది మూ, రాఘతీశయము; చరమయత్నమది చరమమగున్.
ఉన్నాదమున కుదాహరణము—

చ. చెలులకు నేటికిం బ్రయముసెప్పఁగ నే నుదకంబు వోసి కో
వలముగఁ బెంచినట్టియెలమావికిఁ జెప్పినఁ బోయి రాదె పెం
దలకడ నొంటిఁ బో వెఱతుఁ దా నని పల్కినఁ దోడువంపనే
లలితలతావితానము నిలాధరుపాలికి దూతవృత్తికే.

మూర్ఖ కుదాహరణము—

చ. అతులతపఃప్రభావమహితాత్మలకైనను గానరాని య
చ్యుతుఁడు లతాంగి నెప్పునము సాచ్చి సుఖస్థితి నున్నవాఁడు నేఁ
డతని భజిత మంచు శ్రేవణాదులు దద్దతవృత్తి నుంట నా
యతివ సఖీజనంబు భయమాదఁగ నున్నది నిశ్చలాకృతికా.

చరమ కుదాహరణము—

చ. పడుచునొ పైదనో యలరుఁబ్రాయము నొంది యశోద నెయ్యపు
గొడుకు భజింపలేని బ్రదుకున్ బ్రదుకా యది యేల నాకు మా
మిడిచిగు రేమిబ్రాతి యటమీఁదట వెన్నెల యెంత నవ్వన
న్నెడవు మనోజుఁ డేపఁగ సహితునె బోటి యనాభచాక్షునకే.

క. చరమదెసకు లక్షణ మిట్టరసి యెఱుంగవలయుఁ గాని యచ్చో సడికి
బురుషునితోడిసమాగమ, పరితోషము చెప్పువలయు భవ్యార్థముగకా.

భన్యత కుదాహరణము—

చ. పవడముమీఁడఁ గన్తురి యభస్సుటకుంభములందు సంకుశ
ప్రవిహితరేఖ లామెగువ భావజనూత్నసితక్షతంబు లీ
యువతికి భూషణస్ఫురణ నొప్పుచునున్నవి చూడరమ్మ మా
ధ్రువపురినాథుమన్ననఁ బ్రహళతఁ బొందిన చిహ్న లన్నియుకా.

వ. మఱి సంభాగవిశేషం బగు పంచవిధశృంగారం జెట్టిదనిన:—

క. శృంగారభంగు లైదుతె, అగులు వాగ్విలసనంబు రహితైషభ్యం
బంగక్రియశంకీర్ణము, సంగతముగ మిత్రమనంగ జను గంసారీ.

గీ. తలఁప వాగ్విప్రతి సంతోర్ణములును గ్రియలుఁ
బరఁగు నొక్కొక్కవిధము నై పథ్య మైదు
తెఱఁగులై యుండు మిత్రంబు త్రివిధ మి
ట్లుద్రాతశృంగార మేకాదశాంచితముగ.

క. తనమది గలసంతోషము, వనజానన తాన చెప్పు వాగ్విప్రతి యగుం
దనచెప్పులు నెచ్చెలులకు, ననయము గానంగనైన నదిక్రియయ్యెన్.

వాగ్విప్రతి కుదాహరణము—

క. కన్నులపండుగ నుమ్మి, వెన్నుఁడు; తన్మణచయంబు వీనుల కమృతం;
బెన్నంగఁ దప్పరిరంభణ, మన్నిసుఖంబులకు నెక్కు డతివా నాకున్.

అంగక్రియ కుదాహరణము—

క. తొయ్యలిపారికొఁగిలింగని, పయ్యెడచనుగవకుమాటుపలుచుట తగుఁబో
అయ్యధరముపై నంగుళ, మొయ్యనఁ గదియించె జూపకుండుట తగునే.

క. ఎందును నైపథ్యమునకుఁ, జందనభూపాంబర ప్రసవములు వేర్వే
ఱొందుఁ జతుర్విధ మొక్కటి, యందంబుగఁ బంచవిధములై యటుజరుగున్.

అనులేపనశృంగారమున కుదాహరణము—

క. వనితకు హరియొనరించిన, నునుబూతలు మకరికామనోహరలిపులం
బనగలియు బాహుయుగళము, దనగును వలిమెప్పుఁజివికెఁ దాల్చిన భంగిన్.

ఆభరణశృంగారమున కుదాహరణము—

క. యువతీ రత్నాభరణము, లవయములఁ గీలుకొల్పి హరిపరిరంభో
త్సవవాంఛ నిడదు నితీచను, గవ నెపమున హారవల్లికలు కంఠమునన్.

వస్త్రశృంగారమున కుదాహరణము—

క. అలఘుకుచకలశయుగళము, లలితోరుద్వయము నుజ్జ్వలస్థితిఁ దనక
న్నులకింపొసంగవలయునని, హాలతికిఁ గృష్ణండుజలుగుఁబుట్టముఁగఁ ద్రెన్.

*వాగ్విలసనంబునైషభ్యంబు అంగక్రియ- మూలము

*కన్నులకింపొసంగవలయునని తన- మూ.

మాల్యశృంగారమున కుదాహరణము—

క. హరికృతకుసుమసమచిత, కరపదకటకంబు లమరెఁ గాంతకు నిందిం
దిరబృందనినదర్శుఁడు, కరణము లవి యప్రయత్నకలితము లయ్యెన్.
చతుర్విధశృంగారమున కుదాహరణము—

క. హరివేషము దనయతః, కరణంబున కౌతప్రియమొ కాని సువర్ణాం
బరమును మశికటకముఁ గ, స్తురియును వనమాలికయును సుదతిధరించెన్.

క. నైవభ్యము వాఙ్మృత్తియు, నేపారంగఁ గ్రియయుఁ గూడనే సంక్షీప్తం
బై షరంగు రెండురెండు స, మీపుబులు నిలిచెనేని మిశ్రము గృతులన్.
సంక్షీప్తశృంగారమున కుదాహరణము—

క. దర్పణముఁ జూచి తిలకము, దీర్ఘగ నగవులకు వెరుకదెస నిల్చినఁ దా
నేర్పడఁ గని నరసోస్త్ర లెల్లర్న నతినలేది మచములం బూదివె హరిన్.

నైవభ్యక్రియాశ్లేషమిశ్రమున కుదాహరణము—

క. అభినవశృంగారముతోఁ, బ్రభగల జుబీరఫలము బాలకి చేతన్
రభసమున నందికొనియెద, విభగమనా మరునిశంక్తి కెమరేగెనవే.

వాఙ్మృత్తిక్రియాశ్లేషమిశ్రమున కుదాహరణము—

క. హరిమురనీనాదమునకుఁ, గరతాళధ్వనులు చెలఁగఁగాఁ గలకంఠ
స్వరములఁ బాడుచు నాఁడి, గురుతరమోదమున దివ్యగోపిక లెల్లన్.

౪. మఱి భావోదయాది చతుష్టయం బెట్టి దనిన—

క. తనరంగ భావోదయమును, జను భావశములు భావసంధియు బుధరం
జన మగు భావశబలతయు, మురుకొని సుచారిభావములు దీపించున్.

ఉ. ఏ దఁట యొక్క భావ ముదయించు మనంబున నివ్వీధంబు భా
వోదయ, మున్నవించునది యొప్పు శమించుట భావశాంతి, స
మ్రోద మొగిన్ రసద్యయము ముట్టి జనించుట భావసంధి, ప్ర
హ్లాదవిధేయ భావశబలత్వమగు నృహభావసూచనన్.

భావోదయమున కుదాహరణము—

క. తెఱవాలికకన్నులకొ, మ్రొలుఁగులుఁ గుచకతివలయును మెచ్చులె హరికి
న్నఱుమీనై తాఁబేల్లె, వఱలె నతం డనిన నింతి వధనము వంఛెన్.

భావశాంతి కుదాహరణము—

క. పొలయులుకఁజేసి బొమ్ముడి, నొలసినకోపంబు చరణయుగళముపైఁ జూ
 ధ్నులు నిలుపుప్రియునిమదనా, కులత్వమునశాంతిఁబొందె గోపాంగనకున్.

భావసంధి కుదాహరణము—

క. అసురలపై దండెత్తిన, యసిశార్దాయుధుని నిశ్చలాంగములను బెం

పెసఁగనుదయించెఁబులకము, లసమపటహనినదములఁ బ్రియావచనములన్
 భావశబలత కుదాహరణము—

క. నానోముఫలమునుష్ఠి, శ్రీనిధి ననుఁ జూచి సన్నసేసెఁ గులస్త్రీ
 లీనీతి మెచ్చనేర్తురె, మానితిఁబో బ్రదుకుఁ గలదె మదనునిచేతన్.

వ. మఱి రససంకరంబులు (ఎఱివనిన)—

క. రసములు రెం డొకచోట బె, రసి వచ్చిన నివ్వధంబు రససంకర మై
 యెసఁగునుశృంగారముతోఁ, బాసఁగరసములిందుఁ*దెల్లముగరచియితున్.

శృంగారహాస్యసంకరము —

క. కదలక తమాలపోతము, తుదిఁ గేగి వసించియుండఁ దొయ్యలి కృష్ణా
 బెదిరింపకు మొఱుఁగును మని, కదలక హరిపిఱుఁదనుడి కలకల నవ్వెన్.

శృంగారశాస్త్రసంకరము—

క. విహగాహాధుఁడు భామా, సహితముగ గృహీతపారిజాతోజ్జ్వలుఁడై
 మహికి నరుదేర వెనుకొను, సహస్రనయనుఁగని కవిసె సక్రోధుండై.

శృంగారకరుణాసంకరము—

క. ఇటీచనుగవలభరంబుల, నఱగౌనులు వడఁకఁ గాళియప్రాదముసతుల్
 మొఱు లిడును వచ్చి కృష్ణుని, యఱకాళ్లం దలలు మోపి రమ్రలుదొరంగన్

శృంగారవీరసంకరము—

క. నెఱికయు గనయముఁ బయ్యెద, యెఱుగున బిగియించి విల్లు చేకొని సురల
 దఱు బొగడ నసురపీరునిఁ, బఱపుదు నని సత్యభామ బాణముఁదొడిగెన్

శృంగారభయానకసంకరము—

క. పడఁగలసర్పముపై నీ, కొడు కాడెడు నన్న నందగోపిక కడుఁద
 ల్లడమునఁ బెదవులు దడుపును, వడఁకె బవనచలితకల్పవల్లియ పోలెన్

శృంగారాద్యుత్సంకరము—

క. నున్నని తమాలలతపై, నున్నది గిరియుగము మీఁద నుడువతి యటమీఁద
న్నివిడతిమిర మనఁగాఁ, జెన్నగు ప్రజవనిత శౌరిఁ జేరి భజించెన్,

శృంగారశాంతసంకరము—

క. ధ్రువునకు దివిజయువతు లా, త్తవిలాసముఁ జూపవచ్చి తద్విమలతపః
ప్రవణంబున నందఱు వీ,తవికృతులై చనిరి పేదతరుణులపోలెన్.

శౌర్యబీభత్ససంకరము—

క భ్రూలత ముశివడఁ జక్ర,బాహులు నిగుడంగ నండజధ్వజఁ డా ర్చెన్
గీలాలమాంసఖండకే, పాలమయము చేసె నసురభటనైవ్యములన్.

క. అరయంగ మఱియు రససా, కరము లిటులు విస్తరింపఁ గలుగును మహిస
ర్వరసాంతరములయందును, విరోధిరసమొకఁడు డక్క విస్తృతకృతులన్.

క. అప్రతిమం బగుశృంగారప్రకరణ మిట్లు భాసురం బయ్యె నితాం
తప్రాధి నొనర్చెద లో, కప్రీతిగ నింకనాయకప్రకరణమున్.

క. ధ్రువపురినాథుఁడు దివిజ, ప్రవరకిరీటతటరత్నరంజితనిజపా
దవిమలపీఠఁడు భూగో,లవిభుఁడు రక్షించు మమ్ము లాలితకరుణన్.

గద్యము:- ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధ వాగ్విభవ తిక్తనామాత్యసంభవ సుక
విజనవిధేయ అనంతనామధేయప్రణీతంబైన రసాభరణంబునందు శృం
గారవిశేషంబులగు నవస్థాంతరముల విధంబులును ద్వాదశావస్థల విధం
బును బంచవిధశృంగారంబును భావోదయాదిచతుష్టయంబును రస
సంకరంబుల తెఱంగును శృంగారప్రకరణంబునన్నది తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీకృష్ణ.

ర సా భ రణ ము.

చతుర్థాశ్వాసము.

- క. శ్రీనాయకుఁ డఖిలధరి, శ్రీ నాయకుఁ డగ్గణాదితేయమునిశ్రే
ణీనాయకుఁ డీప్రువనగ, శ్రీనాయకుఁ డెలమి నావరించును మఱ్ఱున్.
వ. నాయకప్రకరణం బెప్పిదనిన, నాయకత్వంబు ప్రధాననాయకులు, సర్వ
రససాధారణనాయకులు, కేవలశృంగారనాయకులు ననగాఁ ద్రివిధం
బైపరఁగె నందుఁ బ్రధాననాయకుండు కావ్యాలాకారవ్యక్తుండు గావున
వట్లండె నున్న యిరుదెఱుగుల వివరించెద.

— సాధారణనాయకులు ? —

- క. ఎలమి నుదాత్తోద్ధతులన, లలితుఁడు శాంతుండు నాఁ గలరు నాయకు లి
మ్ముల ధీరపూర్వు లనువా, రలు నలుపురు వారు సర్వరససామాన్యుల్.

అందు ధీరోదాత్తుఁడు—

- క. భూరికృపామృతరసవి, స్తాయుఁడు ధీరుఁ డతిసత్త్వధనుఁడు మహాగం
భీరుఁ డధికధనుఁ డనఁగా, ధీరోదాత్తుండు సంస్తుతికీ బాత్తుఁ డిలక.

ఉదాహరణము—

- క. తనుఁ బొగడ సహింపఁడు శత్రుని నైనందెగి వధింపఁదొడఁగఁడు ముదముం
గినుకయుఁదోఁపఁగనీఁ డా, వనమునఁ గీర్తిసుధగు. డొనర రఘుపతిదాక.

ధీరోద్ధతుండు—

- క. సులభశ్రోధుఁడు మాయా, జలనిధినావితుఁడు దర్పసామన్యయుతుం
డిలఁ జూడవృత్తుఁ డనఁగా, వెలయుచు ధీరోద్ధతుండు విపులస్ఫూర్తిన్.

ఉదాహరణము—

- క. రక్తసులు మీరు మీకుదు, రక్తసులై నిలిచి రిపుకు రామునిబంటుల్
చిక్కితిరి పొండనుచుఁ గపు, లక్ష్మజముగఁ గెడపుదురు దశాస్యునిబంట్లక.

ధీరలలితుఁడు—

- క. వివిధకళానిపుణుఁడు సుఖ, నివహంబులతానకంబు నిశ్చింతుఁడు నా
నవనిఁ బచరించునాతఁ డ, లపునం బొగడొందు ధీరలలితుం డనఁగక.

ఉదాహరణము—

చ. అనఘుఁడు ధర్మసూనుఁ డఖిలావనికిం బలియయ్యె మత్సుతుల్
సునిశితశస్త్రులజముఖురూపులు భారములేదు నాకు నీ
యనిమిషభూరుహం బభిమతావహ మంచు వహసమేతుఁడై
మనమునఁ జింత వంత యఱుమాత్రములేక సుఖించు శౌరిదాక్ష.

ధీరశాంతుఁడు—

క. ధీరుఁడు ప్రసన్నచిత్తుఁ డ, పారకృపాన్వితుఁడు నాఁగఁ బ్రస్తుతుఁ డగుపం
కేరుహభవకులజనితుఁ, డారయఁగా ధీరశాంతుఁ డన విలసిల్లుకొ.

ఉదాహరణము—

క. హరిచేతఁ గుశేలత్వం, బరుదుగపిక్తనియు సంపదాఘ్యండై సు
స్థితఁ గని శాంతభావముఁ, బొరసి సుశీలుఁ డన విప్రపుంగవుఁ డొప్పెకొ.

—(నాయకనాయికాప్రకరణము)—

క. ఒనరఁగ శృంగారరసం, బున కాశ్రయణంబు గాన బుధులెల్లను మే
లనునట్లుగ నొనరించెద, ఘననాయకనాయికాప్రకరణం బెల్లకొ.

క. అనుకూలుఁ డనఁగదక్షిణం, డనధృష్టుడనఁగ శతసమాహ్వయుఁ డనఁగా
మును చతురత గలశృంగారనాయకులు వీరి నల్వరం దెలియనగుకొ.

అనుకూలనాయకుని కుదాహరణము—

ఉ. లేరె పదాఱువే లనఁగ లెక్కకు నెక్కినరాశివాసముల్
శౌరికి వారితోఁ నియము చాలఁగఁ గల్గుట సత్యభామకుకొ
భూరివిశేష మవ్వనితపుణ్యమొ చక్రికృపాసమృద్ధియో
యారయఁ బొడిచాత మిల నన్యులకు న్ననుకూడనేర్పునే.

దక్షిణనాయకుని కుదాహరణము—

ఉ. హరిము లిచ్చె నాకుఁ జెలి యారతిరాజగురుండు నాకుఁ గ
స్తూరిక యిచ్చె నాకు మఘసూదనుఁ డుగర మిచ్చె నాకుఁ గే
యూరము లిచ్చె నాకు జలజోదరుఁ డీపువ్వుడఁడ నాకు శృం
గారరసేసుఁ డిచ్చె నని కాతుకమందుదు రెల్లవైతలుకొ.

ధృష్టనాయకుని కుదాహరణము—

చ. చను నెడపిన్నదాశ ననుఁ బాయలు పల్లకు వేటసన్నమా
వనతరువల్లికాకుసుమపాసనగంధము కంటకాగ్రసం

జనితము లీ ప్రణంబులు ప్రచండపుటెండ చెమర్చుటల్ సతీ
ఘనముగ మోవి గందుట తగ న్విను శంఖరవం బొనర్పగాఁ.

శతనాయకుని కుదాహరణము—

చ. చెలియ యిదేలొకో చెఱయఁ జెక్కు నెఱుగకయుండ నిన్నునోఁ
బలికెనె శౌరి యిట్లుగఁ బాడియె నొచ్చిన నోరబల్లఁ డ
వ్విలసితమూర్తి నిన్నునొకవేళ హితంబుగ నొయ్యఁబల్లుటల్
గలిగెనెయేని వెల్లవిరిగాఁ గలహించిన నాడతే యెరుల్.

క. వరనాయకులకు నుచిత, స్థరలీల విటుండు పీఠమర్దనుఁడును నా
గరకుండు విదూషకుండును, నరయఁగ విశ్వాసు లగుసహాయులు ధరణిఁ.

ఉ. మంచితనంబున నిర్విభుండు మాను నాయకునంతవాఁడె యె
క్తించుకవెల్లి నాయకునహీనగుణంబులఁ బీఠమర్ది దా
మించుగఁగూర్చ విష్ణుగలమిత్రుండు నాగరకుండు లీల న
వ్వించు విదూషకుండు గడువేడుక నాయకనాయికాదులఁ.

క. నాయకులసలలితాభిప్రాయంబునఁ దత్సహాయభంగులు చెల్లం
బైయలరు నాయకలను సహాయుల నటఁ దెలియవలయు నది యెట్లనినఁ.

—(నాయకాలక్షణము)—

క. ధరణి స్వకీయ యనంగాఁ, బరకీయ యనంగ పెండి పణ్య యనంగాఁ
బరఁగుదురుమూఁడు తెఱఁగుల, వరసతియుఁబరాంగ నయునువారస్త్రీయుఁ.

చ. పెనిమిటి కిష్టమైనపనిఁ బ్రీతినొనర్చు నొకప్పుడేని తాఁ
బెనిమిటిమీఁది మాటలును బెన్నిటియిష్టముగాని యాత్మలో
నునుపదు సాధ్య, పెండి ప్రియమొందును జాణికి జారుడబ్బినఁ,
మును ధనమెల్ల మింగి కెడమోమిడఁ బణ్య విటుండు వచ్చినఁ.

స్వకీయ కుదాహరణము—

ఉ. ఏ నడపాడుకుండఁగ నుపేంద్రుండ నీమఱఁదల్ సుమీ నిశం
గాని వరింప నొల్ల దని గారవమొప్పు మదంబ పల్లులే
లా నిజమౌనె యంచు నను లాలనచేసిన భావమా త్తలో
నే నతఁ డున్న పానుపున కేగడువేళఁ దలంతునే సఖి.

పరకీయ కుదాహరణము—

ఉ. అత్తయు నూరలేదు మగఁడా మఱిమందకుఁబోయి రాఁడు నే
నిత్తటి నొంటి నుండు దనియేఁ జనుదెంచితిఁ గృష్ణరాయ నీ
చిత్తమెఱిగి మూలదెసఁ జీకటి దాఁచినదాన వెన్న గో
డొత్తుననుండి యేల నను నూరకె చూచెదు తొఁగిచూపులన్.

పణ్య కుదాహరణము—

ఉ. వేసరఁ డిందు రాఁదొడఁగె వెన్నుఁడు నీవును నమ్మురార్చిఁ
జేసితికూర్చి మాను మనిచెప్పితిఁ జిల్లకుఁబోలె నెప్పుడూ
గాసి యొనర్చితే కుడువఁ గావిగొనం బడపెల్ల మాని నీ
వాసరసీరుహాత్మునకు నాలపుగా దొరకొంటె కూతురా.
క. మున్నొకని యధీనముగా, కున్న రమణి నొరులెఱుంగకుండ రమించుకొ
మిన్నక యెవ్వఁ డతని కా, కన్నియ పరకీయయట్లకా నెన్నఁబడుకొ.

ఉదాహరణము—

ఉ. కన్నియ నేను నన్నుఁ దమకంబున నేటికిఁ గొంగువట్టె దా
సన్నఘనక్షమాజముల చక్రిఁ జరించెద రల్లవారె మా
యన్నలు మానుమాను మని యల్లనఁ బల్లఁగ బుజ్జగించుచు
వ్వెన్నుఁడు గోపకామిని నవీనసుఖాంబుధిఁ దేల్చె నేర్పనకొ.
క. తొలితొలి ముగ్ధయనంగా, నలరిన మధ్యమయనంగ నటఁ బ్రాథమనం
తెలువగు యౌవనవయసునఁ, గలిగిన సంకేతనాయికలు మువ్వరొగికొ.

ముగ్ధ కుదాహరణము—

మ. హరిఁ జూచె దరుణీలలామ నతవక్త్రాంబోజ మొప్పు నసఘో
కరరేఖం బురణించుఘాలమున రంగద్భృంగసంఘాకృతీం
గురులాడం గ్రముకంబుల స్త్రీగుల వత్సోజాతముల్ నీడయం
దెరలోనిల్చు సువర్ణపుం బ్రతిమభాతి స్తుగ్ధభావంబునకొ.

మధ్య కుదాహరణము—

మ. నడపొవ్వు స్తురిపంబుతో నయనకోణంబు ల్లేఱుగెక్కుఁగా
నొడుపు లేనెల సీనఁగా నులియఁ గొనుందీఁగె చంద్రియ మా
రెడుపండ్లం దేగడంగ సం న మురారిం జూచెఁ బ్రేమంబు గ
ప్పెడు సిగ్గు న్నటి సిగ్గుఁ గప్పెడు మనఃప్రేమంబు సాధిల్లఁగాకొ.

ప్రగల్భ కుదాహరణము —

చ. పాదుపై వృత్తనితంబ మొప్పంగఁ గుంచుబుల్ క్రొవ్వి యొండొంటితోఁ
గదియం గుంకుమపంకరేఖ నొసలం గన్నట్టఁ బ్రద్యమును ను
న్నదభద్రేభముభంగి బింకమునఁ న్నందస్థితాలోకనం
బాదవం గృష్ణునిజూచె నిందుముఖ ప్రేమోత్సాహ ముప్పొంగఁగన్.

ప్రాథ కుదాహరణము—

మ. ధరనన్త సనభారము నివమలవక్త్రస్ఫుర్తియున్ రంజితా
ధరబింబంబును భ్రూలతానటన సౌందర్యంబు నుత్సంగగా
ధరతాస్త్రక్రియు నూర్ధ్వసంగమనిరూఢత్వంబునుం గల్గు నం
బురుహమోదిని చూచెఁ గృష్ణు నసితాంభోభృతసమశ్యామునిన్.

లోల కుదాహరణము—

మ. అలఘుశ్రోణీయు లంబమానవృక్షుఁ ఘోరాకారము న్నాభిదే
శలుతద్విర్ఘ్న కుంచంబులున్ ఘటనదృక్షస్థులతందంబు నై
పలుమాఱు న్నిడుఁడిఁగెనవ్వు నగుచుం బాహగ్రముల్పాచి చి
ట్టలువెట్టు నివ్విటుమోముపై జరత కప్టం బిట్టిది న్వేళ్యయే.
గీ. బాల్యమునుయౌవనంబునుప్రాథతయును, లోలభావంబుగలపద్మలోచనలకు
ఁడెందమునయందు నింపు వుట్టింపఁజాలు, నట్టివశ్యావిధానంబులెట్టివనిన.
క. బాలకి మరగించుట తొంబూలంబుల సురభిగంధపుష్పంబులఁ జి
త్రాలోకనభాషణముల, శాలీమృదులాన్నపాన సన్తానములన్.

ఉదాహరణము—

చ. కలపముగూర్చి మైనలఁడుఁ గమ్మనిపూవుల దోపుఁ గొప్పనన్
ఫలరసభక్త్యభోజ్యములఁ బానములం బరితృప్తిచేయుఁ ద
మ్ములమీఁడుఁ జెప్పుటద్దముల మోపు ముఖాబ్జము కామతంత్రముల్
మొలపుగఁజూపుఁ బాయవశమే హరి నాయబలాలలామకున్.
క. హారంబుల నానాలం, కారంబుల వివిధసురతకౌశలముల ర
మ్యా రామక్రీడల నిం, డాదిన జవ్వనపుటింతి యలరుం బరికిన్.

ఉదాహరణము—

ఉ. హారము లున్నతస్తనములం దొడఁగూర్చు రచించుఁ బెక్కిలం
కారము లంగకంబులఁ దగ న్వనలీలల నిం పొనర్చు వీ

కారుచిఁ జూపు నూత్నరతి నై పుణభేదములం బెనంగు నీ
శౌరి లతాంగి యావనము సర్వము నీవిభుచేతఁ జిక్కుదే.

క. మక్కువ లొదవెడిపలుకులఁ, డక్కురియలుకలను బహువిడంబులులఁ బెం
పెక్కినసురతప్రచురతఁ, జిక్కుఁజూమీ ప్రాణయైన చెలువయుఁ బతికికొ.

ఉదాహరణము—

ఉ. మక్కువయీనఁ దేనెలగు మాటలు పట్టు నహర్నిశంబు నొ
క్కుక్కు నెపంబుమై నలిగి యుగ్గులికిం దమకంబు తద్దయు
న్నిక్కిలిసేయు నొండొరుల మెచ్చని గాఢరతప్రవీణత
లక్కుకచూపు శౌరి మిగులంగలదేమహి నెట్టి ప్రాణయికొ.

క. ప్రియములువలికినఁ జాలును, నయమున నొక్కింత చూచినంజాలును స
న్నయచాలుఁ గరాంబుజముల, రయమున మిన్నండు లోలరతిసౌఖ్యమునన్.

ఉదాహరణము—

చ. కనుఁగొనినవ్వు నాదరము గల్గినయట్టుల యుతికస్థలం
బున వసియింప వామకరపుష్కరసౌజ్ఞయొనర్చు మిన్నకై
నను దలపెట్టు హాస్యవచనంబులు యావవరాజుపాలి కే
మని చను లోల ప్రీతియగునా కడివోయినపుచ్చ మెయ్యెడకొ.

సీ. ఇంక శృంగారనాయికలునా నెనమండ్రు తెఱవలుగలరు స్వాధీనపతిక
వాసకసజ్జికాహ్వయ విరహోత్తంతాఘ్నాన విప్రలభ్యాభిధాన
ఖండితోచితనామ కలహంతరిత ప్రోషితప్రియ యభిసారికాప్రసిద్ధ
వీరు మత్తనుని దిగ్విజయలక్ష్మణుల వీరలకు నాయకానుకూలంబునందు
వాసి దూతి బోటి దాదికూఁతురు పొరు, గింటివనిత యెద్దియేని యొక్కు
ముద్ర దాల్చియున్నముద్దియ శిల్పిని, స్వనశ తత్సహాయ లవనియందు.

క. పతిచేనెప్పుడు నుపలా, లితయగు స్వాధీనపతిక; తన్నుగ నదన
స్వతనువు లలంకరించును, క్షీతి వాసకసజ్జికాఖ్య చెలువునిరాకకొ.

స్వాధీనపతిక—

క. మురహనునియురఃస్థలి సుస్థిర మై యన్విభుసముల్లసితదరహసిత
స్ఫురితవచనామృతాదులఁ, భారమును సుఖియించులక్ష్మిఁ బొల్తురెవనితల్,

వాసకసజ్జక—

క. హరిరాకకు నిచ్చలు ముదిర మొప్పు నలంకరించు దేహమునం గ
స్తరి సురతమసుమంబులు, సిరసునఁ దగ సత్యభామ చెలువగుచుండున్.

క. విరహోత్తంతి యనునది, వసునితడవు నైఁపలేక వగనొందు; నదీ
శ్వరుఁ డిక్ష్మకు రాకుడిన, భరవసునది విప్రలంభ భావజుచేతన్.

విరహోత్తంతి—

క. ముద కడుదూర మాగో, విందుఁడు రాఁడేల యనుచు విరహాతురతం
బొంది యొకగోపకామిని, చుమరుఁ బ్రాశ్నించుఁ బ్రాణసఖులం దలఁచున్.

విప్రలంభ—

క. సుకేతస్థలమునకు, బుకజదృశుఁ డేలరాఁడు భయభీతుల నే
వంకఁ గరుణింపఁబోయెనొ, యింకేమన నన్నుఁదలఁపఁడే మదనార్తన్.

క. ఇతర దెస రాత్రి రతిచి, హితుఁడగుపతి తేపుగని సహింపనియది ఖా
డితయును; గలహంతరి తన, పతి నవమానించి పిదపఁ బరితప్త యగున్.

ఖాడిత—

క. మనసిజకరహతమగు నా, మనసది నీకెఱుంగరాదు మాధవ యీరే
నను సోకిన మదనాయుధ, తనువ్రణముల నిపుడె చూపెఁ దాపముచాలన్.

కలహంతరిత—

క. కోపించి జనార్దను నే, లాపల్లితి నపుడు వీనులకు నహితముగా
నోపడఁతి యిపుడు మదనుని, కోపము సైరింప నాకు గోచర మగునే.

క. ఒకదేశమునకుఁ దననా, యకుఁ డేగిన జిన్నవోవునది ప్రోషితభ
ర్తృక; నిలుపోవక ప్రియునొ, ద్దకుఁ జను నభిసారికాభిధాన తలంపన్.

ప్రోషితభర్తృక—

క. మధురకు నేగెం జెలియా, మధుమర్దనుఁ డింక నేఁడు మగుడుటయెపుడో
మధుమాసకీరకోకిల, మధుకరతతు లేపురేగి మదనుని గూడెన్.

అభిసారిక—

క. అందెలు దొడిగితి నీవు ము, కుందునియు న్నెడకు నరుగఁగోరి లతాంగీ
పొందెఱుంగవేకదా నీ, కుం దెరువున నివీయ తోడికొండ్లిలునువీ,

స్వాధీనపతిక కుదాహరణము—

చ. అలయక తీర్పుఁ గుంతలము లందముగాఁ దిలకంబు దీర్పుఁ బు
వ్వలు తుఱుమొప్పుఁబెట్టుఁ దొడవు ల్దొడుగు న్నకలాంగకంబుల
నవలు వమరంగఁగట్టు శుకవానికి వేణుధరుండు కూర్చి ని
చ్చలుఁ జెలియూ యిటేని దొలిజ న్నమునం దిది యేమి నోఁచెనో.

వాసకసజ్జిక కుదాహరణము—

చ. సుదతి నిజాన్యదీధితులు సోఁకి కరంగువిహారగేహముల్
పొదలుశరీరవాసనలఁ బొంపివోఁవఁగఁజేసి పానుపు
న్పదుపుగఁజేసి క్రొవ్వురుల మేను నవీనవికాసలక్ష్మికా
న్పదముగఁజేసి నీదగుప్రసన్నసమాగతిఁ గోరి యచ్చ్యతా.

విరహోత్తంత కుదాహరణము—

ఉ. కోమలి కృష్ణుఁ డేమిటి కొకో తడవుండె నతండు సశ్శళా
ధాముఁడు కావ్యగీతరసతత్పరుఁడై యట నిల్వఁబోలు నేఁ
డే మియు లేదు ని న్నచటి కే మని వంపురు వేఁడికొందు నా
కామునిఁ గన్నవాఁ డతఁడు గాన రయంబున వచ్చు వానిచేక.

విప్రలబ్ధ కుదాహరణము—

ఉ. నేతలఁ జిస్తులంబఱుపు వెడ్డరికాఁ డిదె ప్రొద్దువోయె సం
కేతనివాస మశ్రుల నొగిం దమపంబఱియున్ దురాశ లే
లే తనలాగు గంటిమిగదే వద క్రమ్మఱఁ బోద మంచు న
జ్ఞాతదళాక్షి యీరెలుఁగుపాటునఁ దూలుచుఁ జెప్పెఁ బోటితోక.

ఖండిత కుదాహరణము—

చ. కొమరుఁడ రాత్రి యెక్కడనొకో విహరించితి నీకు నాకుఁ బ్రా
ణము లరయగ నేకమని నన్నుఁ బ్రియంబున నీవు ప్లువా
క్యము నిజచుయ్యె నీయొడలి యుగభవక్షతము ల్లదీయచి
త్తము నొగిలించె నంచు వనితామఃశి ప్లు నిశాటభంజనున్.

కలహంతరిత కుదాహరణము—

ఉ. ఇచ్చు సురద్రుమంబు క్రియ నేమని చెప్పినఁ ద్రోపుసేయఁ డే
యొచ్చెము లేదు శౌరిదెన నూరక నీ విట నెగ్గులాడి యీ

యచ్చునఁ గాముబారిఁ బడి తాహృదయంబు సహింప నేమిట

నైచ్చొసరించు వానికని మిన్నక చింతిలు నింతి నెవ్వగఁ.

ప్రేషితభర్తృక కుదాహరణము—

ఉ. మన్ననపాత్రుఁ డైన యభిమన్యునిపెట్లొకి నేఁగి యేలొకో

పెన్నుఁడు తద్దయుం దడసె వేముఁ నవ్విభురాక గోరి నా

కన్నులు నెప్పునంబుఁ దమకంబున నాదెసయంద యుండు నిం

కెన్నుఁడు నచ్చునో యని మృగేక్షణ బెగ్గిలుఁ గాముచేతలఁ.

అభిహారిక కుదాహరణము—

ఉ. ఈలలితేందురోచులకు నీకుగఁ బూనితి మల్లెదండలు

స్త్రేలుగ వెల్లపుట్టమును నిర్మలమాక్తిక భూషణంబులుం

జాలవె నీరజోదరుని సన్నిధికిం జన నందె లేల కొం

డీలు పదస్థలైనఁ దరుణీమణి కార్యము దప్పకుండునే.

వ. తత్సభజనంబులగుణవిశేషంబు లెట్టి వనిన—

క. సారోపులు పలుకును సం,చారిక హితవృత్తిఁ బలుకుఁ జతురిక మధుర

స్త్రోపులు దగఁ బలుకును, సారిక మఱి మాత్ర పల్లు సంధానోక్తుల్.

వ. మఱి ధీరాధీరనాయకల తెఱం గెట్టి దనిన—

క. తలరక ధైర్యము మనమునఁ, గలిగినయెడ ధీరనాయకానామయగుఁ

వెలయను ధైర్యముచాలని, నలినవిలోచన యధీరనామక యయ్యెఁ.

ధీరకుదాహరణము—

క. అలిగినఁ దీర్పక నే మా, అలిగి మనం బరయ ముకుళితాక్షుండ నైన

న్నెలఁతుక తమకమువారియు, నెలయఁగ నిద్రించు భావ మే మనిచెప్పఁ

అధీర కుదాహరణము—

క. అలిగిన కోమలిఁ దీర్పక, తలఁపరయం గపటనిద్ర చాల్చిన మదిలో

నిలుపోపక చోటిచ్చుని, వలిపిఱుండున నొత్తి చనుఁగవం బ్రియునదిమెఁ

గీ. ప్రియుని నోటశేక పెద్ద భర్జించును, నంతఁ బోక కలఁచు నాగ్రహముః

బరుష యనఁగఁ బరఁగు పంకజదళనేత్రి, యవ్విధంబు దగ నుదాహరింత

పరుష కుదాహరణము—

ఉ. మాపటివేళ బోటులసమక్షమునం బ్రియు బాహువల్లికల్

కోపమెలర్పఁ బట్టి ప్రియ కూటగృహంబున కీడ్చి బాష్పముల్

పైపయిఁ గ్రమ్మఁ దొట్టుపడుపల్లులఁ దప్పలు దెల్పి చెప్పి తి
న్నేపనికైన నోరి నిను నింక సహింపను నొవ్వవేయుదున్.

వ. మఱి యు త్తమమధ్యమాధమనాయికల తెలు గెట్టి దనిశ—

—1 ఉత్తమనాయిక 1—

క. సముచితభాషణములఁ గో, పమురీతులఁ దత్ప్రసన్న భావంబుల ను
త్తమమధ్యమాధమాఖ్యము, లమరఁగఁదెలియునది నాయికాంతర మెల్లన్.
క. తీపెసఁగఁ బ్రియము లాడును, గోపము వెలి దోఁపనీదు గొనకొని దయితుం
డేపాటి ప్రియముఁ జెప్ప మ, హోపప్రశమ-బుఁ బొందు నుత్తమసతి దాన్.

ఉత్తమనాయిక వచనము—

ఉ. వేయును నేల నాకు నరవిందవిలోచన నీదరస్థిత
శ్రీయును నీచుభాషితవిశేషము నీవిలసత్తటాక్షముల్
నీయసమానరూపమును నీమహనీయగుణంబు మన్వనో
నాయక యస్తగ్దీయజననంబు ఫలంబులు గావె యిన్నియున్.

ఆనాయిక కోపము—

చ. పలుకులఁ జెయ్యులం గమనభంగులఁ జూపుల నేవికారముం
దలఁకొననీక పూర్వగతి దప్పక యున్న వధూటి నిమ్ములం
చిలిచి నిజాంకపీఠమునఁ బెట్టి ముఖాబ్జముచూడ బొప్పధా
రలు దెలిపె న్ననోగతనిరంతరకోపముపేర్చి శౌరికిన్.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

శా. ఏతప్పు న్తును సేయ నిందువదనా యితేల కోపంబు న
న్నేతన్నాత్మనిగాఁ దలంచితటవే యేముట్టెద న్నీపదా
బ్జాతం బుచు నొకింత నమ్రుఁ డయినం బ్రాణేశ్వరు న్నేత్రసం
జాతాంభోకుచకుంభసంఘటితభాస్వద్వత్కుఁ జేసెన్వెసన్.

—1 మధ్యమనాయిక 1—

క. మునుకొని ప్రియమును నప్రియ
మును బెరయఁగఁ బల్లుఁ దెల్లముగఁ గోపము చూ
పును విభుని మ్రొక్కు గైకొని
యనుఁగై మఱి తేలు మధ్యమాంగన ప్రీతిన్.

మధ్యమనాయిక వచనము—

ఉ. అక్షట నీకుఁ గూర్తు నని యుదఱుఁ బ్లుంగ నంతవట్టు నే
నిక్షను చేయఁబూని యొకనిం గనువిచ్చియుఁ జూడ నిట్లు నా
మస్తున నీవెఱింగియుచు మానవు నీవెడత్రోవ లిక నే
చక్షత్తినై న నోరి నిను నైఁవఁబూని కడు నొవ్వఁ జేయుదున్.

ఆనాయిక కోపము—

గీ. మోవి యదర బామలు ముడిచడ నెట్లుని
కన్నులెసఁగ నొడలు గంఠమొదవ
నంగములు చెరుర్ప ననుచితోక్తులు వట్లుఁ
జెలువఁ దేర్ప నెట్లు సేయుఁ బ్రియుఁడు.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

క. మ్రొక్కఁగవచ్చినఁ గాట్లఁజక్కఁగ జాఁచికొని ప్రియునొసలుఁ మీఁగాట్లం
దక్క కదిసిన మదిలో, మిక్కుట నుగుకోపశిఖ శమించె బ్రియుకున్.

—| అధమనాయిక |—

క. పఠిఁ గడవఁబలుకు నతఁ డవ, మఠిచేసిన నలుక దక్కు మఠి నూరక యా
నతుఁ డైనఁ దేఱ దతఁడు, ద్ధతుఁ డగుటయుఁ గ్రిందుపడు నధమకాంతధరన్.

అధమనాయిక వచనము—

క. ఏను బ్రియుఁ జెప్పినఁ గై, కోనేరవు కూళవిద్య కుదురై ప్రేమల్
పూనముగఁ బ్లలి సచ్చెను, సూనాస్త్రినిచేత ననుచు నుదతి యదలైన్.

ఆనాయిక కోపము—

క. పోనని పోదు గనుఁగొన, నే నని కనుఁగొందుఁ గోప మెత్తినఁ దగునిం
కేనలని నొల్లఁబొప్పుని, పూనియ పైఁబడుదుఁ గూర్చి బుగ్గిఁకఁ జెలియా.

ఆనాయిక ప్రసన్నత—

గీ. కాంతుఁ డలుక దీర్పఁ గాళ్లపై వ్రాలిన
గానివావి యనుచుఁ గాంత ద్రొబ్బు
పాడు గినిసి పోవ వడిఁ బాటి పట్టు రా
కున్నఁ గాళ్ళమీఁద నొరగు వనిత.

చాతుర్వర్ణ్యగృహిణులు.

- క. చాతుర్వర్ణ్యోద్ధితగృహి, ణీతిలకంబులకుఁ గలుగు నేరుపులును ద
జ్జాతివిశేషగుణంబులు, నాతతముగఁ దెలియవలయు నవి యెట్లనినఁ.
- క. గరగరికయు గాంభీర్యము, సరసోక్తులు గలుగుఁ గాని సద్విజసతికిఁ
సురతకళానిపుణత్వము, దొరకొన దెప్పడును సిగ్గు దొడవై యునికిఁ.
- క. బింకము చెలువును ధృతియుఁ గ, డంకయు మచ్చరము గలిగి జానినచోమీ
నాంకునిదేవికి నెనయై, కొంకక విభుఁ గవయు రాచకోమలి గరిమఁ.
- క. బుడిబుడిమాటలతటచు, న్నెడబుద్ధులు మలినమైన వేషముఁ గడుఁ జొ
ప్పడియుండుఁ గాని కోమటి, పడఁతికి నేరుపులు లేవు పతిఁ గవయునెడఁ.
- క. కమ్మలుఁ గడియము గాజులు, నమ్మడుఁగులుఁ జుక్కబొట్టు నమరఁగ రతితం
త్రమ్ములఁ బస గలిగి ప్రమో, దమ్ము పతికిఁ జేయు శూద్ర తరుణి ధరిత్రిన్.

మన్తభమాహాత్మ్యము.

- సీ. శృంగారరాజ్యాభిషిక్తుఁ డుద్యత్త శాచతురుండు మన్తభచక్రవర్తి
యతనిపట్టపుదేవి రతిదేవి పుస్త్రులరథము వాహనము సారథిసంతుఁ
డాయుధ మిత్తుశరాసన మమ్ములు కమ్మగ్రోవ్విరులు తెక్తెమ్ముమీను
కలకంఠ శుకశారికామధువ్రతములు సేనలు దళవాయి సీతకరుండు
కృతకపర్వతారామ దీర్ఘి కలయందు, విడిసి మలయసమీరుండువేగుఁజూడ
నాకవిభునైనఁ గైలాసనాథునైనఁ, జెలఁగి సాధించు మర్త్యులఁ జెప్పనేల.
- క. చూత మశోకంబును జల, జాతము నీలోత్పలము నెసఁగువరవాదిం
జేతోజాతునిబాణము, లాతఁడు సాధించు వీన నఖిలజగంబుల్.
- క. కన్ను లశోకమునకు గుఱి, చన్నులు చూతమున. కరుణాసరసిజమునకుం
జెన్నుగ నురమది దిరిసెము, నున్నతమస్తకము యోని యుత్పలమునకుఁ.
- క. కూడుడిగించునశోకము, వాడించును మల్లెవిరి వివర్ణతచేయుం
జూడఁగఁజూతము తలఁపులు, జోడించును దమ్మి చంపిచూపుంగలువల్.
- క. వినుతవచనరచనంబుల, ఘనతరముగ నిట్లు నాయక ప్రకరణమిం
పున వివిధనాయకావర్ణనసహితంబగుచు నూతనస్థితిఁ దనరెఁ.
- శా. జానొంద నృకవర్షముల్ ఋతుశరజ్వాలేందులై యొప్పన
య్యానందాబ్ధమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీభామయు

క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతార్యండు సమ్యగ్రస
శ్రీనిండా ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చె స్ఫుక్తిపూర్వంబుగన్.

క. తలఁచిన తలఁపు ఫలించును, జెలు లగుచురు శత్రులైన శ్రీనిండాగూడుం
గలికాలదురితములు దు,ప్పలఁ దూలును ధ్రువపురీశు భాసురకరుణన్.

గద్యము—ఇది శ్రీవాణీవరప్రసాదలబ్ధవాగ్విభవ తిక్తనామాత్యసంభవ సుక
విజనవిధేయ అనంతనామధేయ ప్రణీతం బైన రసాభరణంబునందు
సాధారణ నాయకచతుష్టయంబుల తెఱంగును జతుర్విధనా
యికా విశేషంబును దత్సఖసఖిభేదంబులును నాయికా
ప్రకరణంబు నన్నది సర్వంబును
జతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు.

ఆంధ్ర

ధాతుమాల.

(పరిషత్ప్రతికనుండి పునర్ముద్రితము)

కాకినాడ :

కాకినాడముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపబడి

ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్కార్యాలయమునఁ
బుకటింపబడినది.

1930.

~~ముద్రాక్షరశాల~~

ధా తు మా ల.

ఈయాంధ్రధాతుమాలకు మూల మగువ్రాతకాగితపు బ్రతి శ్రీనూ ర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు కార్యాలయమునఁ గల చిన్నయసూరిగారి లిఖితగ్రం థసముదయములో దొరకినది. ఇది చిన్నయసూరికృత మగునో కాదో సిద్ధాంతముచేయుటకుఁ దగిన ప్రబలాధారములు దొరక లేదు. మేమువినినంతమట్టుకు సూరిగారిచే రచియింపఁబడిన పీఠిందిగ్రంథములై యున్నవి.

1. ఆంధ్రశబ్దశాసనము.
2. ఇంగ్లీషు లాచట్రముల భాషాంతరీకరణము.
3. చాటుపద్యములు.
4. రాణిగారిమకుటాభిషేకమునకు రచించినపద్యములు.
5. సంస్కృతబాలబోధ.
6. సంస్కృతసూత్రాంధ్రవ్యాకరణము (చిన్నయసూరియము.)
7. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్య.
8. బాలవ్యాకరణము.
9. సీతీచంద్రిక.
10. శబ్దలక్షణసంగ్రహము.
11. అక్షరగుచ్ఛము.
12. పద్యాంధ్రవ్యాకరణము.
13. విభక్తిబోధిని.
14. అకారాదినఘంటువు.
15. విశ్వనిఘంటువు.
16. సుజనరంజనీపత్రిక.
17. ఆదిపర్వవచనము.
18. పచ్చయ్యప్పగారిపైఠాడపద్యములు.

ఈగ్రంథమందు గ్రామ్యరూపములు పెక్కులు కానఁబడుచున్నవి దీనినిబట్టి యిది చిన్నయసూరికృతము కాదేమో యనిసంశయించుట కవకాశము గలదు. ఎట్లయినను దెనుఁగులో ధాతుపాఠ మింతదనుక లేదు కావున దీనిని బ్రకటించితిమి. ఇందలిగుణదోషములు విచారించుభారము వండితులదియై యున్నది.

దీనిపై విద్యాకళిక్తిసాంబమూర్తి శాస్త్రిగారి యభిప్రాయము వెనుక పైపునఁ బ్రకటింపఁబడినది.

వ. ఆ.

శ్రీ సరస్వతీవరదేవతాయే నమః.

ధాతుమాల-పీఠిక.

ఈయాంధ్రధాతుమాలము లోకమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరి
షత్తు తనముఖ్యవిధి నొకదానిని నిర్వహించినది. సాధారణముగా గ్రంథనిబద్ధ
ము లగుభాషల కెల్ల వ్యాకరణ ముండితీరును. ఏకాలమునం జేయేవదము
లు వాక్యములు నెట్టిపరిణామమును బొందినవో తెలుపుటయును బహుశిష్ట
జనవ్యవహారరూఢకదములు మాత్రమే ప్రయోగార్హము లని శాసించుటయే
వ్యాకరణముల ప్రయోజనము. ఎల్లబాసలందును దొలుదొల్లఁ బరిమితము
లగుక్రియాపదములు మాత్రమే యుండి యవసరముల ననుసరించి కాల
క్రమమున నితరపదములకూడిక చే నపరిమితము లగు నని కొందఱు వండితు
లందురు. సంస్కృతభాషయందలి పదము లన్నియు ధాతుజన్యములే యని
పాణినీయవ్యాకరణమునందలి వ్యుత్పత్తివక్షము దెల్పుచున్నది. తెనుఁగుభా
షయందలి కాలఁ చేయి కన్న ముక్తు మొదలగుపదము లన్నియు ధాతుజన్య
ములే యని వలుపురు వండితు లనుచున్నారు. కాని ధాతురూపములు నా
మములుగాఁ బరిణమించినవో నామములనుండి ధాతువులు జనించినవో నిర్ణ
యించుటమాత్ర ములవికానికని. ఈసంశయ మాంధ్రభాషావిషయమున నత్య
ధికముగానే కలదు. నేను మేము నీవు మీరు వాడు వారు అను ద్వ్యక్షర
సర్వనామములందలి ద్వితీయావయవములే ప్రకృతక్రియావిభక్తులుగా నగవడు
చున్నవి. తొలుదొల్ల ధాతువులకు విభక్తిప్రత్యయములు లేవనియు సర్వ
నామపదములే తత్తదర్థానుసారముగ ననుప్రయోగింపఁబడియెడి వనియుఁ
గాలక్రమమున నయ్యవి వర్ణలోపాదివికారములఁ బొంది విభక్తులుగా మాటి
న వనియు నూహింప నగును. అయినను ధాతురూపములు మాత్ర మునాది
సిద్ధములై స్వతంత్రముగానే యున్నవి.

ఏభాషయం దైనను బాండిత్యమునకు ధాతురూపపరిజ్ఞానము పరమ
సాధనముగా నున్నది. అనేకశబ్దము లుపసర్గసాహచర్యమునను బ్రకరణవశ
మునను భిన్నార్థద్యోతకము లైనను రూపసాదృశ్యముంబట్టి యేకధాతుజన్య
ము లని నిర్ణయించుచున్నాము. ప్రహరహారసంహారవిహారపరిహారము లిట్టి
వి. ధాతురూపపరిజ్ఞానము లేనిభాషాజ్ఞానము నేత్రహీన మగుకరీరముం

బోలి నిరర్థక మగుచున్నది. పరిచిత మగువరియైన ధాతుకతిపముతో నవరి
మితము నావశ్యకము నగుపదబాలమును నిచ్చించిపొయ్యట వ్యవహారభాగర్య
ముం గూర్చును. కావుననే ప్రాచీనమిదియు ధాతుకాలల రచించి యుం
డిరి. సంస్కృతమునకు ధాతుదశగణివలన గ్రంథాకర్తలు వర్ణించ నలవికానిది
గదా! కర్ణాటభాషకు సైతము ధాతుకాలల గలదు. అర్ధభాషకు లక్ష
ణముల రచించినవారు ప్రాచీనసవీరు లనేకు లున్నచు నీరీతిగా ధాతువుల నెల్ల
నేకసూత్రమున గుదిగ్రుచ్చి లోకమున కర్పించి యును సుగ్రహీతవామధేయ
లగుశ్రీపరవస్తు చిన్నయసూరిగారుమాత్రమే. శ్రీసూరిగారిపే రక్షరాస్యు
లగువాంధ్రు లెల్లరజిహ్వగ్రములందును దాండవిందుచునేయుండును. ప్రమా
ణమే కాని డప్రమాణమే కాని ముఖ్యాంశరణముం బోలె బలుతర మగు
వాంధ్రవ్యాకరణ మాంధ్రావనియేం దింకొక్కటి కలదా? చిన్నపూత్రమే యైన
ను నీతిచంద్రికం బోలుప్రాధవచనకావ్యము వేటొకటి లేదుగదా? ఈరెండు
గ్రంథములును శ్రీసూరిగారి కీర్తిలలితము కాభివ్యయియై యాంధ్రదేశ కాయ
మానమున నలముకొని యనశ్వరజ్ఞానఫలము లుండించుచున్న వరుట యతిశ
యోక్తికా నేరదు. శ్రీసూరిగారిదేవితచరిత్ర మిదియట కీవీషత్పత్రికయందే ప్ర
కటింపబడినది. అచ్చువడిన నీతిచంద్రికాఖాలవ్యాకరణములుకాక యమా
ద్రిత మగునొకగొప్పతెలుగునిఘంటువు సూరిగారు రచించినది శ్రీపీఠకాపుర
సంస్థానమునఁ గలదు. శబ్దరత్నాకరముకంటె విడి మిగులఁ బెద్దది. శబ్ద
రత్నాకరమున కిది మూలస్థాయ మైనదికూడదు. శబ్దలక్షణసంగ్రహ మను
నొకముద్రితాంధ్రవ్యాకరణము సూరిగారు రచించినట్లు ప్రకటింపబడియున్నది
కాని యది వారిచే రచింపబడినది కాదని నేను కొనుకుడుపత్తభలో సిద్ధాం
తీకరించియున్నాడను. ఇట్లుండ నిపు డీధాతుమాల యొకటి సూరిగారిపేరు
మోసికొని లోకమున కవతరించినది. కావున దీనికలరూ పించుక విమ్మింప
వలసియున్నది.

శ్రీసూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించిన ట్లనేకు లెఱుంగరు.
ఈగ్రంథమునం దెక్కడను సూరిగారిపేరు లేదు. శ్రీసూరిగారుమితమునకు
విరుద్ధ మగు ననేక విషయము లిందుఁ గలవు. అలాక్షణికత్వమును నిరసించు
వారిలో సూరిగా రగ్రగణ్యు లనుట నిర్వివాదముగదా? అట్టిసూరిగారు గ్రా
మ్యురూపముల నుదాహరింతురా? ఒక వేళ స్పష్టప్రతిపత్తిగ్రామ్యుపద

ములతో నర్థనిరూపణము గా విచించిన గావింపవచ్చును గాని ధాతువులకే గ్రామ్యరూపముల నుదాహరించుట వాని యర్థమును సూక్ష్మతమున నాంధ్రమున ను దెల్పుటయును శ్రీమరిగారివంటి యభినిష్ఠు లాచరింతురా? “ధాత్వా చులకు ధాత్వాను లనుప్రయుక్తంబు లై వింతునాథాభిధాయకంబు లగు నయ్యవి శబ్దవల్ల వంబులు నాఁబడును.” అని సూత్రించి సూరిగారు ఏగుదెంచు, చనుదెంచు, మేలుకొను, అంకిమ్ము, చొత్తెంచు మొదలగురూపములను సాధించిరి. నీవియ్యం దవయవద్వయము వేర్వేటి స్వతంత్ర ప్రయోగము గలదియే. ఈ గ్రంథమునందు అగవడు మొదలగురూపములను సమాసధాతువులుగాఁ జేర్చొని అగవడులో అగకు వ్యస్తప్రయోగము లేదనుట సూరిగారిమతమునకు విరుద్ధముగాదా? సమాసధాతుసంజ్ఞ సూరిగారిగ్రంథమునం దెక్కడ నగవడను. సమాసధాతువు లను సంజ్ఞాకరణమే దుష్టము. ప్రయోగరూపము లగుదేశ్యధాతువులకు మాత్ర మర్థనిరూపణము రూపనిష్పత్తియుఁ గావించుట గ్రంథోద్దేశమయి యుండఁగా నిందు వ్యావహారికములఁగూడ నుదాహరించి యుందుఁ గొన్నింటికి మాత్రము గ్రామ్యము లని “గ్రా” సంజ్ఞతో సూచన గావింపఁబడినది. సూచనావిరహితము లయ్యు గ్రామ్యము లనేకములు గలవు. మఱియు ననేకవిధము లగుదోషము లీగ్రంథమునం దగవడుచున్నవి. వాని నీషవ్రాత్రముగ నీసారిది నుదాహరింతును.

అగవడు, అగువడు- ఆమెతించు, ఆమెతించు- ఎదగు, ఎరుగు- ఎదిర్చు, ఎదిట్చు, ఎదిటించు, ఎరుత్కొను- ఓదార్చు, ఓకర్చు- తడవు, తడువు, తవుడు- తవుడుకాదు, మొద లగురూపాంతరము లడుగడుగునఁ జూపఁబడినవి. కాని యిందలిరూపాంతరములును శకటరేఫసంయోగములును గ్రంథములం దెక్కడను గానరావు, కొన్ని వ్యవహారమందును మృగ్యములే. ఓటించు-ఓటించు; కతకు-కతుకు, కడకు-కడుకు, తవుడు-తవుడుకాదు, మట్టగించు, మద్దటిలు-మద్దటిలు, లోటు, లోడు అను రూపాంతరములే వీడేశమం దేవి వ్యవహారసిద్ధములో నాయెఱిగిసంతపటకుఁ దెలియరాలేదు.

అర్థనిర్ణయమునందు ననేకదోషము లున్నవి. ఆమెతించు-సత్కారపూర్వకముగాఁ బిలుచుట, విందుచేయుట యగు నేమో! క్రచ్=కాంక్షించుట (మట్టుకొనుట శ. ర) ఆవు మొదలగునవి పొడుచుట క్రుమ్ము కాని కుమ్ముకాదు. దుయ్యనకు బాణము దూసిపాటుట కాని పిడికిలినుండి జాటుట కాదు. పికవేర

పీడికటనుండి విడుచుట యగునేమో? కలకు మొదలగు నాల్గురూపములకు భోజనసామాన్యమే యర్థమైనను శునకాస్వాదనమే యని నియమించుట సరి కాదు. రాసాను దోషమూరోపించి తెల్పుటంట ? పండితేయుటకు కట్టవంచుట ప్రసిద్ధము. ద్రవవదార్థ మొలికించుట గ్రాస్యము. ప్రకృతిప్రత్యయ నిరూపణమందును దోషము లగవడుచున్నవి. అను-అటచేతితో, గొట్టుట యనుచు వర్తమానార్థక ప్రత్యయము నని తెలుపుట తప్పుగాదా? ఔషుగటచులో ఔషుగట ధాతువంట, చు వర్తమానార్థక ప్రత్యయ మంట. ఇంతటి వైకరీత్య మొందె నఁ గలదా ?

వ్రాతప్రతియందు ధాతువు, సంస్కృతార్థము, ఆంద్రాము, వర్తమాన భూతభావికాలిక ప్రత్యయములు, విశేషములు నని యేకవిభాగములు ప్రదర్శించఁబడినను, ముద్రణమున ధాతుధాత్వార్థములు మాత్రమే ప్రకటింపఁబడినవి. అన్ని ధాతువులకు వర్తమానమున చువర్ణకమును భూతమున ఇత్-ఇన్ వర్ణకములును, భావిని ఎద్, ద్ వర్ణకములును చెలువఁబడినవి. విశేషములందు సమాసధాతువులు, కాశ్రీయములు, అస్వతంత్రములు మొదలగువిషయములు పేర్కొనఁబడినవి. అన్నింటికిని జవర డము ప్రత్యయము లో నర్థము నిరూపింపఁబడినది.

వైయంశము లన్నింటి నాలోచించినచో బరిష్కత్తువారు ప్రకటించినది చిన్నయసూరికృతమేనా యనుసంశయము గలుగుట సహజము. చిన్నయ సూరివంటి లాక్షణికశిరోమణి గ్రంథముం దిట్టిదోషఁగులు పొసంగునా యను శంక దుర్నివారమే యైనను గొంచె మాలోచింపఁదగును. శ్రీమత్సూరిగారు ధాతుమాల నొకదానిని రచించి రనుటలో నెట్టిసంశయమును లేదు. చెన్న పురిప్రాచ్యలిఖితపుస్తకాగారమున నొకధాతుమాల చిన్నయసూరివరచిత మగు నది యుండెడిది. ఆపుస్తకము నన్వరో యవహరించినను దానివరుససంఖ్య యుఁ జేసినను నిప్పటికే గలదు. పరిష్కత్తునకు లభించినప్రతి శ్రీమూరిగారి స్వహస్తలిఖితము కాదు. వారిప్రతికఁ బుత్రికయో పౌత్రికయో యింకనువ్యవహిత సంతతియో తెలియదు. ప్రతులఁబాచి పుత్రికల వ్రాసికొన్నవారు తప్పుల దొరలించుట వింత కాదుగదా! శ్రీమూరిగారిగ్రంథములు చాల సేనడుముఁ బరిష్కత్తువారికి లభించినవి. వానినెల్లఁ జూచిన నీవిషయము సత్యమే యని తేలును. లోకములో వ్రాతతప్పులు వడుట నైజమే కాని ప్రక్షేప్తము లధికము

గాఁ దూఱుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములకు సంఘించిన మహోపద్రవము. వారియందు గౌరవాతిశయమునఁ దమరేమో సాధించితి మనుతలంపున మంచిపెద్దలారయిక యడ్డమైనగడ్డి నెల్ల గ్రంథమందుఁ జొప్పించుట శ్రీసూరిగారి గ్రంథములం దధికముగా నగవడును. అట్టిచీకాకులు లేకున్న సీధాతుమాల యెంతటిగౌరవము నొందెడిదో? ఇదియే కాక శ్రీసూరిగారి గ్రంథము లముద్రితము లేవియైనను మనకు నిర్దుష్టముగ లభించుట దుష్కరమే. ఎట్లయినను నేను బ్రారంభమునఁ బేర్చిన్నంత యువయోగ మిప్పటియీ గ్రంథమునకు లేకున్నను దీనియవసరము గలదనియే నావిశ్వాసము. గ్రామ్యములో గ్రాధికములో యగుధాతువుల నొక్కచోఁ జేర్చి వానియర్థము నిరూపించుట పుష్కలితపువుల కత్యంతోపకారకముగదా? అందును గ్రామ్యరూపముల వలన భిన్నదేశవ్యవహారము నుగమ మగును. కావున సీధాతుమాలను బ్రకటించి యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మహోపకార మొనరించె ననుట కానంతయు సందేహము లేదు.

నరసన్నపేట, గంజాము. }
20.1.1930

కజ్జి సాంబమూర్తికాశ్రమి.

ధాతుమాట

—విశిష్ట—

అ

ధాతువు	సంస్కృతాక్షరము	తెలుగురీతి:
అక్కఱించు	కుక్షినిమ్నీకరణే	* స కడుపుపల్లముచేయుట
అగలు	విదారణే	అ పగులుట
అగ్గించు	స్తుతౌ	స స్తుతియించుట
అంగలాఱుచు	వైన్యరోదనే	అ వైన్యముగా నేడ్చుట
అగపడు, అగుపడు	దర్శనవిషయే	అ దృశ్యమవుట
అగ్గవడు	అభీనతాప్రాప్తౌ	అ అభీనత్వమును పొందుట
అగ్గలించు	దుస్సహాధిక్యే	అ వెక్కిరించుట
అచ్	అభమణ్యే	స అష్టపడుట
	అన్యాయదానేచ	అ అన్యాయముగానిచ్చుట
అంటు	స్పర్శే	స తాఁకుట
	సంశ్లేషణే	అ రంగుమొదలైనది వస్త్రాదులనొంటుట
	అభ్యంజనే	స అభ్యంగనము నేయుట
అటమటించు	మంచయత్వాహరణే	స మంచించి హరించుట
అటమరించు		
† అటకాయించు		స నిరోధించుట
అడ్డగించు		
అడంగు	సాశే	స శించుట
	వినయేచ	అ వినయము వొందుట
అడుగు	యాచనాయాం ప్రశ్నేచ	స యాచించుట, ప్రశ్న నేయుట
అడుగుకొను	సాంత్యనాయాం	స సాంత్యన నేయుట
అడుక్కును	స్వార్థయాచనాయాం	తనకై యాచించుట
	స్వార్థప్రశ్నేచ	తనకై ప్రశ్న నేయుట
అడు	తిలప్రహరే	స అఱచేతఁ గొట్టుట
అడిచిపడు	అత్యైన్ద్రత్యే	అ మిడిసెపడుట

* స సకరత్తము; అకరత్తము; † గ్రావ్యము = ఘోషము.

ధాతువు	సంస్కృతాక్షరము	తెలుగుగద్యము.
అశ్రు	ప్రకాశే	అ ప్రకాశించుట
అశరించు	ప్రయోగే	స ప్రయోగించుట
అడలు	ఉచ్చైరోహనే భయేచ	అ గట్టిగా నేడ్చుట భయపడుట
అమగంటు	అభోగమనే అంధోవిదాహేచ	అ క్రిందికిఁబోవుట అన్నాదులడుగుమాఁడుట
అడ్డపడు	ప్రతిబంధే తిర్యక్ప్రతినే దర్శనప్రతిబంధకతయాంతరా వస్తానేచ	అ ప్రతిబంధక మవుట అడ్డముగాఁ బడుట చూడవలసినవస్తువు గుపడ కుండ నడుమనుండుట
అణఁగు, అణుగు	నాశే, వినయే అభోవసర్పణేచ	అ నశించుట, వినయమువొం దుట, క్రుంగుట
అణవించు	బుద్ధికరణేనపోషణే	స బుద్ధిచెప్పి పోషించుట
అతుకు	సంయోగే	అ కూడుట
అదుకు	సంయోజనేచ	స కూర్చుట
అద్దు	ఉండనే వస్తాదిరంజనేచ	స నీళ్లలోఁదడుపుట అద్దకమువేయుట
అందు	సాష్టే విప్రకృష్టస్యస్పర్శయోగ్య తాయాంచ	స పొందుట అ చేతముట్టఁదగుట (దూల మందెనని)
అందుకొను	గ్రహణే విప్రకృష్టస్యస్పర్శనేచ	స గ్రహించుట చేతముట్టుకొనుట (దూల మందుకొను)
అందగించు	అలంకారే పరోక్తి సంయోగే అలంకరణేచ	అ అందమగుట అ ఒకనిమాటలోఁ గలసికొనుట స అందముచేయుట
అదుము	అభిప్రాయే	స క్రుంగఁజేయుట
అదరు, అదురు	కంపనే	అ కంపించుట
అరరిపడు	ఆకస్మికకంపనే	అ ఆకస్మికముగఁ గంపించుట
అదల్పు	పశ్చాద్వినివారణే	స పశ్చాదులను దోలుట
అదలించు		
అదిలించు		

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుంగ్గము.
అను	చలనే	అ చలించుట
అను	ఉక్తే	న చెప్పట
అనుపించుకొను	ఉక్తే	అ చెప్పబడుట
అనిపించుకొను		
అనుకొను	స్వయ మనుసంధానే	న తనలోఁదాను దలచుట
అనఁగి పెనఁగు	సంవాసేన స్నేహంసంపాద్య కార్యేషుసహప్రవృత్తౌ	అ సహవాసముచేతస్నేహము సంపాదించుకొనియె కనితోఁగూడ బనులయన దుఃఖవర్తించుట—అన్యో న్యప్రీతిగా నుండుననుట.
అనుచు, అనువు	ప్రస్థాపనే ప్రేషణేచ	న పంపించుట
అంపు, అంపించు		
అప్పళించు	ఆస్థాలనే	న భుజములుమొదలైనవి చ ఱుచుట
అప్పగించు	అర్పణే	న ఒకనివశముచేయుట
అబ్బు	లభ్యతాయాం	అ లభ్యచుగుట
అమ్ము	విక్రయే	న విక్రయించుట
అమరు	శోభాయాం స్థితాచ	అ శోభించుట
అమురు		స్థించుట
అయిదుపదిచేయు	పరాగతౌ	అ వెనుకదీయుట
అరుగు	గతౌ	అ పోవుట
అరుగుచెంచు	ఆగమనే	అ వచ్చుట
అరుచెంచు		
అరయు	విచారణే	న విచారించుట
	మార్గణేచ	వెదకుట
అరికట్టు	నిరోధనే	న నిరోధించుట
అఱు	నాశే	అ నశించుట
	హైన్యేచ	తిథుట
అఱుగు	జ్ఞర్ణితాయాం, లోహాదీనాం ఘర్షణేన హైన్యేచ	అ జ్ఞేయముట, లోహాదులు త్రోవనుట మొదలగువాన చేరి దగ్గరొవుట

భామి	సంకల్పరాక్షసు	తెనుంగుడు.
అజ, అజు	ఉన్మోషే.	అ ఉన్మోషించుట
అజువు	గహవాదివైష్యతాయాం, అభ్యుతాయాంచ	అ పట్టుకొనుటమరికకృమవుట చేతికఱుపుట, దక్కుట
అజువుకొను	ప్రైస్వప్త్యక్షరసే	స ప్రాప్తమైనదానిని జ్ఞము చేసికొనుట
అజుము	అక్రమశే	స అక్రమించుట
అజుమ	రోమయాదిలేపశే	స పేడమొదలగువానిచే లేపనము సేయుట
అజుగు	రోషే.	అ రోషముపొందుట
అజుచు	పీడనే	స పీడించుట
అజుడు	చప్పనే	స గంధము మొదలైనవి పూ సికొనుట
అలందురు	దుఃఖే	అ దుఃఖపడుట
అలము	వ్యాప్తా	స వ్యాపించుట
అలయు, అలియు	స్రాంతౌ	అ శ్రాంతుడగుట
అలరు	వికాసే, సంతోషేచ	అ వికసించుట-సంతోషించుట
అలపడు	అభ్యస్తే	అ అలవాటుపడుట
అల్లాడు	} అనవలంబనమందే	అ అవలంబనము లేక కదలుట
అల్లాడు		
అల్లనాడు	} భయే అన్యోన్యగ్రథనేన నిర్మాణే	అ భయపడుట స అభ్యుక్తగానిర్మించుట, చాప యల్లెను
అల్లకు		
అల్లు, అల్లు	లతాదిప్రసరణేచ	అ తీగ మొదలైనది ప్రసరిం చుట
అవు	భవనే	అ అవుట
అవయు	} రూపపరామర్శే	అ రూపుచెడిపోవుట
అవియు		
అవుడుగతి	కోపనౌవృద్ధంశనే	అ కోపముచేత బెడవులు కొ ఱిసికొనుట

ఆ

భాతువు	సంస్కృతాక్షము	తెనుకాక్షము.
ఆకొను	క్షంధితే	అ ఆకలిగొనుట
ఆగ్గు	అనాశావస్థాపనే	అ సశింపకు నిలుచుట
	అనాశావస్థాపనేచ	స సశింపకుండ నిలుపుట
ఆచు	అనాశావస్థాపనే	స సశింపకుండ నిలుపుట
ఆటు	కార్యరభసక్షమతాయాం	అ పనికిదాగుట (ఈకత్తి యక్షమున కాటెను)
	పర్యాప్తాచ	చాలుట (ఈయన్న మంద అకు నాటెను)
ఆడు	కృత్తే	అ కృత్తిము చేయుట
	భాషణాదాచ	స మాటాడుట, మాట చెప్పి ట, తానమాడుట, తాన ముసేయుట
ఆను	పానే	స త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరుకొనుట
ఆనుకొను	ఉపధానే	స చేరుకొనుట
ఆదమట	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదస్వట
ఆపు	అనాశావస్థాపనే	స సశింపకుండ నిలుపుట
ఆపోవు	తృప్తా	అ తృప్తియాట
ఆమఱించు	} సత్కృత్యాహ్వనే	స సత్కారపూర్వకముగా బిలుచుట
ఆమెఱించు		
ఆరగించు	భోజనే	స భుజించుట
ఆరయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
	ఆర్తివారణేచ	ఆర్తివారించుట
ఆరాయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
ఆరు	పూర్తా	అ నిండుట
ఆరితీలు	సమన్వితవనే	అ సమగుండట
ఆలు	నిర్జలభావే	అ నిర్జలమాట, ఎండెననుట
	ఉపకృత్యాంతా	పేడిశమించినదాట
	దీపాదీనాం నూశేచ	దీపములు సశించుట

అ

భామమాలి	సంస్కృతాక్షరము	తెలుగుగ్రంథము.
అకొను	క్షుధితే	అ అకలిగొనుట
అగు	అనాశావస్థానే	అ నశింపక నిలుచుట
	అనాశావస్థావనేచ	న నశింపకుండ నిలుపుట
అను	అనాశావస్థావనే	న నశింపకుండ నిలుపుట
అటు	కార్యరభసప్రమతాయాం	అ పనికిందాగుట (ఈకత్తి యన్తమున కాటెను)
	పర్యాప్తాచ	చాలుట (ఈయన్న మంద జకు నాటెను)
అదు	కృష్టే	అ కృష్టిము చేయుట
	భాషణాదాచ	న మాటాడుట, మాట చెప్పు ట, తానమాడుట, తాన ముసేయుట
అను	పానే	న త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరుకొనుట
అనుకొను	ఉపధానే	న చేరుకొనుట
అదమతి	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదప్పట
అపు	అనాశావస్థావనే	న నశింపకుండ నిలుపుట
అపోవు	తృప్తా	అ తృప్తియకాట
అమతించు	సత్కృత్యాహ్వానే	న సత్కారపూర్వకముగా బిలుచుట
అమెతించు		
అరగించు	భోజనే	న భుజించుట
అరయు	పరిశీలనే	న పరిశీలించుట
	అర్తివారణేచ	అర్తివారించుట
అరాయు	పరిశీలనే	న పరిశీలించుట
అరు	పూర్తా	అ నిండుట
అరితీటు	సమర్థభవనే	అ సమర్థుడౌట
అటు	నిర్బలభావే	అ నిర్బలమకాట, ఎండననుట
	ఉష్మశాంతౌ	వేడికముంచినదాట
	దీపాదీనాం నాశేచ	దీపములు నశించుట

ధాతువు	సంస్కృతాథము	తెనుంగళ్ళము.
అఱ, అఱు	ఉద్ధోషే	అ ఉద్ధోషించుట
అఱువు	గ్రహణాదిశక్యతాయాం, లభ్యతాయాంచ	అ పట్టుకొనుటకుశక్యమవుట చేతికఱుపుట, దక్కుట
అఱువుకొను	ప్రాప్తస్యజ్ఞకరణే	స ప్రాప్తమైనదానిని జ్ఞము చేసికొనుట
అఱుము	అక్రమణే	స అక్రమించుట
అలుపు	గోమయాదిలేపనే	స పేడమొదలగువానిచే లేపనము నేయుట
అలుగు	రోషే.	అ రోషముపొందుట
అలంచు	వీడనే	స వీడించుట
అలందు	చర్చిణే	స గ్రంథము యొనలైనవి పూ సికొనుట
అలంచురు	దుఃఖే	అ దుఃఖపడుట
అలము	వ్యాప్తా	స వ్యాపించుట
అలయు, అలియు	శ్రాంతౌ	అ శ్రాంతుడగుట
అలగు	వికాసే, సంతోషేచ	అ వికసించుట-సంతోషించుట
అలనను	అభ్యస్తే	అ అలవాటుపడుట
అల్లాడు	} అనవలంబస్సుండే	అ అవలంబనము లేక కదలుట
అల్లల్లాడు		
అల్లనాడు		
అల్లెకు		
అల్లు, అల్లు		
	భయే	అ భయపడుట
	అన్యోన్యగ్రథనేన నిర్మాణే	స అన్యకగానిర్మించుట, చాఁపు యల్లెను
	లతాద్విప్రసరణేచ	అ తీగ యొద్దలైనది ప్రసరిం చుట
అవు	భవనే	అ అవుట
అవయు	} రూఢరామత్యే	అ రూపుచెడిపోవుట
అవియు		
అవుడుగఱు	కోపేనావృద్ధంశనే	అ కోపముచేత బెడవులు గా జీసికొనుట

ఆ

ధా తువు	సంస్కృతాథము	తెనుంగథము.
ఆకొను	క్షుధితే	అ ఆకలిగొనుట
ఆంగు	అనాశావస్థానే	అ నశింపక నిలుచుట
	అనాశావస్థావి నేచ	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆచు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆలు	కార్యరభసక్షమతాయాం	అ పనికిదాళుట (ఈకత్తి యుద్ధమున కాటెను)
	పర్యాప్తాచ	చాలుట (ఈయన్న మండ జకు నాటెను)
ఆడు	కృష్టే	అ కృష్టము చేయుట
	భాషణాదాచ	స మాటాడుట, మాట చెప్పు ట, తానమాడుట, తాన మునేయుట
ఆను	పానే	స త్రాగుట
	ఉపధానేచ	చేరుకొనుట
ఆనుకొను	ఉపధానే	స చేరుకొనుట
ఆదమట	జ్ఞప్తిభ్రంశే	అ జ్ఞప్తిదప్పట
ఆవు	అనాశావస్థాపనే	స నశింపకుండ నిలుపుట
ఆపోవు	తృప్తా	అ తృప్తియాట
ఆమఱించు	} సత్కృత్యాహ్వానే	స సత్కారపూర్వకముగా
ఆమెఱించు		బిలుచుట
ఆరగించు	భోజనే	స భుజించుట
ఆరయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
	ఆర్తివారణేచ	ఆర్తివారించుట
ఆరాయు	పరిశీలనే	స పరిశీలించుట
ఆరు	పూర్తా	అ నిండుట
ఆరితీటు	సమగ్రీభవనే	అ సమగ్రుండెట
ఆలు	నిర్బలీభావే	అ నిర్బలమౌట, ఎండెననుట
	ఉపప్రశాంతౌ	వేడిశమించినదౌట
	దీపాదీనాం నాశేచ	దీపాదులు నశించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుఁగర్థము.
ఆఱు	ఉద్ధోషే	స ఉద్ధోషించుట
	దీపాదినిర్వాపణేచ	దీపాదులు చల్లార్చుట
ఆఱు	దీపాదినిర్వాపణే	స దీపాదులు చల్లార్చుట
ఆలకించు	} సావధానశ్రవణే	స సావధానముగా వినుట
ఆలించు		
ఆవ్రలించు	} జృంభణే	ఆ ఆవ్రలించి విడుచుట
ఆవలిగించు		
ఆవటిల్లు	} భూతాదీనా మావేశే	ఆ భూతాదుల వహించుట
ఆవటించు		

ఇ

ఇంకు	నిర్జలీభావే	ఆ నిర్జలమగుట
ఇగ్గు	ఆకర్షణే	స ఈడ్చుట
ఇగ్గులాడు	అన్యోన్యకర్షణే	ఆ అన్యోన్యమిడ్చుకొనుట
ఇగురు	నిర్జలీభావే	ఆ నిర్జలమగుట
ఇగుర్చు	ప్లవోద్యేదే	ఆ చిగిరించుట
ఇగిలించు	దంతాకా ప్రదర్శ్యావస్థానే,	ఆ పండ్లు తెరిచి కొనియుండుట
	అశ్వహోషేచ	గుఱ్ఱము శబ్దించుట
ఇచ్	దానే	స దానముచేయుట
ఇచ్చగించు	సమ్మతౌ	స సమ్మతించుట
ఇమ	దానే, నిధానేచ	స ఇచ్చె, ఉంచె మొ॥
ఇడియు	విశ్లేషే	ఆ విరియుట
ఇనుకు	నిర్జలీభావే	ఆ నిర్జలమగుట
ఇందు		ఆ భక్షింపఁబడిన యన్నాదులు దక్కుట
ఇనుమడించు	} ద్విగుణీభావే	ఆ ద్విగుణమగుట
ఇబ్బడించు		స ద్విగుణము సేయుట
ఇమ్మడించు	} పంకుచితస్థలవర్మాస్తా	ఆ పంకుచితస్థలంబునఁ జాలి
ఇముడు		యుండుట
	వస్థానే	

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెనుగుగ్రము.
ఇమురు	జలశోషణే	అ జలము శోషించుట
ఇయ్యకొను	అంగీకారే	స అంగీకరించు
ఇరవొందు	శోభాయాం	అ శోభించుట
ఇటిము	దృఢసంక్లేషణే	అ కదియుట
	చూర్ణభావేచ	చూర్ణమగుట
ఇటుకు	అంతరాసంకుచితావస్థానే	అ నడుమ సంకుచితముగా నుండుట
ఇలకఱ	దంతదృఢబంధే	అ దంతములు గట్టిగా బిగఁబట్టుట

ఈ

ఈఁకు	నిర్జలీభావే	అ నిర్జలమగుట
ఈఁగు	వ్యపనాశనే	స పోగొట్టుట
ఈచుకపోవు	} పశ్వాదిగర్భపాతే	అ ఆవులు మొదలైనవి గర్భోపఘాతము నొందుట
ఈచుకొనిపోవు		
ఈడు, ఈడ్చు	కర్షణే	స లాగుట
ఈడేరు	సాఫల్యే	అ సఫలమవుట
	ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావేచ	కన్యరజస్వలయకాట
ఈడఁబోవు	పరాగతౌ	అ వెనుకదీయుట
ఈడఁగిలపడు	గంతుమశక్తౌ	అ నడువనశక్తుండౌట
ఈతఁకొట్టు	} బాహుస్థవనే	అ నీళ్లలో బాహువులచేతఁ దేలుట
ఈఁదు		
ఈఁదులాడు		
ఈను	తిరశ్చంప్రసవే	స ఆవుమొదలైనవి ప్రసవించుట
	సస్యఫలనిష్పత్తౌ	పైరు వెన్నువిడుచుట
ఈరు, ఈర్చు	కేశలీక్షాపనారణే	స తలవెండ్రుకలలో ఈర్లు పోవునట్లు చేయుట
ఈలుఁగు	మృతౌ	అ చచ్చుట
ఈలకఱ	దంతదృఢబంధే	అ దంతములు గట్టిగా బిగఁబట్టుట

ఉ

ధాతువు	సంస్కృతాన్వయము	తెనుంగన్వయము
ఉక్తించు	ఉద్యమే	అ ఉద్యుక్తుఁడౌట
ఉగ్గడించు	} అతివాదే వాదారంభేచ	అ మిక్కిలి వాదించుట
ఉగ్గళించు		వాదమునకారంభించుట
ఉచ్	అంతప్రవేశే	న లోపలికిఁ దూఱుట
ఉంచు	నిధానే	న పెట్టుట
ఉజ్జగించు	త్యాగే	న త్యజించుట
ఉటంకించు	సారాంశగ్రహణే	న సారాంశగ్రహణమునెయు
ఉటకాడించు	} ప్రహసాయబాధనే	న నవ్వుటకై యొకని బాధ
ఉడకాడించు		పెట్టుట
ఉడుకాడించు		న ఊణమాత్రముతో నపహ
ఉడాయించు	క్షణమాత్రేణాపహరణే	రించుట(ప్రాకృతతదభవము)
ఉండు	నివాసే	అ నివసించుట
ఉమకు	} క్వాఢే పరిహాసజే రోషేచ	అ పక్షమవుట
ఉడికిలు		అపహాసముచేత రోష
		యుక్తుఁడౌట
ఉమగు	కార్యవిరమణే	న పనిచాలించుట
	కార్యేచ్ఛ	కృశించుట
ఉడ్డుగుడు	శ్వాసపారవశ్యే	అ ఊపిరి తిప్పుకో లేక
		పోవుట
ఉడిపోవు	నిస్సారభవనే	అ నిస్సారమౌట
ఉతుకు, ఉదుకు	వస్త్రాదిక్షాళనే	న వస్త్రాదులు క్షాళనము నే
		యుట
ఉదిరిపడు	అకస్మికవల్లనే	అ ఉలికిపడుట
ఉదిలపడు	} చింతాయా	అ చింతనొందుట
ఉదిలగొను		
ఉనుచు	నిధానే	న పెట్టుట
ఉప్ప	పిష్టప్రహృదిక్వభనే	న పిండి, వడ్లు మొదలైనవి
		ఉడుకఁబెట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము.
ఉప్పొంగు	అ	ఉద్వేల్లనే	వైకిఁబొంగుట
ఉప్పతిలు	}	ఉద్భవే	ఉద్భవించుట
ఉప్పతిల్లు			
ఉప్పతించు	స	ఉత్పాతానుధ్యానే	ఉత్పాతమనియెంచుట అనఁ గా ఆశ్చర్యమనియెంచెననుట.
ఉబ్బు	}	సీనతాయాం సంతోషేచ.	బలియుట, సంతోషించుట
ఉబ్బుకు			
ఉబ్బరించు	}	ఉచ్ఛానతాయాం ఉచ్ఛానీకరణేచ	ఉబ్బుగానాట ఉబ్బుగాజేయుట
ఉబ్బు			
ఉబ్బుచు	}	స్థివనే	ఉబ్బువేయుట
ఉబ్బుము			
ఉచ్చుగిలు	అ	ఉచ్చానాపాకే	ఆవిరిచేతఁబక్వమాట
ఉచ్చుదించు	అ	నివాతోష్ణణి	గాలిలేనందున ఉక్కుగానుం చుట
ఉరడించు	అ	విజృంభణే	విజృంభించుట
ఉరియు	అ	విస్త్రంసే	విడిపోవుట
ఉరలు	అ	విస్త్రంసే పతనేచ	విడిపోవుట పడిపోవుట
ఉరళించు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
ఉరుము	స	సకోపదర్శనే హుంకారేచ	కోపముగాఁజూచుట హుంకారముసేయుట
ఉరియాడు	అ	కంపనే	కంపించుట
ఉలు	}	అర్హత్వే	అర్హమవుట
		హృద్యై	తగ్గిపోవుట
		బహుకరణేచ	గొప్పగాఁజూచుట
ఉలుకు	}	ధావనే	వరుగెత్తుట
		ఉర్ధ్వభాగాత్పతనేచ	మీఁదినుండి దుముకుట
ఉటియు	అ	వర్షజలస్రావే	వాననీళ్లు స్రవించుట
ఉలుము	అ	మేఘగర్జితే	మేఘముగర్జించుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్భము.
ఉత్తలూఁగు	} అ	ఉోలనాతిశయే	మిక్కిలియూఁగుట
ఉత్తూఁత		కార్యాత్యతానహే చ	పనియందు మిక్కిలి ఉత్తాన
లూఁగు			హయక్తుఁడౌట
ఉలుకు	} అ	అకస్మికవల్లనే	అకస్మికముగా నదిరిపడుట
ఉలికిపడు			
ఉవ్విభూఱు	అ	గృభ్నుతాయా	మిక్కిలిమనసుపడుట
ఉసుము	న	వస్త్రక్షౌశనే	వస్త్రక్షౌశనముచేయుట
ఉసికొలుపు	న	శునాంప్రేరణాయా	కుక్కలఁ బ్రేరేపించుట
ఉసూరను	} అ	నిర్వేదే	విసుకుట
ఉసురను			
ఉస్సురను			
ఉస్సను			
ఉొకొను	} న	శ్రవణే	వినుట
ఉొకొట్టు			
ఉొకించు	న	చాలనే	కదలించుట
ఉొఁగు	} అ	ఉోలనే	ముందటికి వెనుకకుఁగదలుట
ఉొఁగులాడు			
ఉొఁచు	} అ	రోగేణ కేశభ్రంశే	తల రోగముచే మెద్రుకలు లేనిదగుట
ఉొఁచిపోవు			
ఉొఁచు	న	ఉోలాచాలనే	ఉయ్యెలనూఁగఁజేయుట
		నిష్ఠీవనేచ	ఉమియుట
ఉొటు	న	పశ్వాదీనాం నిశ్శేషసానే	పశ్వాదులు నిశ్శేషముగాఁ ద్రాగిపోవుట
ఉొడు	అ	పలాయనే	పలాయితుఁడౌట
		విస్త్రంసేచ	విడిపోవుట
ఉొడు	} న	అంకురారోపణే	మొలకలునాటుట
ఉొడ్చు		భూశినిహారే	దుమ్ముతోసివేయుట
		విస్త్రంశనే	పదిలించుట
		భోషణావమోచనే	భోములుతీసివేయుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుర్థము.
ఊడు	స ఆధ్వానే	శంఖాదులుపూరించుట
	స అవప్తంభే	ఆనుకొనుట
	అ ఉచ్ఛ్వాసతాయాంచ	లావోట
ఊను	స అవలంబే	అవలంబించుట
ఊయు	స నిష్ఠీవనే	ఉష్ణివేయుట
ఊర్పు	అ శ్వాసే	నిట్టూర్పువిడుచుట
ఊరాపు	స అనునయే	అనునయించుట
ఊరడిలు	అ ఆశ్వాసే	తెప్పిట్లుట
ఊరడు		
ఊరడిలు		
ఊరడించుకొను	అ స్వయమాశ్వాసే	తెప్పిట్లుకొనుట
ఊరటించుకొను		
ఊటటిలు	అ శాంతౌ	శాంతివొంచుట
ఊటటిలు		
ఊటటిలు		
ఊటటిలు		
ఊరడు		
ఊలు	అ జ్యోత్పత్తౌ	నీళ్ళుపుట్టుట
	అ కందోత్పత్తౌ	గడ్డపుట్టుట
	అ దేహపీనతాయాంచ	దేహములావోట
	అ అవణాదిసాస్త్రారేచ	ఉప్పు మొదలైవానిలో
		నూలుట

ఎ

ఎక్కు	స ఆరోహణే	ఆరోహించుట
ఎక్కువెట్టు	స ధనుషిగుణారోహణే	వింటనల్ల మోపెట్టుట
ఎక్కిరించు	స అనుకృత్యాహహాసే	అనుకరించిపరిహాసముచేయుట
ఎగియు	అ ఉత్పతనే	పయికిబోవుట
ఎగురు		

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగఁగఱము.
ఎగిరిపడు	అ అత్యైదధత్యే	మిట్టిపడుట
ఎగిరిపడు		
ఎగఁజేపు	స దగ్ధానావిష్కరణే	ఆవు పాలుపైకిఁజేపుట
ఎగఁదన్ను		
ఎగవేయు	స కర్తవ్యకర్తాకరణే	చేయవలసినపనిచేయకపోవుట
	ఊర్ధ్వక్షేపేచ	పయిగావేయుట
ఎగు	స బాణప్రయోగే	బాణముప్రయోగించుట
ఎంచు	స గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
	అనుభ్యానేచ	తలఁచుట
ఎచ్	అ అధిక్యే	అధికమాట
	స అతిక్రమణేచ	అతిక్రమించుట
ఎచ్చరించు	స జ్ఞాపనే	జ్ఞాపకమునేయుట
ఎంచు	అ శుష్టిభావే	శుష్కమాట
ఎవయు	స వినాభావే	విడిచియుంచుట
ఎవవాయు		
ఎవలు	అ గతౌ	పోవుట
ఎవదెగు	అ విచ్ఛేదే	విచ్ఛిన్నమాట
ఎత్తు	స ఉన్నయనే	పయికిఁదీయుట
	ఉత్తంభనే	పయిగాఁబట్టుకొనుట
	గ్రహణే	గ్రహించుట
	ఆరంభే	ఆరంభించుట
ఎత్తుకొను	స గ్రహణే	గ్రహించుట
	ఆరంభే	ఆరంభించుట
	స్పృశ్చిన్నారోపణేచ	తనయందెక్కించుకొనుట
ఎత్తువడు	అ అశక్తౌ	అశక్తుఁడౌట
ఎత్తిపొడు	స సోల్లంతనే	చేసినతప్పులు దెప్పిపెట్టుట
ఎదగు	అ వృద్ధౌ	వృద్ధి నొందుట
ఎరుగు		

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్థము.
ఎదిర్చు	}	స ప్రత్యవస్థానే	ఎదురుగా నిలిచి జగడమునకుఁ బూనుట
ఎదిఱుచు			
ఎదిరించు			
ఎదిఱించు			
ఎదుర్చును			
ఎదుర్చును			
ఎదురు			
ఎచ్చు	స	గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
ఎనయు	అ	సంయోగే	కలియుట
ఎనచు	}	స పక్వశాకాదీనాందర్వాన్య దినామర్దనే	పక్వమయిన కూర మొదలయిన దాని గరిట మొదలైన దా నితో మర్దించుట
ఎనవు			
ఎరియు	అ	దాహే	దగ్ధమాట
ఎఱుగు	స	సమస్కారే	సమస్కరించుట
ఎఱుఁగు	స	జ్ఞానే	తెలిసికొనుట
ఎలయుచు	స	జ్ఞానే	జ్ఞచ్చుట
		సంతోషనేచ	సంతోషింపఁజేయుట
ఎలుఁగిచ్	అ	ధ్వానే	ధ్వనిచేయుట
ఎసఁగు	}	అ శోభాయాం	శోభించుట
ఎసలాడు			

ఏ

ఏకు	స	తూలాదిప్రచయకరణే	దూది మొదలైనదాని విడదీయుట
		దోషప్రఖ్యాపనేచ	అ. దఱియొద్దను దూషించుట
ఏకారు	అ	అనవలంబభ్రమణే	అనలంబము లేక కరుగుట
	స	దైన్యయాచనేచ	దైన్యముగ యాచించుట
ఏగు	అ	గతౌ	పోవుట
ఏఁగుదెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
ఏచు	స	పీడనే	పీడించుట
ఏటువడు	అ	తాడిత్యజ్యే	కొట్టఁబడుట

భాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము.
ఏడు, ఏడ్పు	అ	రోదనే	రోదనముసేయుట
ఏ తెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
ఏను	స	రక్షణే	రక్షించుట
ఏమఱు	}	ప్రమాదే	ప్రమాదము పొందుట
ఏమాఱు			
ఏయు	స	క్షేణణాదా	వేయుట
ఏప్పు	స	దాహనే	దహించుట
ఏర్పడు	}	నిష్క్లష్టే	నిష్క్లష్టమౌట
ఏరువడు			
ఏఱు, ఏఱ్ఱు	స	కణశోన్వేషణే	ఒక్కొక్కటిగా వెతకుట
ఏలు	స	పాలనే	పాలించుట
ఏవగించు	స	అసహనే	అసహ్యపడుట

బి

ఒక్కాణించు	స	అభ్యాసే	చెప్పుట
ఒగ్గు	అ	ఉద్యమే	ఉద్యమముఁజేయుట
ఒగర్పు	అ	కషాయీభవనే	ఒగరువేయుట
ఒగు	అ	సతౌ	సమమౌట
ఒంటు	అ	దేహానుకూల్యే	దేహమున కనుకూలమౌట
ఒట్టు	అ	నిర్జలీభావే	నిర్జలమౌట
ఒడ్డు	స	పణక్షేపే	పండెము పెట్టుట
		ఉద్యమేచ	పూనుట
ఒడుకు	స	తంత్రనిర్మాణే	దారములు నిర్మించుట
ఒడుచు	స	పరాభావనే	ఓడించుట
ఒడియు	స	హతాద్భ్రమాణే	బలాత్కారముగాఁ బట్టుకొనుట
ఒడిగట్టు	అ	అవశ్యచికిత్సాయాం	అవశ్యముగాఁ జేయవలయు నని
			సిద్ధమౌట
ఒడబడు	స	సమృత్తౌ	సమృద్ధించుట
ఒడిసిపేయు	స	ప్రసభక్షేపే	నిసరివేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్భము.
బడివేయు	స	ప్రతివేష్టనే	మెలివేయుట
ఒత్తు	స	వ్యూహనే	ఆవలికిఁ ద్రోయుట
	స	శంఖాదిధ్వానే	శంఖాదులూఁడుట
	స	నిష్పీడనే	పిసుకుట
	అ	అపసరణే-(దాక్షిణాత్యానాం) క్రముకఖండనాదాచ	ఆవలికి జరుగుట వక్కలు ఖండించుట
ఒత్తిలు	}	అ ఏకపార్శ్వపరివర్తనే	ఒక్కప్రక్కగాఁ బొర్లుట
ఒత్తిగిలు			
ఒత్తికిలు			
ఒందు	స	ప్రాప్తే	పోందుట
ఒచుగు	అ	అంగసంకోచావస్థానే కార్యోపయోగేచ	దేహము సుకుచించుకొనియుం పనికుపయోగించుట [డుట
ఒదవు	}	అ వ్యాప్తే కార్యోపయోగేచ	వ్యాపించుట పని కుపయోగించు
ఒచువు			
ఒదర్చు	స	ఉద్భూటనే	పెళ్ళగించుట
ఒనరు	అ	శోభాయాం సంభవేచ	శోభించుట సంభవించుట
ఒనర్చు	}	స కరణే	చేయుట
ఒనరుచు			
ఒనరించు			
ఒనఁగూడు	అ	సంఘటనాయాం	సంఘటిల్లుట
ఒప్పు	అ	శోభాయాం సమృత్తౌచ	శోభించుట సమృతించుట
ఒప్పించు	స	సమృత్తికరణే అర్పణేచ	సమృత్తిపఁజేయుట అప్పగించుట
ఒప్పగించు	స	అర్పణే	అప్పగించుట
ఒమ్ము	అ	ఆనుకూల్యే	అనుకూలవశాట
ఒరుము	అ	సయోగే	కలియుట
ఒరగు	}	అ పఠనే ఏకతోవినమనేచ	పడుట ఒకప్రక్కగా ఒగుట
ఒచుగు			

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుగుగ్రంథము.
ఒరయు	}	ప్రాప్తౌ	పోందుట
ఒరియు		ఘర్షణే	ఒరసికొనుట
ఒఱయు		ఞాణోల్లేఖనేచ	సానపెట్టుట
ఒఱియు			
ఒఱుగు	}	అ పతనే	పడుట
ఒఱుగు		ఏకత్రోవినమే	ఒకప్రక్కగా ఒంగుట
		నమస్కారేచ	నమస్కరించుట
ఒరలు	}	అ విలాపే	విలపించుట
ఒఱు		బహుజల్పనేచ	తఱచు మాటలాడుట
ఒలుకు	అ	స్కందనే	చిందుట
ఒలు	స	తుమాద్యపనయనే	వైపొట్టు తొబక మొదలైనది తీసివేయుట
ఒలయు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
ఒల్లఁబోవు	అ	ముఖవైవణ్యే	వివర్ణముఁజేయుట
ఒకిరించు	}	అ వమనోద్యమనే	కక్క నుద్యుక్తుఁడౌట
ఒకిల్పించు			
ఒటించు	}	స అన్యాయేనజయే	అన్యాయముగా జయింపుట
ఒట్టించు			
ఒటఱు	అ	భిన్నతాయాం	భిన్నహూట
ఒటుపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుఁడౌట
ఒడు	అ	పరాజయే	పరాజితుఁడౌట
		భయే	భయపడుట
		జలస్రావేచ	నీళ్లుకాటుట
ఒడించు	}	స జయే	జయించుట
ఒడఁగొట్టు			
ఒదార్పు	}	స అనువయే	అనునయించుట
ఒదర్పు			
ఒపు	అ	శక్తౌ	శక్తుఁడౌట
ఒము	స	రక్షణే	రక్షించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
ఓరసిలు ఓరసిల్లు ఓరసించు	అ ఏకపార్శ్వగమనే	ఒక ప్రక్కకుఁ బోవుట
ఓరు ఓర్పు	స సహనే జయేచ	సహించుట జయించుట
ఓలలాడు	అ జలక్రీడాయాం	జలక్రీడలాడుట
ఓసరిలు	అ ఏకపార్శ్వగమనే	ఒక ప్రక్కకుఁబోవుట
ఓసరించు	స ఏకతోనోదనే	ఒక ప్రక్కకుఁద్రోయుట
ఓహటించు	అ పరాగతౌ	వెనుకదీయుట
ఔడుగఱ	అ కోపేనాష్టదంశనే	కోపముచేతఁ బెదవులు గొఱికి గొనుట

క

కక్కు	స వసునే	వసునముసేయుట
కచ్	స అక్షవ్యాపారే	సాగటాల మొదలైనవి నడుపుట
క్రచ్	స కాంతాయాం	కాంక్షించుట
కట్టు	స బంధే	బంధించుట
.	అ గవాదీనాంగర్భధా రణేచ	ఆవులు మొదలైనవి నూలట తిరళ్చునువశకునేచ తిర్యగ్జాతు లవశకునమాట
కటకటంబడు	అ సంతాపే	సంతాపపడుట
కటకటాపడు		
కడుగు	స ప్రత్యుశనే	ప్రత్యుశనముసేయుట
కడలేరు	అ పారగమనే	తుదముట్టుట
కడలుకొను	స ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
కడుగొను	అ ఉద్రేకే	ఉద్రేకించుట
కడఁగు		
కణఁగు		
కత్తిరించు	స కర్తనే	కత్తెరతో ఛేదించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగము.
కతకు	స	కుక్కయాస్వాదించుట
కతుకు		
కదకు		
కదుకు		
కదుము		
కదుముకొను	స	అవతలద్రోయుట
కదియు	స	స్థలమాక్రమించుట
	అ	సమీపించుట
	స	పొందుట
కదలు	అ	చలించుట
కదులు		
కదించు		
	స	బంగారుగాని, వెండిగానిసాగఁ దీయుట
		ప్రసారణే
కందు	అ	ఉష్ణణావర్ణాంతరప్రాప్త వేడిచేతమాటురూపాట
కనలు	అ	కోపే కోపించుట
		ఉష్ణణావర్ణాంతరప్రాప్త వేడిచేతమాటురూపాట
కను	స	దర్శనే చూచుట
		మానుషాదీనాం మనుష్యాదులు ప్రసవించుట
		ప్రసవేచ
కనుపించు	అ	దర్శనవిషయతాయాం అగపడుట
	స	ప్రదర్శనే చూపుట
	స	ప్రసవకరణేచ ప్రసవింపజేయుట
కనుఁగొను	స	దర్శనే చూచుట
కనుక్కిను	స	ప్రయాసదర్శనే ప్రయాసముచేతఁజూచుట
		ప్రసవించుకొనుట
కనుపెట్టు	స	ప్రతీక్షాయాం ప్రతీక్షించుట
కనిపెట్టు	స	దర్శనావస్థానేచ చూచుచునుండుట
కనుపడు	అ	అగపడుట
కనుపట్టు		
కనుబ్రాము		
కప్పు	స	అచ్ఛాదించుట
కనుమొలుగు		

భాతువు	సంస్కృతాధ్యయ	తెనుగుగ్రంథము.
కమ్ము	స తిరోధానే	తిరోధానముచేయుట
కముచు	స గిళనే	మ్రొగుట
కమ్మిదీయు	అ స్వర్ణరజతయోర్ల తా కరణే	బుగారుగాని వెండిగాని కమ్మి గాఁదీయుట
	పలాయనేచ	పరుగెత్తుట
క్రమ్ములు	అ పర్యావర్తనే	మళ్లుట
కమరు	} అ ఊష్ణజావర్ణాంతరప్రాప్తే	వేడిచేత మాటుకూపాట
కములు		
కములు		
కరఁగు		
కరుగు గ్రా	} అ ద్రవనిష్పత్తై	ద్రవించుట
	స ద్రవనిష్పాదనేచ	ద్రవించఁజేయుట
కఱ, కఱు	స దుశనే	కొఱుకుట
కఱచు	స అభ్యాసే	అభ్యసించుట
కలఁగు	} అ కాలుష్యే	కలుషమాట
కలతపడు		
కలకపాటు		
కలఁగుడువడు		
కలుగు	అ లాభే	లభించుట
	ఉత్పత్తై	పుట్టుట
	కాలుష్యేచ గ్రా	కలుషమాట
కలియు	స ప్రాప్తే	పొందుట
	అ సాయోగేచ	కూడుట
కలుపు	స సాయోజనే	కూర్చుట
	కలుషీకరణేచ గ్రా	కలుషముగఁజేయుట
కలువరించు	} అ స్వప్న భాషణే	స్వప్నములోమాటలాడుట
కలవరించు		
కలగను	అ స్వప్నప్రాప్తే	స్వప్న మొందుట
కవియు	అ అభిముఖకలహణో	అభిముఖముగాఁ గలహమున
	ద్యోగే	కుద్యుక్తుఁడౌట

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెలుగుగర్భము.
కనురు, కనరు	స ఉపాలంభే	తిట్టుట
కనుగందు	అ పుష్పాదీనామీషత్ మూనా	పుష్పాదులు కొంచెముగా వా డిపోవుట
కాఁగు	అ తప్తతాయాం	తప్తమాట
కాంచు	స దర్శనే	చూచుట
కాచు	స ఫలనిష్పత్తౌ	ఫలించుట
	స ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
	స గవాదిపాలనే	ఆవులు మొదలైనవానిని బా లించుట
	అ జ్యోతాన్నతపయోః ప్రకాశేచ	వెన్నెలగాని, యెండగాని ప్ర కాశించుట
కా	స అపరాధసహనే	అపరాధము సహించుట
	ప్రజాపాలనేచ	ప్రజలఁబాలించుట
కాఁచు	స తప్తకరణే	తప్తముసేయుట
కాచుకొను	స ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
	అగ్న్యతిపసేవా యాంచ	నిప్పునుగాని యెండనుగాని సే వించుట
కాదుపడు	అ స్మృతిభ్రంశే	స్మృతితప్పట
కాన్పించు	అ దర్శనవిషయే	అగపడుట
కానిపించు	స ప్రదర్శనే	చూపుట
కానుపించు	స ప్రసవకరణేచ	ప్రసవింపజేయుట
కాపాడు	స రక్షణే	రక్షించుట
కాయు	స ఫలనే	ఫలించుట చుట
	స పశ్యాదిపాలనే	ఆవులు మొదలైనవానిని బాలిం
	అ జ్యోతాన్నతపయోః ప్రకాశేచ	వెన్నెలగాని యెండగాని ప్రకా శించుట
కాదు	అ స్థావే	స్థవిండుట
	శ్లేష్మోద్ధాహకంఠ ఖాత్తారే	శ్లేష్మమును బయటికిఁదీయుటకై కంఠమునఖాత్తారముచేయుట

భాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగగ్గము.
కారించు	స పీడనే	పీడించుట
కాల్చాను	}	}
కారుకొను	స కృష్ణతయావరణే	నల్లఁగాఁగ్రచ్చుకొనుట
కాలు	అ దాహే	దగ్ధమాట
క్రాలు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
కాల్చొక్తు	స వివాహే	వివాహమాట
కావించు	స కరణే, కారణేచేత్యేకే	చేయుట, చేయుచుట
కావరించు	అ మదే	మదించుట
క్రిక్కిరియు	అ అతిసమృద్ధే	మిక్కిలికదియుట
కిమరించు	స లాలనే	లాలనసేయుట
కిట్టు	స అనుకూల్యే	అనుకూలించుట
	సన్నిధానేచ	సమీపించుట
కినియు	అ కోపే	కోపించుట
కిటుపు	స నేత్రసంజ్ఞాయాం	నేత్రముసంజ్ఞఁగాఁగదలించుట
కిలారించు	}	}
కిలకిలారించు	అ కోలాహలకరణే. గ్రా-	కోలాహలధ్వ సేయుట
కిలాట్టు	}	}
కిడ్వప	అ కష్టప్రాప్తే	కష్టమునొందుట
కిమపడు	}	}
కుక్తు	స ప్రహారే	ప్రహరించుట
	నోదనేచ	త్రోయుట
కుంగు, కుంగు	అ భారాదినాబుధ్నాధో	భారాదులచేత మొదలు క్రిం
	గమనే	దికిఁ బోవుట-దిగఁబడెననుట
కుచ్	స శలాకాదీనా ముతఃప్రకర్షి	మొదలగునవి లోపలికిఁ
	వేశనే	దూఱుట
క్రూచు, కుంచు	స హీనకరణే	తక్కువచేయుట
	అకుంచనే	అకుంచనము చేయుట
	అధఃప్రాపణేచ	క్రిందికిఁ బొందించుట
కుట్టు	స సీవనే	బట్టకుట్టుట
	వేధే	చెవులు కుట్టుట
	దంశనేచ, (పిపీలికా	చీమకుట్టుట
	దీనాం)	

భాతువు	స. స్కృతార్థము	తెనుగగ్రము.
కుంటు	అ విషమగుమనే	కుంటుగా నడుచుట
కుడు	స భక్షణే	భక్షించుట
	స్నాతౌచ	చప్పరించుట, (చన్ను గుడిచెనని)
కులిలపెట్టు	స బాధనే	బాధపెట్టుట
కుందు	అ మనోదుఃఖే	మనస్సున దుఃఖపడుట
	మృతౌచ	చచ్చుట
కుందుకొను	అ స్వయమంతర్దుఃఖే	తనలోఁదాను దుఃఖించుట
కుదురు	అ సంభవే	సంభవించుట
	సమ్యగ్భావేచ	తెస్సయకాట
కుదియు	అ హ్రాసే	హ్రాస్వముగుట
కుదించు	} స హ్రాసకరణే	తగ్గించుట
కుదియుచు		
	చాలనవిశేషేచ	సెనగలు మొదలైనవానిని
		గుదిలించుట
కుదియవేయు	స ఉత్థాప్యచాతనే- దా	ఎత్తి క్రిందవేయుట
	ర్వాడీనాం	
	పరితక్త్యసంయోజనేచ కాష్ఠాదులు	మొనకొట్టివేసి
		కూర్చుట
కుదిల్చు	స పురఃపశ్చాచ్ఛచాలనే	ముందటికి వెనుకకుఁ గదలిం
		చుట
కునుకు	అ నిద్రాయాం	నిద్రించుట
కుప్పించు	అ ఉత్పలనోద్యమే	ఎగయుట కుద్యుక్తుండౌట
కుప్పటించు	} స వాసస్సంహత్యపాణి	బట్ట-ముద్దగాఁజేసి రెండుచే
కుప్పలించు		
	భ్యాంసిర్ణజనే	తులతో నుదుకుట
కుమ్ము	స అవహననే	దంచుట
	పశ్వాది విపోథనేచ	ఆపు మొదలైనవి పొడుచుట
కుమ్ములు	అ అంతరేవనిర్దాపే	లోఁగానే నిశ్శేషముగాఁ
		గాలిపోవుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుర్థము.
కుమ్మరించు	స కుంభాదీనవపాత్య తదం తస్థధాన్యాదినామధః ఊ పే ధాన్యాదులను గ్రింద పోయుట	కుండ మొదలయినవానిని బోర్లించి దానిలోనుండు ధాన్యాదులను గ్రింద పోయుట
కుమ్మలు	అ సంచారే	సంచరించుట
కురియు	అ వర్షస్రావే	వాన స్రవించుట
	స వర్షణేచ	మేఘము వర్షించు
కుట్టు	స ఉపాలంభే	తిట్టుట
కుఱుకొను	అ త్వరామాం	త్వరపడుట
కులుకు	అ శృంగరచేష్టామాం	శృంగారచేష్ట సేయుట
కుళ్ళగించు	స కించిశ్చననే	పాది మొదలైనవి కొంచెముగాఁ ద్రవ్వట
కుళ్ళు	అ ద్రవశైథిల్యే	మురిగిపోవుట
	ప్రచ్ఛన్నరోదనేచ	తనలోఁ దా నేడ్చుట
కుసలఁబడు	అ విశీర్ణపతనే	విఱుగునట్లు పడుట
	ఉద్వేగేచ	దిగులుపడుట
కూఁకు-గ్రా	అ అస్తమయే	అస్తమించుట
కూఁకొను-గ్రా	అ ఉపవేశనే	కూర్చుండుట
కూచుండు		
కూడు	స ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స ఏకతోగణనాయాం	వెక్తకలియఁకూడుట
	సంయోగే	కలియుట
	అ యోగ్యతాయాంచ	యోగ్యమగుట
కూయు	అ శ్వరవే	కుక్త యజుచుట
	స ఆహ్వానే(దాక్షిణాత్యా నాం)	పిలుచుట
కూరు	అ నిద్రాయాం	నిద్రించుట
	స ప్రాప్తౌ	పొందుట
	స భారాదిపూరణేచ	గాతము మొ॥ పూడ్చుట

ధాతువు	సంస్కృతాగమము	తెనుగూడ.
కూర్చు	అ నిద్రామాం	నిద్రించుట
కూర్చు	స సంయోజనే	కూడునట్లు చేయుట
	వత్తాచుత్ర నిర్మాణేచ	విస్తరిగుట్టుట
కూర్చుడు	అ ఉపవేశనే	ఉపవిష్టుడగుట
కూలు	అ మృతౌ	చచ్చుట
	వృతౌదిపతనేచ	చెట్టు మొదలైనది పడుట
కూలఁబడు	అ విశేషపతనే	కుసలఁబడుట
కెడయు	అ మృతౌ	చచ్చుట
కెలుకు	స లోడనే	కలియఁబెట్టుట, కుళ్ళగించుట
కెడలు	అ	ఉద్రేకించుట
కెరలు		
కెర్లు		
కెళ్ళు		
కేకరించు	స అంతశ్చేష్టాకర్షణే	లోపలనుండు క్షేప్తము నాకర్షించుట
కేటాయించు-గ్రా	స పృథగ్భవే	పృథక్క్రరించియుంచుట
కేరు	అ అత్యుత్సాహనహాసే	అత్యుత్సాహముచేతనవ్వుట
కొంకు	అ హియాభయే	లజ్జచేత భయపడుట
కొట్టు	స ప్రహారే	ప్రహరించుట
	చేదనేచ	చేదించుట (తలకొట్టు-చెట్టు కొట్టె)
కొట్లాడు	అ కలహే	కలహించుట
కొండాడు	స స్తుతౌ	స్తుతియుంచుట
కొనుగు	స ఉపాంశుజల్పనే	మెల్లగా మాటలాడుట
కొతుకు	అ	భయవికారము నొందుట
కొడుకు		

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుంగ్గర్థము.
కొను	స { గ్రహణే క్రయణేచ	గ్రహించుట క్రయముసేయుట
కొనుక్కొను	స స్వార్థక్రయణే	తనకైక్రయముసేయుట
కొనియాడు	స స్తుతౌ	స్తుతియించుట
కొనిపోవు కొంపోవు }	స గృహీత్వాగమనే	గ్రహించుకొనిపోవుట
కొఱురు	స దంశనే	కఱచుట
కొఱలు	అ పూర్తౌ	నిండుట
కొలు	స మానే	మానముసేయుట (ధాన్యాదులుకొలుచు)
	సేవాయాంచ	సేవించుట
కొప్పు కొప్పు }	అ మదే	మదించుట
కొనరు	అతి కాంతాయాం	మిక్కిలికోరుట
కొనుచు	స ధానానంతరం పునఃకించి ఇచ్చినవెనుక మరలఁ గొం ద్దేయమిఁప్రాప్తనాయాంచ చెమివ్వునిప్రార్థించుట	ఇచ్చినవెనుక మరలఁ గొం చెమివ్వునిప్రార్థించుట
కోడు	స తండులాడివివేచనే	బియ్యము మొదలైనవానిని బృథక్తరించుట
కోపగించు	అ కోపే	కోపపడుట
కోయు	స పుష్పాద్యచయే	పుష్పాదులు చెట్లలోనుండి గ్రహించుట
	లవనే	పైరు మొదలైనవికోయుట
కోరు	స కాంతాయాం	కాంతించుట
	వరణేచ	వరించుట
కోరుకొను	స వరణే	వరించుట
కోరాడు	స వరాహదీనాంమృదాద్య పండులు మొదలైనవి మట్టి త్రాతవికిరణాదా	త్రవ్వినవివలనావలవెదచ లుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగగము.
క్రొలు	స పానే	త్రాగుట
కోల్పుడు	అ స్వార్థవ్యపనాశనే	పోగొట్టుకొనుట
కోల్పుచు	స నాశనే	నశింపజేయుట
కోలుచునగు	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
కోల్తలజేయు	స రణోద్యోగకరణే	రణోద్యుక్తముగాజేయుట
కాకొను	గ్రా స ప్రాగన్యదీయ స్వార్థస్య కార్యస్యవాస్వవశీకరణే	మున్నొకనిదిగానున్న యర్థమునైన గార్యమునైన స్వవశముగా జేసికొనుట
కాగిలించు	స ఆలింగనే	ఆలింగనము చేసికొనుట

గ

గక్తదలు	అ భృశచలనే	మిక్కిలి కదలుట
గట్టించు	స ఘట్టనయాపూరణే ఫలకేమస్యాదినా పూర్వ రూపవ్యపనయనేచ	ఘట్టనచేసికూరుట ఫలకమీదమసి మొదలైన వానిచేత మొదటిరూపు మాపుట
గడు	అ అతిక్రమణే	అతిక్రమించుట
	స లంఘనేచ- గ్ర	దాటుట
గడించు	} స ఆర్జనే	అర్జించుట
గణించు		
గండరించు	అ ఆవిర్భావే	ఆవిర్భవించుట
గడిచేరు	} అ ప్రాశతాయా	ప్రాశుడాట
గడిచీరు		
గతుకు	స శునలస్వాదే	కుక్క యాస్వాదించుట
గంతుగొను	} అ మృతౌ	చచ్చుట
గంతుగొట్టు		
గడుము	} స ప్రాప్తౌ	పొందుట
గడుముకొను		
గడురు		

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెనుగగ్రము.
గదురుకొను	స ధర్మణే	ధర్మించుట
గద్దించు	} స	ధిక్తరించుట
గదమాయించు	ధిక్తారే గ్రా	
గద్దరించు	అ ముఖాదేరుచ్చానతా యాం	
గలతరించు	అ ఆకస్తికపులకోద్గమే	ఆకస్తికముగా గగురువొ డుచుట
గలవరించు	} స	పాత్రలోనీర్లుకలియఁబెట్టు
గలబరించు	పాత్రజలవిలోదనే	
గాఁడు	స వేధనే	
	అ విధతాయాంచ	బాణాదులుగ్రచ్చుకొనుట
గారవించు	స ప్రీణనే	ప్రీతినేయుట
గాలించు	స పాత్రేజలేనతండులాది మహాపాణశోధనే	పాత్రలో జలముచేత బి య్యముమొదలైన వాని లోని తాళ్లుశోధించుట.
	మార్గణేచ	వెదకుట
గిచ్	స నఖితోదనే	గోళ్లతోరక్కుట [ట
గింజు	స కార్పణ్యయాచనే	కార్పణ్యముగ యాచించు
గింజుకొను	} అ	ఆపదచేతఁ గాలుసేతులు నీడ్చికొనుట
గిజగిజలాడు	ఆపదాహస్తపాదాదిక ర్షణే	
గిట్టు	అ మృతౌ	
	సమృతౌచ	చచ్చుట
గిటిగాను	స పరివేష్టనే	సమృతహూట
గిలుబాడు.	స చోద్యే	చుట్టుకొనుట
గిల్లు	స అంగవృత్తతర్జనీభ్యామూ ర్వాదాచదోదహణే	దొంగిలించుట
		అంగవృత్తమలచేతఁదొడ మొదలైనచోటులఁ జర్చ మునుబట్టి లాగుట
	నఖతుతకరణేచ	నఖతుతముసేయుట. ముద్దు గిల్లెను

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగ్రంథము.
గీచు	స రేఖాకారక్షతే	రేఖాకారముగాక్షతమునీయుట
గీటు	స అసనే	చిమ్ముట
గీటుకొను	స సంకేతే	సంకేతమునీయుట
	ఛద్దనామారణేచ	ఛద్దనగాఁజుపుట
గీటడఁచు	స మారణే	చంపుట
గీయు	గ్రా }	
గీరు		
గీటు		
	స రేఖాలిఖనే	రేఖగావ్రాయుట
	స ఫలాద్యాస్వాదనభేదే	దంతములతో ఫలాదులనుజీకుట
	బాణప్రయోగే	బాణములుప్రయోగించుట
	ప్రహారేచ	ప్రహరించుట
గీటుకొను	స సంకేతే	సంకేతమునీయుట
గ్రుంకు	అ హైశ్యే	తగ్గుట
	మజ్జనే	మునుగుట
	అస్తమయేచ	అస్తమించుట
గ్రుచ్	}	
గుచ్		
	స శలాకాదీనామంత్ర	కడ్డిమొదలైనదానిని లోపలికి దూర్చుట
	ప్రవేశే	
గుంజ	స హతాత్తర్షణే	బలాత్కారముగా నీడ్చుట
	వాసస్సహశ్యపాణి	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచేతులతోనుదుకుట
	భ్యాంనిష్ఠేజనేచ	
గుజగుజలాదు	అ మిథోజల్పనే	ఒకఁ విషయమై రహస్యముగాఁ గుంపులుగూడి మాటలాడుకొనుట.
గుంజలాదు	స హతాదన్యోన్యకర్షణే	బలాత్కారముగా నొకనినొకఁడీడ్చుకొనుట
గుటుక్తను	గ్రా }	
గుండువేయు		
	అ మృతౌ	చచ్చుట

ధాతువు		సంస్కృతాగ్రము	తెనుఃగ్రంథము.
గుండ్రించు	అ	పితృదోషేణాత్రభ్రమణే	పితృముచేతఁ బ్రేగులుదిరుగుట
గుడ్డు	స	ముష్టిఘాతే	పిడికిటంగొట్టుట
గుడ్దులాడు	స	అన్యోచ్యముష్టిఘాతే	ఒకనినొకఁడు గుడ్డుకొనుట
గుడ్దలించు	స	కుద్దాలేసఖననే	గుడ్దలితోఁద్రవ్వట
గుడియించు	స	అవస్థాపనే	నిలుపుట
గుదగుదలాడు	అ	సగద్దదరోదనే	డగ్గుత్తికతో నేప్పుట
		విభోజల్పనేచ	ఒకనివిషయమైరహస్యముగా గుంపులుగూడి మాటలాడుకొ నుట
గునియు	అ	ప్రీతివిస్రంభాన్తద	చనువుచేత మెల్లమెల్లగా న మందయూచనాయా డుగుట
గుప్ప	స	గాఢావఘాతే	గట్టిగాదంచుట
గుప్పటించు	గ్రా } స	వాసస్సంహత్యపాణి	బట్టముద్దగాఁజేసి రెండుచేతు
గుప్పలించు		భ్యానిర్ణేజనే	లతో నుదుకుట
గుంపించు	స	ఈర్ష్యయావికృతభా	ఈర్ష్యచేత వికారపు మాటలా
		షణే	డుట
గుబాళించు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
గుబుకు	}	.	
గుముకు		స ముష్టితాడనే	పిడికిట_తాడనముచేయుట
గుఱుకొను	అ	ఉద్యోగే	ఉద్యోగించుట
గుఱువెట్టు	}	అ నిద్రాయాంకంతఘోషే	గుఱకవెట్టుట
గుఱ్ఱువెట్టు		అ	
గుఱ్ఱుచు	అ	అసమృత్యాకోపే	అసమృతిచేతఁ గోపించుట
గుసగుసలాడు	అ	ఉపాంశుచుంత్రణే	రహస్యముగా నాలోచించుట
గెంటు	స	నోదనే	త్రోయుట
	అ	విషమచలనేచ	ఎచ్చుకగ్గుగాఁగదలుట
గెంట్లు	గ్రా అ	విషమచలనే	ఎచ్చుతగ్గుగాఁగదలుట
గెట్టించు	గ్రా స	ఘట్టనయాపూరణే	ఘట్టనచేసికూరుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెనుగుగ్రంథము.
		ఫలకేమమ్యాదినా	ఫలకమీద మసి మొదలైన
		పూర్వరూపవ్యవ	వానిచేత మొదటిరూపు మా
		నయనేచ	పుట
గలు	స	జయే	జయించుట
గేడించు	స	బహిరవనోదనే	అవతలికిఁ ద్రోయుట
గేలించు	స	అపహాసే	అపహాసముచేయుట
గ్రాచ్	స	ఖననే	త్రవ్వట
గొణుగు	స	ఉపాంశుజల్పనే	తనలోఁదాను మెల్లగామాట
గొనుగు			లాడుట
గొఱుగు	స	క్షురకర్షణి	క్షౌరముచేయుట
గోఁగు	స	కంఠూయనాదా	దురదతీరునట్లు గోళ్ళతోగీచు
			ట (కుండగోఁతెనను)
గోజు	స	ముహుర్నివేచనే	మాటిమాటికి వివేచించుట
గోజులాడు		అవిమోచనేచ	విడువనివాఁడగుట
గోజారు	స	ముహుర్భాచనే	మాటిమాటికి యాచించుట
గోలించు	స	స్నేహభర్జనే	చమురుపోసివేయించుట
		చ	
చక్రాశు	స	మారణే	చంపుట
చచ్	అ	మృతౌ	మృతుఁడౌట
చతికిలఁబడు			
చదికిలఁబడు	అ	విశీర్ణపతనే	కూలఁబడుట
చదియు	అ	చూర్ణిభావే	చూర్ణమగుట
చదుపు	స	మారణే	చంపుట
చదుపు	స	విద్యాభ్యాసే	విద్యయభ్యసించుట
		పఠనేచ	పఠించుట
చను	అ	గమనే	పోవుట
		అర్హత్వేచ	తగుట
చనుదెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
చప్పరించు	స	ఆస్వాదవిశేషే	రుచిచూచుట

ధాతువు		సంస్కృతాథము	తెలుగుగర్భము.
చమురు	}	స స్నేహ లేపనే	నెయ్యి మొదలైనవిపట్టించి రాము
చరుము		ఆమర్శనేచ	తడవుట
చఱు	}	స ఆస్థాలనే	అప్పుళించుట
చఱు		ప్రహారే	కోట్టుట
		అయఃప్రభృతికలా	అయస్సు మొదలగునవి పొడి
		కాకర్షణే	గొంచుట
చల్లు	}	స ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
		బీజావాపే	విత్తనము వేయుట
		వికిరణేచ	వెదచల్లుట
చల్లారు	}	అ ఊష్ణశాంతౌ	వేడిలేనిదవుట
		అగ్ని శాంతౌచ	నిప్పుశమించుట
చలివాపు	}	స భయవారణేనసాం	భయముదీర్చి బుజ్జగించుట
		త్వనే	
చాచు	}	స ప్రసారణే	ప్రసరింపజేయుట
చాటు		స విధ్యాముద్భోష్యసర్వే	విధిగానుద్భోషించి యందఱకు
చాట్రిచు		పాంక్షాపనే	ను దెలియజేయుట
ఛాచు	}	స శాశాదిషుఘ్నరణే	సానమొదలగువానిమీద రా
			చుట
చాపు	}	స ప్రసారణే	ప్రసరింపజేయుట
ఛారు		స ఖిలాదానమ్నాన్వన్యా	కళ్ళము మొదలైనవానిలో జీ
		దినాధాన్యాదీనాం	పురుకట్ట మొదలైనవానిచేత
		రాశీకరణే	ధాన్యాదులు ప్రోగుసేయుట.
ఛాలు	}	అ పర్యాప్తౌ	పర్యాప్తమగుట
		శక్తౌచ	శక్తుండగుట
ఛాలించు	}	స కార్యవిరమణే	పని నిలుపుట
చాల్చు		అ యావత్పతనే	అంతయుబ్రతుట
చిక్కు	}	అ కార్యే	కృశించుట
		లాభే	లభించుట
		శేషే	మిగులుట
		హస్తగ్రాహేచ	చేతికిబట్టవడుట

ధాతువు		కంప్రతాగము	తెనుగగము.
చిక్కువపు	అ	తంతూనాం షరస్స రమేశనే	దారములు షరస్సరము మేశనమ గుట
		కష్టప్రాప్తౌ హస్తగా హేచ	కష్టమునొందుట చేతికిఁ బట్టువడుట
చిక్కుకొను	అ	లగ్నతాయాం పరాధీనతాయాం	అంటుకొనుట పరాధీనుఁడవుట
చిగిర్చు	}	అ	పల్లనోత్పత్తే పల్లమునుంచుట
చిగిరించు			
చించు	స	వస్త్రాదీనాం ద్వైధీక రణే	వస్త్రములు మొదలైనవానినిరెం డుగాఁ జేయుట
చిచ్చికొట్టు	స	జాలానాం ప్రస్వాపనే	పిల్లకాయలనిద్రపుచ్చుట
చిట్లు	}	అ	సప్తఫలాదీనాం స్వత ఎడినఫలాదులు తనకుఁదాన
చిటులు			
చిటించు	స	సృశబ్దనిదళనే	ధ్వనిగాఁ బగులుట
చిత్తగించు	స	కోపవికృతౌ బుధ్యరోహే	కోపముచేతవికృతమగుట బుద్ధికిఁ దెచ్చుకొనుట
చితుకు	}	అ	విశేరణే విశేగముగుట
చిదుకు			
చిదుపు	}	స	మారణే చంపుట
చిదుము			
		విశేగకరిణేచ	విశేగముగఁ జేయుట
చిందు	అ	స్కందనే	బలుకుట
చినుకు	అ	వృష్టౌ	వర్షించుట
చినుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులు బద్దలగుట
చిన్నవోపు	అ	భేదే	ఘన్నుండవుట
చిప్పేలు	అ	ఉగ్రమే	ఉబుకుట
చింపు	స	చేదనే	చినుగునట్లు చేయుట
చిముడు	అ	అతిపాకదూషితే	అతిపాకముచేతఁ జెడిపోవుట
చిమ్ము	స	అసనే	మీటుట
చిరుఁగు	అ	వస్త్రాదిభేదే	వస్త్రాదులుభిన్నమౌట
చిరుతలువారు	}	అ	తేజోతిశయదర్శనన మిక్కిలి తేజస్సును జూచుటచేతఁ
చిరుతబాగము			
		చక్షుఃప్రతిఘాతే	గన్నులుచెదరుట

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెనుంగ్రము.
చిటుము	స విశిగ్గకరణే	చిదుకునట్టులు చేయుట
చిటచిటలాడు	అ కోపవికారే	కోపవికారము నొందుట
చిట్టుముట్టాడు		
చిలుకు	స మథనే	మథించుట
చిల్లు	స ప్రోక్షణేచ	ప్రోక్షించుట
చిలకరించు	స ప్రోక్షణే	ప్రోక్షించుట
చిప్ప	స తక్షణే	చెక్కుట [ట
చివుకు	స శైథిలే	శిథిలమౌట, అనఁగాఁబ్రాతఁగిలు
	అస్వాదవిశేషేచ	ఫలాదులొస్తాదించుట
చీకాకుపడు	అ వ్యాకులత్వే	వ్యాకులుండగుట
చీదరపడు		
చీను	స నాసామలనిస్సారణక్రియాయాం	చీమిడి పోవునట్లు చేసికొనుట
చీరు	స ఛేదనే	బద్దలుచేయుట
చీటు	స ఆహ్వానే	పిలుచుట
చీలు	స వంశాదిదళనే	వెదురు మొదలైనవి బద్దలవుట
చీవు	స తక్షణే	చెక్కుట
చుట్టు	స వేష్టనే	వేష్టనసేయుట
చుట్టుముట్టు		
చుట్టుకొను	స పరివేష్టనే	పరివేష్టించుట
చుట్టవేయు		
చుటుపుచు	స దహనే	కాల్చుట
చూచు	స దర్శనే	దర్శనము సేయుట
చూఁడు	స దహనే	కాల్చుట
చూపట్టు	అ దర్శనవిషయతా	అగపడుట
	యాం	
చూపెట్టుకొను	స ప్రతీక్షాయాం	ప్రతీక్షించుట
చూపట్టుకొను	అనుపద్రవదర్శనావ	ఉపద్రవమురాకుండఁ జూచు
	స్థానేచ	చుండుట

భాతు	సంస్కృతాగ్రము	తెలుగుగ్రము
చెక్కు	న తక్షణే	తక్షణము సేయుట
	ఉపగూహనే	దోపుట
	శివర్యపరిఖననే	పయిపయిగాఁ ద్రవ్వట
	ప్రతివపనేచ	రత్నములు చెక్కెననియును
చెక్కు చెదరు	అ ఈషద్భాగే	ఈషద్భాగమగుట
చెంగు	అ క్రీడాదిషుపరాభవే	ఆట మొదలైనవానిలోఁ బరాభూతుఁడగుట
చెంగలించు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
చెటాయించు(గ్రా)	అ విరోధే	విరోధమవుట
చెట్టవట్టు	స వివాహే	వివాహమవుట
చెడు	అ కార్యవైకల్యే	కార్యవైకల్యమగుట
చెణకు }	స స్పృశే	స్పృశించుట
చెణుకు }		
చెదరు }	అ ఉత్పత్యకరితఃప్రసరణే	ఎగసియంతటను బ్రసరించుట
చెదురు }	సేనాపరాభవే	దండ పరాభూతమగుట
	చలనేచ	కదలుట
చెందు	స ప్రాప్తే	పొందుట
చెనయు	స స్పృశే	స్పృశించుట
చెప్పు	స ఉక్తా	పలుకుట
చెమర్పు }		
చెన్నుటిలు }	అ ఆర్ద్రత్యే	ఆర్ద్రమౌట
చెమ్మగించు }		
చెరువు	అ ఉపగూహనే	దోపుట
చెరుగు	స పరాపవనే	చేటతోఁ దవుడు మొదలైనది విడఁజేయుట
చెఱుచు }	స కార్యవైకల్యకరణే	కార్యవైకల్యము సేయుట
చెరువు }		
చేటిలాడు	అ వప్రక్రీడాయాం	దరికోరాడు
చెఱుము	స లేఖనే	రాచుట

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెలుగుగర్భము.
చెల్లు	అ ఋణనిర్వాతనే అప్రతిబంధే మృతౌచ	అప్పుడీఱుట ప్రతిబంధములేనిదవుట చచ్చుట
చెలఁగు	అ శోభాయాం	శోభించుట
చెలరేఁగు	అ అతివ్యాప్తే అత్యుద్ధతౌచ	మిక్కిలి వ్యాపించుట మిక్కిలి నుద్ధతుడవుట
చేకుఱు	అ హస్తగతే అనుకూల్యేచ	హస్తగతమాట
చేకూఱు		అనుకూలమగుట
చేకూడు		
చేటుమఁజుగు	అ దైవప్రాతికూల్యప్రాప్తౌ దైవప్రాతికూల్యము వొందుట	
చేటుమూడు		
చేడ్చుడు		
చేఁడు	స నికురణే	బాని మొదలైనదానిలోనుండి నీళ్ళుచేఁడుట
చేఁపు	అ క్షీరప్రస్నవే స క్షీరప్రస్నవకరణేచ	పాలు ఉబుకుట ఆపు పాలుబుకఁజేయుట
చేపడు	అ హస్తగతే	హస్తగతమాట
చేపట్టు	స అవలంబే వివాహేచ	అవలంబించుట వివాహమగుట
చేమోడ్చు	అ ప్రణామే	మ్రొక్కుట
చేయు	స కరణే	సలుపుట
చేరు	స ప్రాప్తౌ స ఉపధానే	పొందుట ఆనుకొనుట
చేరుచు	అ హస్తగతేచ	హస్తగతమాట
చేర్చు	స పుష్పాదిధారణే ప్రావణేచ	పుష్పాదులు ధరించుట పొందించుట
చొక్కు	అ మత్తతాయాం శ్రాంతౌ మృతౌచ	మత్తుగొనుట బడలుట చచ్చుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
చొచ్చు	న అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
చొత్తెను		
చొనువు	న అంతఃప్రవేశనే	లోపలికిఁ బ్రవేశింపజేయుట
	బాణప్రయోగేచ	బాణములు ప్రయోగించుట
చొప్పుడు	అ అనుకూల్యే	అనుకూలమవుట
చొప్పిల్లు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
చొరవేయు	అ అంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
	న అంతఃప్రవేశనేచ	లోపలికిఁ బ్రవేశింపజేయుట

బి

జంకు	అ భయే	భయపడుట
జక్కించు	అ అనవమృత్యుకరణే	విచారింపక చేయుట
జడియు	అ భయే	భయపడుట
జడనువడు	అ బలహాన్యమాంద్యే	బలహానిచేత మందపడుట
జరుగు	అ మనాగపసర్పణే	మెల్లగా నావలబోవుట
	కాలగతౌచ	కాలము గడచుట
జల్లించు	న తితఉభ్రాయజేనశో	జల్లెడవోఁ ద్రిప్పి పరిశోధించుట

ధనే

జల్లును	అ అనిష్టదర్శనశ్రవణాది	అనిష్టవస్తువును జూచుటవలనైన
జల్లుమను	జన్యకంపస్వేదపులకో	వినుటవలననైన శరీరము కంప
జలపరిచు	ద్యేదాదా	స్వేదహామాంశములుగలదాట
జవుకు	అ	కురుపు మొదలైనది మెత్తగిలుట
జవురు	న రజ్వాదినాతాడనే	త్రాకు మొదలైనవానితోఁ

గొట్టుట

	సమూహనేచ	ప్రొసగాఁజేయుట
జవురుకొను	న సమూహ్యాగ్రహణే	ప్రొగుగాఁజేసి యెత్తికొనుట
జాదించు	న జలేవస్తాదిప్రక్షిప్త్య	జలమునందు బట్ట మొదలైనదా
	మాలిన్యాపనయనే	నినివేసి మొలవోఁ గొట్టుట
	ప్రహారేచ	కొట్టుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగఱము.
బాటు	అ పలాయనే గ్రంథివిస్త్రంసే పాదాదిస్థలనభేదే జలస్రావే అపరాధే	పలాయుతుడౌట ముడివిడిపోవుట కాలు మొదలైనది స్థలనమగుట నీళ్ళు ప్రవించుట తప్పుట
బాల్గొను	స విసర్జనేచ. గ్రా	విడుచుట మాటజాతినని
జితపడు	అ ప్రవాహే అ అభ్యాసే	ప్రవహించుట అభ్యస్తమగుట
జలుగు	అ ఆచుకూత్యేచ స శ్లిష్టసూక్ష్మలిఖనే	అనుకూలించుట (ఒకటెనచుట) ఒకదానితోనొకటి కలియునట్లు సన్నముగానాయుట
జేరు	}	అ లంబనే వ్రేలుకాడుట
జేరాడు		
జేరుకాడు	}	అ పరాగతౌ వెనుకఁదీయుట
జాణగు		
జాణుగు	స	చోషణే పాయసము మొదలైనది నోటితో ధ్వనిగాగ్రహించుట
జొట్టు		
జేపురించు	}	అ అరుణీభావే ఎఱ్ఱవపుట
జొత్తిల్లు		
జొబ్బిల్లు	అ ఉద్గమే	ఉబుకుట
జోకొట్టు	స బాలాననుసీయ	పిల్లకాయల నూరాచ్చి నిద్రపు
	ప్రస్వాపనే	చ్చుట
జోకు	స ఉపాలభే	తీట్టుట
జోడించు	స ద్వితీయేనసంయోజనే	రెండవదానితోఁగూర్చుట
జోపు	స అపనోదనే	ఆవలఁద్రోయుట
జోలవాడు	స బాలాననుసీయ	పిల్లకాయలనూరాచ్చినిద్రపు
	స్వాపనే	చ్చుట

ధాతువు

పంక్తుతాద్యము

తెనుకగ్రంథము.

ట

టక్కు
టక్కుచేయు
టక్కులాడు

}

స

ప్రతారణే

వంచనసేయుట

డ

డగ్గలు

అ

సన్నిధానే

సమీపించుట

డమ్మచు గ్రా

అ

మృతౌ

చచ్చుట

డయ్యు

అ

బలహానా

బలహీనుడగుట

డాగు

అ

ఆదృశ్యతాయాం

ఆదృశ్యుండవుట

డావలించు

అ

పార్శ్వదేశప్రాప్తౌ

ప్రక్షణజేరుట

డాయు

స

సన్నిధానే

సమీపించుట

డిగు

}

అ

అవతరణే

దిగుట

డిగ్గు

అ

మృతౌ

చచ్చుట

డిందు

అ

బలహానా

బలహీనుండవుట

డిందుపడు

అ

నిశ్చేష్టతాయాం

నిశ్చేష్టుండవుట

డిల్లపడు

అ

నిశ్చేష్టతాయాం

నిశ్చేష్టుండవుట

డికొను

స

కలహాభ్యుత్థానే

ఎదిరించుట

డిలుపడు

అ

బలహానా

బలహీనమవుట

డుయ్యు

అ

మహ్మూదిల్లో ని

పిడికిలి మొదలైనదానివలన జాతి

స్సరణే

పోవుట

పరాగతౌ

వెనుకదీయుట

విస్త్రస్తేచ

విచ్చిపోవుట

డుల్లు

అ

పతనే

పడుట

డులుచు

స

ఆవస్థాననే

వదిలించుట

పాతనేచ

పడవేయుట

డక్కు

స

అవరోధనే

అడ్డగించుట

డొంకు

అ

హైన్యే

తగ్గిపోవుట

డొల్లు

అ

పతనే

పడుట

పరివర్తనేచ

పొర్లుట

ధాతు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్థము.
	త	
తక్కు	అ శేషే పరిహారేచ	మిగులుట-తక్కినదియని పరిహరించుట-పోకతక్కినని
తగు	అ అగ్గతాయా	అర్హుడవుట
తగ్గు	అ హైస్యే	తక్కువగుట
తగులు	స ప్రాప్తౌ స స్పృశ్యే	పొందుట అంటుట
	అ లగ్నేచ	పట్టుపడుట
తగుల్పడు	అ లగ్నే	పట్టువడుట
తగులుకొను	అ లగ్నే దగ్ధేచ	పట్టువడుట కాలుట
తగలవేయు	స దహనే వ్యతిమంజనేచ	కాలుచుట అంటునట్లుచేయుట
తగలబడు	అ దగ్ధే	కాలుట
త్రచ్	స మథనే	మథించుట
తట్టు	స తాడనే	తాటించుట
తటాయించు	స నిర్భిద్యగమనే	భేదించుకొనిపోవుట
తడయు	అ ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
తడియు	అ ఆర్ద్రీభావే	ఆర్ద్రమవుట
తడవు	} స ఆమర్శనే	అంతటస్పృశించుట
తడువు		
తండు	స దేయాశ్శోద్గ్రహణే	ఈవలయునర్థమును రాబట్టుట
తడబడు	} అ సంభ్రమే	తొట్టువడుట
తత్తటిలు		
తత్తడిల్లు		
తత్తరపడు		
తత్తరకొను		
తందరిలు	} అ సంభ్రమే	తొట్టువడుట
తందడిల్లు		
తన్ను	స పాదతాడనే	పాదములతోఁగొట్టుట

ధాతువు		సంస్కృతాగ్రము	తెనుఁగ్రము.
తనకు	}	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తనరు			
తనర్పు			
తనియు		అ తృప్తా	తృప్తినొందుట
తన్నుకాదు	అ	పిష్టపేషణేనావి మోచనే	పట్టినదిపట్టుగా పిడువనివాడౌట
		స్వయంస్వపాద తాడనే	తన్నుఁదానుదన్నుకొనుట
		అన్యోన్యపాదతా డనేచ	ఒకనినొకండు తన్నుకొనుట
తన్నులాడు	అ	అన్యోన్యపాదతా డనే	ఒకనిచేతనొకండుతన్నువడుట
తప్పు	స	అతిక్రమే	అతిక్రమించుట
తమకు	అ	చలనే	కదలుట
		పరాగతావిశ్లేషే	వెనుకఁదీయుట
తమకించు	స	అత్యనురాగే	మిక్కిలియనురాగమువొందుట
తరలు	అ	చలనే	చలించుట
		నిర్గమనేచ	బయలుపెట్టుట
తర్లు	అ	ప్రస్థానే	పయనమగుట
తరు	స	మథనే	మథించుట
తరతరలాడు	అ	అతిసంభ్రమే	మిక్కిలినిదొట్టుపడుట
తఱుగు	స	హీనతాయాం	తక్కువౌట
		ఫలాదీనామవ ఖండనేచ	ఫలాదులు రెండుచేతులతోఁబట్టు కొని కోయుట
తఱము	స	ధావతోనుధావ నేన వేగజననే	పరుగెత్తువానివెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట
		ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
		శాణోల్లేహనే	తఱిమెనపట్టుట
తఱుము	స	ధావతోనుధావ నేన వేగజననే	పరుగెత్తువాని వెంబడిఁ దానును బరుగెత్తుచు వానికివేగముపుట్టించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుగ్రంథము.
తటము	స ప్రవేశే	ప్రవేశించుట
తటలు	అ నిగ్రమనే భయేచ	బయలు వెళ్ళుట భయపడుట
తటమిడు	స భ్రానుజే	గిరిగిరిపడుట
తటిగొను	అ ఉద్యోగే	ఉద్యక్తుండవుట
తటయః జొచ్	స సమ్యగంతః ప్రవేశే	తెస్సగా లోను బ్రవేశించుట
తలః	స స్థరణే విచారేచ	స్థరించుట విచారించుట
తలఃకు	అ భయే	భయపడుట
తలఃగు	అ అపసర్పణే స వ్యపనాశనేచ	తొలఁగుట పోఁగొట్టుట
తలరు	అ శోభాయాం	శోభించుట
తలిద్దు	అ పల్లవోత్పత్తౌ	పల్లవించుట
తలపెట్టు	స ఆరంభే	ఆరంభించుట
తలపడు	అ కార్యాతి ప్రవేశే	విక్లిప్తియుఁబనిలోఁబ్రవేశించుట
తలపోయు	} స యావద్దుఃఖావేదనే	ఉన్నదుఃఖ మంతయుఁ జెప్పకొనుట
తలపోసికొను		
తల్లడిలు		
తల్లడిల్లు		
తల్లడించు		
తల్లటించు	} అ సంభ్రమే	తొట్టుపడుట
తల్లడపడు		
తళుకొత్తు		
త్రవ్వ	} స ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తవ్వ		
తవుడు	} స ఖననే	ఖననముచేయుట
తవుడుకాడు		
తవులు	} స ఆమర్శనే	అంతట స్పృశించుట
తాఁకు		
	} స స్పృశ్యే ప్రాప్తౌచ	స్పృశించుట పొందుట

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెలుగుగ్రంథము.
తాగు	} స పానే	పానముసేయుట
త్రాగు		
తాచు	స పాదతాడనే	తన్నుట
తాటించు	స తాల్యాదివాదనే	దప్రుడలు మొదలైనవానిని జప్పు డు చేయుట
తాడు	స నిలీయదర్శనే	పొంచుట
	విహ్వలతాయాంచ	సాలిసిపోవుట
తార్చు	స ప్రాపణే	పొందించుట
తారసిలు	} అ సన్నిధానే	సమీపించుట
తారసిల్లు		
తారసించు		
తార్తాణించు	స నిదర్శనే	నిదర్శనముసేయుట
తారుమారవు	అ వైకల్యే	చేడిపోవుట
తాటు	అ ధావనే	పరుగెత్తుట
	స నిలయనే	దాగుట
	హరణేచ	హరించుట
తాటించు	స ధావనకరణే	పరుగెత్తించుట
తాల్చు	స ధారణే	ధరించుట
	శూర్పాదీనాంశండు	చేట మొదలైనవానిచేర బియ్య
	లాదిషుఫలీకరణాద్య	ము మొదలైన వానియందలి
	పాకరణే	తప్రుడు మొదలైనది పోగొట్టుట
తాకు	స సహనే	సహించుట
తాలించు	} స శాకాదిసంస్కారే	కూర మొదలైనవానికి దాలిం పుచేయుట
తాలించు		
త్రాపు	స పానే	పానముసేయుట
తిగుచు	స గ్రహణే	గ్రహించుట
తిట్టు	స శాపే	శపించుట
తిమ	స ధమణే	ధమ్యించుట

భాతువు	సంస్కృతాధము	తెలుగుగము.
త్రిప్స	} స	మల్పించుట
తిప్స		తిఱుగఁజేయుట
	అ	పిత్తదూషితమగుట
త్రిప్సరు	అ	సంచరించుట
తిరుచు	స	కార్పణ్యముగ యాచించుట
తిరివడు	} అ	మనస్సు కలఁతపొంది తొట్రవడుట
తిరుగుడువడు		ట
తిరుగఁబడు	} అ	రోషముచేత నెదిరించుట
తిరగఁబడు		మనస్సునఁ గలఁతనొందుట
		మల్పి యారంభింపఁబడుట
తిరుగు	అ	మళ్ళుట
		సంచరించుట
తిఱుగు	అ	భ్రమించుట, గిఱగిఱఁ దిరిగెనని
తిలకించు	స	చూచుట
తివుచు	} స	గ్రహించుట
తివియు		
తివురు	స	కాంతాయాం కోరుట
తీడ్చించు	అ	ప్రకాశించుట
తీయు	స	గ్రహించుట
		చందనాదిఘర్షణే గంధము నూఱుట
		అపహరణే అవతలఁబెట్టుట
	అ	ప్రకాశివేదనా తీపుదీయుట
		యాంచ
తీరు	అ	నశించుట
తీఱు		కార్యాంతరాభావే వేఱుగాఁ బనిలేని దవుట
		వివాదనిష్పన్నే వివాదము నిష్కృష్ట మవుట
		నిష్ఠాతే నేర్పరియవుట
		ఋణనివృత్తే అప్పు నివృత్తించుట
తీవరించు	స	తృతాకరణే తృప్తచేయుట

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెనుంగుధము.
తుంగు	అ మృతౌ శకలీభావేచ	చచ్చుట తునియలవుట
తుటాయించు తుడు	అ విచ్ఛేదే స ఆమర్శనే ఆర్ద్రతాద్యపనయ నేచ	విచ్ఛిన్నమవుట తడువుట తడి మొదలైనవానిని బోగొ ట్టుట
తునుగు	అ శకలీభావే సాహసేచ	తునియలవుట సాహసిండుట
తునుము	స శకలీకరణే మారణేచ	తునియలుసేయుట చంపుట
తునియు	అ శకలీభావే సాహసే స శకలీకరణేచ	తునియలవుట సాహసిండుట తునియలుసేయుట
తుమ్ము	అ ఝతే	ఝుతముచేయుట
తురుము	స ఫలాదిచూర్ణీకరణే	ఫలాదులు చూర్ణముచేయుట
తుఱుము	స పుష్పాదిధారణే	పుష్పాదులను ధరించుట
తుఱుగలించు తులకించు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తుళ్లు తుల్లు	అ గర్భే కార్యాత్మకత్వా హేచ	గర్భించుట పనికి మిక్కిలియుత్సాహపడట
తుఱుగు	అ నిద్రాయాం తులితేచ	నిద్రవొందుట తునికెయవుట
తుఱుడు	స తోలనే	తునికసేయుట
తుఱుటాడు	స ఛిద్రకరణే	ఛిద్రములగునట్లుచేయుట
తుఱుటుకట్టు	అ ఛిద్రీభవనే	ఛిద్రమవుట
తుఱుఱ్ఱెత్తు తుఱుఱ్ఱెరఱెట్టు	స ధాన్యాద్యగ్నివ్యవ యనాతత్రధూళ్యా ద్యపనయనే	ధాన్యాదులు పొడుగుగా నెత్తి గాలిచేత వానియందుండునట్టి దుమ్ము మొదలైనదానిని బోగొ ట్టుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము.
తూఱు	స లంతఃప్రవేశే	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట
తూలు	అ లంబనే	వ్రేలుకాడుట
	పితృద్యున్మాదేనచల	పితృద్యున్మాదముచేఁ గదలుట
	నే	
	బలహానౌచ	బలహీనుండవుట

త్రైక్తాను	స ప్రాప్తౌ	పొందట
తెగు	అ త్రుటనే	ఛిన్నమవుట
	సాహసేచ	సాహసించుట
తెగించు	అ సాహసే	సాహసించుట
తెగుచు	స మారజే	చంపుట
	ఛేదనేచ	తెగఁదీయుట
తెగడు	స నిందాయాం	నిందించుట
తెగటారు	అ మృతౌ	చచ్చుట
తెంచు	స ఛేదనే	ఛేదించుట
	అ వైధవ్యప్రాప్తౌచ	వైధవ్యమునుబొందుట
తెచ్చ	స ఆనయనే	ఆనయనముసేయుట
తెందు	అ నిద్రాయాం	నిద్రించుట
తెనిగించు	స ఆంధ్రభాషయావివ	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట

రణే

తెప్పిలు	}	అ	స్వాఢ్యే ప్రమాదనివృత్తౌచ	స్వస్థుండవుట ప్రమాదమునుపోగొట్టు కొను ట
తెప్పిలులు				
తెప్పలులు				
తెప్పలు				
తెరులు	}	అ	చలనే	కదలుట
తెరలు		అ	విశేషే	విచ్చిపోవుట
			చలనేచ	చలించుట
తెలులు	}	అ	ఉల్బాతాయాం కృధితక్షీరాదివిష్యం దేచ	శిల్బణమవుట కాఁగినపాలు మొదలైనవి వ్రైఁ బొంగుట
తెలు				
తెలుకొను				

ధాతువు		సంస్కృతాగ్రము	తెలుగుగ్రము
తెలు	}	స కవాటపిధానాద్య	తలుపుమూత మొదలైనవాని
తెలు		ద్వాటనే	నుద్వాటించుట
తెలియు	అ	విదితే	విదితమవుట
తెలిసికొను	స	జ్ఞానే	ఎఱుఁగుట
తెలవాటు	}	అ నిశాత్యయే	రాత్రివేగుట
తెల్లవాఱు		శ్వేతీభవనేచ	తెలుపవుట
తెలిఁగించు	స	ఆంధ్రభాషయావివరించే	ఆంధ్రభాషచేత వివరించుట
తెలతెలపోవు	అ	ముఖవైవర్యే	వివర్ణముఁబడవుట
తెల్లు	అ	వతనే	వడఁట
తేజరిలు	}	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
తేజరిల్లు			
తేఱు	}	అ ఉద్ధారే	ఉద్ధారముసేయుట
తేన్పు			
తేను	అ	వ్యసనాంతగమనే	కడతేరుట
తేఱు	అ	నిర్మలీభావే	నిర్మలమవుట
తేలు	అ	జలప్లవనే	నీళ్ళతో పయించుట
		నిష్క్రవ్యేచ	నిష్క్రవ్యమవుట
తొక్కు	}	స పాదనిష్పీడనే	కాళ్ళతోనదుముట
తొక్కు		మర్దనేచ	మర్దించుట
తొంగు	అ	నిద్రామూలంబనేచ	నిద్రించుట వ్రేలుకాడుట
తొంగిచూగు	స	ముఖమాత్రంప్రసార్యదగ్ధనే	మొగముమాత్రముప్రసరింపజేసి చూచుట
తొంగుండు	అ	శయనే	శయించుట
తొట్టిలు	}	అ సంక్రమే	తడఁబడుట
తొట్టెలు			
తొడిచు			

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెలుగుగ్రము.
తొడఁగు	అ అభిముఖాయత్తిభ వనే	అభిముఖగా నాయత్తుండౌట
	స కవచాదిధారణే బాణసంధానే ఆరంభేచ	కవచాదులు ధరించుట బాణము సంధించుట ఆరంభించుట
తొడుగు	స కవచాదిధారణే	కవచాదులు ధరించుట
తొడరు	అ సంభ్రమే స ప్రాప్తే స్పర్శేచ	తొట్రపడుట పొందుట స్పృశించుట
తొండాను	స పురఃపునః స్త్వ రాకరణే	మాటిమాటికిఁ ద్వర చేయుట
తొణుకు	అ జలాదీనామవస్థం దనే	నీళ్ళు చిందుట
తొణఁగు	స ఆరంభే	ఆరంభించుట
తొన్నుండు	అ శయనే	శయించుట
తొరలు	అ సంయోగే	కలియుట
తొరవడు	అ త్వరాయాం	త్వరనుబొందుట
తొరగు	అ ప్రావే	నీళ్లు జాలుట
తొఱఁగు	అ విక్లేషే	వీచుట
తొలఁగు	స వినాభావే	విడిచియుండుట
తొలుగు	స యుద్ధవైముఖ్యేచ	యుద్ధమునందు విముఖుండౌట
తొలు	స పాత్రాదీనాంజలేన శోధనే దాశ్వాజారంధ్ర కరణేచ	పాత్రలు మొదలైనవానిని నీళ్ళతో శుద్ధిచేయుట కొయ్య మొదలైనవానియందు తొ లుచుట
తొలుకరించు తొల్పరించు తొలకరించు	అ వర్షారంభే	వర్షారంభము సేయుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
తొవ్వు గ్ర	స ఖననే	ఖననముసేయుట
తోకొను	స సహనయనే	వెంటఁ బెట్టుకొనుట
తోఁగు	అ నిద్రాయాం	నిద్రించుట
తోఁచు	అ స్ఫురణే	స్ఫురించుట
తోఁచు	స అపనోదనే	ఆవలికిఁబోఁజేయుట
తోఁడు	స కూపాదిజలోద్ధరణే	బావి మొదలైనవానిలో నుండినీళ్ళు మొదలైనవి బైటికిఁ దీయుట
తోడుకొను	గ్ర వ్యర్థబహుదా నేచ	వ్యర్థముగ నిండుగనిచ్చుట
	అ ఆతక్తే	చాలుపేరుట
	స సహనయనే	వెంటఁ బెట్టుకొనుట
	కూపాదితోజలోద్ధరణేచ	బావి మొదలైనవానినుండి నీళ్ళు బైటికిఁ దీయుట
తోతెన్	స ఆసీయాగమనే	పిలుచుకవచ్చుట
తోతెంచు	అ ఆగమనే	వచ్చుట
తోపాడు	స నోదనే	తోయుట
తోము	స పాత్రాదిషుభస్థాదినా ఘర్షణే	పాత్రాదులయందు బూడిద మొద లైనవానిచేతఘర్షణముసేయుట
తోయు	తైలేనాంగమర్దనేచ	తైలాదులచేతదేహము చమురుట
తోయు	స అపనోదనే	ఆవలికిఁబోఁజేయుట
తోలు	స పశ్వాదిప్రాజనే ధావనకరణే ప్రస్థాపనేచ	పశ్వాదుల నావలఁ బోఁజేయుట పరుగెత్తించుట పంపుట
దక్కు	అ న్యవశీభావే	న్యవశమవుట
దక్కుచు	స గోపనే	చాచుట
దక్కు	అ కానే	కానముసేయుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
దంగు	అ	ముసలఘాతేనప్రహ్వ రోకంటిపోటున వడ్లు మొదలైనవి	
		దీనాంతైతుష్యే	పొట్టువీడినవౌట
దంచు	స	అవహననే	ప్రహ్వదులను రోకంటగువ్వుట
దండెత్తు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
దద్దటిల్లు	అ	సంభ్రమే	తొట్టపడుట
దద్దరించు	}	అ	దద్దురోగే
దద్దరించు			
దందనచేయు	అ	వృథాకాలయాపనే	వ్యర్థముగాఁ గాలముగడుపుట
దబాయించు	గ్రా	స	తర్జనే
దరికొను	అ	దాహే	కాలుట
దశమెత్తు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
దాకొను	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
		సలీయావస్థానేచ	దాగియుండుట
దాక్ష్తాను	గ్రా	అ	సలీయావస్థానే
దాగు	అ	నిలయనే	అగపడకయుండుట
దాచు	స	గోపనే	గోపనముసేయుట
		పాదాదిప్రసారణేచ	కాళ్లు మొదలైనవిచాపుట
దాపలించు	}	అ	సన్నిధానే
దాయు			
దాపు	స	పాదాదిప్రసారణే	కాళ్లుదాపుట
ద్రాపు	స	నోదనే	తొల్యుట
దిగు	అ	అవతరణే	అవతరణముసేయుట
		అవాసకరణేచ	అవాసముసేయుట
దిగాలుపడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
దిగవేయు	స	కర్తవ్యేధ్యేతవ్యేవా	చేయవలసినదానిలోఁగాని చక్షవ
		మధ్యేకించిత్పరి	వలసినదానిలోఁగాని నడచు
		త్యాగే	గొంచుము విడిచిపెట్టుట
దిగఁబడు	అ	దృష్టిదోషవారణా	దృష్టికిదిగఁబడుచుట
		యహరిద్రాజలాదీ	
		వాంభ్రానుజే	

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుర్థము.
దిగఁబడు	అ పుకాదావధోగమనే బురద మొదలైనవానిలోక్రుంగుట	
దిట్టపడు	అ నిష్ఠురే	నిష్ఠుష్టమవుట
దిద్దు	స లిఖితలిపిష్వభ్యాసా యపునల్లేఖనే	వ్రాసినవ్రాతలో నేర్చుటకు మరల వ్రాయుట
	తిలకాదీనాం సమ్యక్ క్షరణేచ	బొట్టు మొదలైనవానిని తెన్నగాఁ జేయుట
ద్రిష్టుడు	అ సంచారే	సంచరించుట
దీకొను	స కలహాభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
దీటుకొను	సామ్యే	సరియవుట
దీవించు	స ఆశీర్వాదే	ఆశీర్వాదముసేయుట
ద్రుంగు	అ న్యూనతాయాం	తిక్తువవుట
దగ్ధపడు గ్రా	అ మనోవ్యసనే	మనస్సున వ్యసనపడుట
దున్ను	స కృషే	కృషిసేయుట
దుముకు	అ ఊర్ధ్వాదధఃస్వైర పతనే	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రిందికిఁ బడుట
	ఉత్ప्लుత్యపతనేచ	ఎగిసిపడుట
దురటిల్లు	స మనోదుఃఖే	మనస్సున దుఃఖపడుట
దువ్వు	స కేశప్రసాదనే	వెండ్రుకలు నివురుట
	ఆమర్శనేచ	అంతటఁ దడవుట
దువ్వొందు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
దుసికిలు	అ స్రంసే	జాతిపోవుట
దుకొను	స అంతఃప్రవిశ్యాగ మనే	లోపలికిఁజొచ్చి వచ్చుట
దూఁకు గ్రా	అ ఊర్ధ్వాదధఃస్వైర పతనే	స్వేచ్ఛచేతను మీఁదినుండి క్రింది కిఁ బడుట
	ఉత్ప्लుత్యపతనేచ	ఎగిసిపడుట
దూయు	స్రంసే	జాటుట
	పరాధనే	పరాధమించుట
	ముష్టి నాశాఖాది రూపప్రదిగ్గణేచ	పిడికిట నాకులు మొదలైనవిదూ రమై పుట్టినట్లు

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము
దూరు	న అంతఃప్రవేశే నిందాయాంచ	లోపలికిఁ బ్రవేశించుట నిందించుట
ద్రెక్కిను	న అభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
దెప్పు	న దోషప్రత్యభిజ్ఞా పనే	తప్పులెత్తిపొడుచుట
దెబ్బతించు దెబ్బడించు	న తాడనే	కొట్టుట
ద్రెయ్యు	అ ద్వైధీభావే	తెగుట
దెల్లించు	న ఉష్ణానామపాంస మీకరణే	వేడినీళ్లుపాట్లుచేయుట మీకరణము
దేకు	అ ఉపవిశ్యాపనరణే	కూర్చుండి జరగుట
దేబిరింగు గ్రా	అ కార్పణ్యయాచ నావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచునుండుట నావస్థానే
దేవు	న హస్తేనజలలోదనే	చేయిపెట్టి నీళ్ళుకలియఁజూచుట
దేవురించు దేవరించు దేవిరించు	అ కార్పణ్యయాచ నావస్థానే	కార్పణ్యయాచనచేయుచు నుండుట నావస్థానే
దొంగిలు దొంగిలించు	న స్తేయే	చౌర్యముచేయుట
దొప్పదోగు	అ మజ్జనే	మునుగుట
దొబ్బు దొబ్బు	న వతననోదనే	వడద్రోయుట
దొరయు	అ సామ్యే శోభాయాంచ	సరియూట శోభించుట
దొరలు దొర్లు	అ పర్యుల్లంతనే అనాకృతనే మృతౌచ	పొర్లుట తలక్రిందుగాఁబడుట చచ్చుట
దొర్లుకాదు	అ పర్యుల్లంతనే	పొర్లుకాదుట

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెలుగుధము.
దొరకొను	స	ప్రాప్తౌ	పొందుట
		ఆరంభేచ	ఆరంభించుట
దొరుక్కును	స	ఆరంభే	ఆరంభించుట
దొరుకు	}	లాభే	లభించుట
దొలుకు		దృష్టేచ	అగపడుట
దోకు	స	ఖననవిశేషే	దోకుడుపాఱితోన్రవ్వుట
దోగు	అ	ఆర్ద్రభావే	తడియుట
		జానుచంక్రమణేచ	పిల్లకాయమోకాళ్లతోనడచుట
దోగడు	అ	జానుచంక్రమణే	పిల్లకాయమోకాళ్లతోనడచుట
దోచు	స	బలాదపహారే	కొల్లపెట్టుట
దోపు	స	అవగూహనే	గుచ్చిపెట్టుట
దోయిలించు	అ	పానాయాంజలి	త్రాగుటకై దోసిలిపట్టుట
		కరణే	
దోరు	స	మృతౌ	చచ్చుట
		ఏకత ఆనమనేచ	ఒకగుట
దోరగిలు	}	ఏకత ఆనమనే	ఒకగుట
దోరగిల్లు		ఫలహాపాకేచ	కొంచెముగబూడుట
ధావతవడు	అ	పరితాపే గ్రా	పరితపించుట

న

నక్కు	అ	నిలయనే	దాగుట
నగు	అ	హాసే	నవ్వుట
నంగు	అ	నాసికయోచ్ఛ్వా	ముక్కుతోమాటలాడుట
		రణే	
నచ	స	విస్త్రాభే	నవ్వుట
		ఆలస్యేచ	ఆలస్యమునాయుట
నంజు	స	అనిష్టభోజనే	అనిష్టముగాభుజించుట
నంజుకొను	స	ఉపదంకనే	అన్నమునకుసహాయము ఊలుగొయ్యి
			మొదలైనవి తినుట

ధాతువు		సుస్సృతార్థము	తెలుగర్థము.
నట్టుకొను	అ	స్థానావిమోక్షే	తావువిడువకయుంచుట
నట్టువను	అ	కార్యవిఘాతే	పనిసాగకపోవుట
నట్టుచేయు	అ	ఆలస్యే	ఆలస్యముసేయుట
నడు	అ	పాదన్యాసే	అడుగులుపట్టుట
		గమనే	పోవుట
		భవనేచ	అవుట
నడుపు	న	అక్షవ్యాపారే	సాగటాలు మొదలైనవానినికచ్చుట
		భావనాయాంచ	కావలసినదానిని గావించుట
నడిపించు	న	అక్షవ్యాపారే	సాగటాలు మొదలైనవానినికచ్చుట
		భావనాయాంచ	కావలసినదానిని గావించుట
		పదవ్యాస	అడుగులు పెట్టించుట
		ప్రయోజనేచ	
నడతెంచు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
నత్తమిల్లు	అ	శయనే	శయించుట
నత్తు	అ	పవనవ్యాధినాసం	నత్తిచేతఁ దడఁబడి మాటలాడుట
		భ్రమీకౌ	
ననయు	}	పుష్పోత్పత్తౌ	పుష్పించుట
ననచు		పల్లవోత్పత్తౌచ	పల్లవించుట
ననుపు	అ	భక్షితస్యదేహస్థా	భక్షింపఁబడ్డవస్తువు దేహమునకు
		తికూల్యాభావే	బ్రతికూలింపనిదగుట
నమలు	}	చర్వణే	చర్వణముసేయుట
నములు			
నమ్ము	న	విస్రంభే	విశ్వసించుట
నరియు	అ	పలితే	తలముదిమిచేత శుక్లకేశముగుట
నలుకు	న	ఛేదనే	కత్తిని ఛేదించుట
నట్టాడు	అ	సంచారే	సంచరించుట
నలుచు			

భాతువు		సంస్కృతాగ్రము	తెనుగగ్రము
నలుగు	}	అ అవధ్యంసే	చూర్ణమువుట
నలియు		రోగపీడాయాంచ	రోగపీడితుండవుట
నవయు	}	అ రోగపీడాయాం	రోగపీడితుండవుట
నవియు			
నవ్వ	అ	హాసే	నగుట
	స	అపహాసే	అపహాస్యముసేయుట
ననగొట్టు	అ	అనన్యత్యావిప్రలాపే	నన్యతిలేక వేమాటు విరుద్ధపు మాటలాడుట
నాకు	స	జిహ్వయాలేహాసే	నాలుకచేత లేహానము చేయుట
నాచుకొను	స	అపహాసే	అపహరించుట
నాటు	స	అంకురాదిప్రతిరోషణే	మొక్కలు మొదలైనవి నాటుట
		బాణాదివేధనే	బాణాదులచేత గ్రుచ్చుట
	అ	విధేచ	బాణాదులు గ్రుచ్చుకొనుట
నాటించు	స	అంకురాదిప్రతిరోషణకరణే	మొలకలు మొదలైనవి నాటఁ జేయుట
		బాణాదివేధనే	బాణాదులు గ్రుచ్చుకొఁజేయుట
నాదాటు	అ	బలక్షయే	బలక్షీణుండవుట
నాను	అ	జలనివాసే	నీళ్ళలో నుండుట
నిక్తబోడు	అ	అదినతావస్థానే	వంగకయుండుట
నిక్తునిగుడు	}	అ ఉన్నతావస్థానే	పొడుగవుట
నిగడఁదన్ను	స	దూరతఃపాదప్రసారణే	దూరముగాఁ గాళ్ళుచాఁపుట
నిగ్గు	అ	కార్యనిర్వాహే	పని నిర్వహింపఁబడుట
నించు	స	పూరణే	పూర్తిసేయుట
నిట్టవొడు	అ	ఉద్వేలనే	ఉప్పొంగుట
నిండు	అ	పూర్తా	పూర్ణమగుట
నిండించు	}	స పూరణే	పూర్తిసేయుట
నింపు			

ధాతువు		సంస్కృతాధము	తెలుగుగఱము.
నిభాయించు	గ్రా	అ నిర్వాహే	నిర్వహించుట
నిట్టినీలుగు	అ	భృశతనుభంగే	మిక్కిలి యొడలువిఱచుకొనుట
నిలు	అ	విరామే	విరమించుట-పని నిలిచెనని
		అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండకయుండుట
		అవస్థానే	ఉండుట
		శేషేచ	మిగులుట
నిలుచుండు	అ	అనుపవిశ్యావస్థానే	కూర్చుండకయుండుట
నిలుపు	స	అనుపవేశావస్థాపనే	కూర్చుండకయుండజేయుట
		అవస్థాపనే	ఉంచుట
		అవరోధనే	అడ్డగించుట
		విరమణే	చాలించుట
		శేషణేచ	మిగులజేయుట
నిలువరించు	}	స నిర్వాహే	పని నిగ్గించుట
నిలవరించు			
నివాటించు			
నివ్వటిల్లు	అ	అతిశయే	అతిశయించుట
నివాళించు	స	నీరాజనే	నీరాజనముచేయుట
నిపురు	}	స ఆచుర్భనే	అంతటదడపుట-దువ్వెననుట
నిమురు			
నీలుగు	}	స మృతౌ	చచ్చుట
నీల్లు		జృంభణే	ఆవలించుట
		తనుభంగేచ	బడలు విఱచికొనుట
నీళ్ళాడు	అ	ప్రసవే	ప్రసవించుట
నుగ్గు	స	చూర్ణీకరణే	చూర్ణముసేయుట
		యథేష్టవాదేచ	యథేష్టముగా వాదించుట
నుగ్గాడు	స	మూరణే	చంపుట
నుడుపు	స	ఉక్తా	చెప్పుట
నుటుము	స	అవధ్వంసనే	చూర్ణముసేయుట

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెనుగ్రంథము.
నురుముచేయు	స మారణే	చంపుట
నులిగొను	స పరివేష్టనే	చుట్ట కొనుట
నులు	} స ధాన్యాదీనాంపశ్వా దిపాదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁ ద్రొక్కించుట
నులుచు		
నులుపు		
నుసలు	} అ మత్తతాయాం	మత్తుగొనుట
నుసులు		
నూఁకు	స కఠగ్రహేణనోదనే	మెడవట్టిపోయుట
నూటు	స దృవదిపేషణే	సన్నికంటఁ బేషణముసేయుట
నూట్టు	స ధాన్యాదీనాంపశ్వా దిపాదఘాతే	ధాన్యములను బశ్వాదులకాళ్ళఁ ద్రొక్కించుట
నూలుకొను	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
	జ్ఞప్తాచ	తెలిపొందుట
నెక్కిను	స వ్యాప్తే	వ్యాపించుట
నెగడు	} అ వృద్ధా	వృద్ధిసొందుట
నెగుడు		
	ప్రవృత్తాచ	ప్రవర్తించుట
నెగయు	అ ఉడ్డయనే	పక్షి యెగియుట
నెగు	} స బలాన్నోదనే	బలాత్కారముగఁ దోయుట
నెట్టు		
నెట్టుకొను	అభిముఖసన్నాహే	ఎదురుగా సన్నద్ధుండవుట
నెమకు	స మార్గణే	నెతకుట
నెమురు	స స్నేహమర్దనే	తైలాదులు పట్టించి రాచుట
నెరుము	అ నాడివేదనాయాం	నరమునొచ్చుట
	స విధ్వాంధప్రతివే	పొడిచి ఆంధముమెలికపెట్టుట
	ప్రవేచ	
నెరయు	} స వ్యాప్తే	వ్యాపించుట
నెరియు		
	పరిశేష	పరిశమవుట

ధాతువు		సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్థము.
నెఱయు	అ	ప్రకాశే	ప్రకాశించుట, నిండుట
నెఱవేఱు	అ	నిర్వాహే	నిర్వాహమవుట
నెలకొను	న	వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
		అవస్థానేచ	నిలుచుట
నేము	న	తండులాదిషుస్థూల	బియ్యము మొదలైనవానిలో
		సూక్ష్మవిభాగాయ	సన్నవిడి, పెద్దవిడి యేర్పడుట
		శూర్పచాలనే	కై చేట కదిలించుట
నేయు	న	వస్త్రాదినిర్మాణే	వస్త్రాదినిర్మాణము నేయుట
నేరు	}	న	అభ్యాసే
నేర్చు			అభ్యసించుట
నొక్తు	న	ప్రచితాపచయే	ఉబ్బణఁచుట
నొగులు	అ	పీడాయాం	పీడితుండవుట
నొచ్చ	అ	ప్రణాదివేదనాయాం	పుండు మొదలైనది వేదన నేయుట
నొంచు	న	ప్రణాదివేదనాకరణే	నొప్పించుట
నొచ్చుకొను	న, అ	మనోవ్యథాయాం	మనస్సున వ్యథపొందుట
నొడుచు	న	ప్రణాదివేదనాకరణే	నొప్పించుట
నొడువు	న	ఉక్తౌ	చెప్పట
నోచు	}	న	వ్రతకరణే
నోము			నోమునేయుట
		వ్యవసాశనేచ	పోగొట్టుట
వ			
పకపకలాడు	అ	సహసభాషణే	మిక్కిలి నవ్వుచు మాటలాడుట
పగలు	}	అ	విదీర్ణతాయాం
పగులు			బద్దలవుట
పంగటించు	}	న	యుక్తమూలాగ్రవి
పంగడించు			పంగలఁగాఁజేయుట
పంగలించు			స్తారే
పచరించు	న	ప్రసారణే	ప్రసరింపఁజేయుట
	అ	ప్రచారేచ	సంచరించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుగ్రంథము.
పంచు	స విభజనే	విభజించుట
	ప్రస్థాపనే	అంపించుట
	నియోజనే	నియోగించుట
	భాగహారేచ	భాగహారమునముట
ప్రజ్వరిల్లు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
పట్టు	స గ్రహణే	గ్రహించుట
	స్పృశ్యే	స్పృశించుట
	ఆరంభే	పనిపూనుట
	అంగసంవాహనే	కాళ్ళు మొదలైనవి మర్దించుట
పట్టుపడు	అ బుద్ధ్యారోహే	మనస్సునకు వచ్చుట
	ప్రవేశపర్యాప్తౌ	ప్రవేశించుటకుఁ జాలుట
	సంక్లేషేచ	అంటుట
	అ గృహీతే	గృహీతుండవుట
పట్టుకొను	స హస్తగ్రహణే	చేతగ్రహించుట
	అన్విష్కృహణే	వెదకి గ్రహించుట
	అ లేపనదృఢీభావే	లేపనము దృఢమాట
	అస్థిసంధిచలనవేదనాయాంచ	ఎముకలసంధి కదలుటచే నొచ్చుట
పడు	అ పతనే	పతనమవుట
	సహనేచ	సహించుట
పండు	అ పరిపాకే	పరిపక్వమవుట
	సస్యాదిఫలనిష్పత్తౌ	పయిరు మొదలైనవి పండుట
	శయనేచ	శయించుట
పండుకొను	} అ శయనే	శయించుట
పడుకొను		
పడయు	స ప్రాప్తౌ	పొందుట
పడుచు	స నిత్యసంగత్యాధనా	విలునితోఁ గలియుటచేర ధనము సంపాదించుకొనుట
పడుచు	స క్షయే	

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెనుగర్థము.
పడిపోవు	అ స్వతఃపతనే మరణేచ	తనకుఁ దానే పడుట చచ్చుట
పొతగించు	స ప్రతిజ్ఞాయాం	ప్రతిజ్ఞసేయుట
పదఱు	స వృథాజల్పనే ధర్షణేచ	వ్యర్థముగా మాటలాడుట గదురుకొనుట
పన్ను	స కర్షణాయ హలప శ్వాదిసన్నహనే	దున్నుటకై నాఁగలి పశువులు మొదలైనవానిని సన్నద్ధము గాఁ జేయుట
	కార్యసన్నహనేచ	పని సన్నద్ధముగాఁజేయుట
పనుచు	స ప్రస్థాపనే నియోజనేచ	పంపించుట నియోగించుట
పనవు	స పరివేష్టనే	పరివేష్టించుట
పనివెను	అ గమనే	పోవుట
పనిదీర్చు	స మారణే	చంపుట
పనిపడు	} అ అభ్యాసే	అలవాటుగట
పనుపడు		
పంపు	} స ప్రస్థాపనే	అంపించుట
పంపించు		
పంబు	స సంయోజనే	కూర్చుట
	అ వ్యాప్తాచ	వ్యాపించుట
ప్రబ్బు	స ప్రాప్తే	పొందుట
ప్రబలు	అ వృద్ధా	వృద్ధిపొందుట
పరికించు	స మార్గణే పరిశీలనేచ	వెదకుట పరిశీలించుట
పరగు	అ శోభాయాం	శోభించుట
పరిగొను	స ప్రాప్తే వేష్టనేచ	పొందుట చుట్టుకొనుట
పరుగెత్తు	అ ధావనే	ధావనముసేయుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
పర	న వస్త్రాదిపర్యాస్తరణే వ్యాప్తాచ	వస్త్రాదులు నేలవిస్తరింపజేయుట వ్యాపించుట
పరుండు	అ శయనే	శయించుట
పరిమార్చు	న మారణే	చచ్చుట
పర్చు	న వ్యాప్తే అ శోభాయాంచ	వ్యాపించుట శోభించుట
పరవంజు	అ ప్రసరణే	ప్రసరించుట
పరపు	న పూర్తికరణే	నిండించుట
పరిసిపోవు	అ ఉపద్రవభ్రంశే	ఉపద్రవము తప్పిపోవుట
పఱగించు	న బాణప్రయోగే	బాణములు ప్రయోగించుట
పఱిగొను	న ప్రాప్తే వేష్టనేచ	పొందుట చుట్టకొనుట
పఱి	అ పలాయనే ప్రవాహేచ	పరుగెత్తుట ప్రవహించుట
పఱితెంచు	అ ఆగమనే	వచ్చుట
పఱపు	న ధావవకరిణే బాణప్రయోగే బాధనేచ	ఘటగెత్తించుట బాణము ప్రయోగించుట బాధించుట
పఱిపోవు	న ఆక్రమణే అ అసమ్యక్భావేచ	ఆక్రమించుట చెడిపోవుట
పలుకరించు వల్లరించు పలకరించు	} న జ్ఞాపనే	జ్ఞాపకమునెయిట
వల్లటిల్లు		
వలవించు		
వలువరించు	అ బలహీనా	బలహీనుండగుట
వలవించు	న ప్రలాపే	ప్రలాపించుట
వలువరించు	న స్వప్నభాషణే	కలవరించుట
వవ్వలించు	అ శయనే	శయించుట
వసావడు వసావడు	} న భోజనే	భోజనమునెయిట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుర్థము.
ప్రాచు పాచు	అ ఉరోఽష్టభేనసర్పణే త్సాముయోక్త అవష్టంభముచే తజరుగుట	
	లతావిసర్పణేచ	తీగెయల్లుకొనుట
ప్రాకొను పాకొను	అ మాలిన్యోపశ్లేషే	పాచిపట్టుట
పాచు	అ కాలతోదూషితే	కాలముగడచిచెడి పోవుట
పాటిల్లు	అ శోభాయాం	శోభించుట
పాటించు	స ప్రాప్తౌ కించిన్నిషేధవ్యవహారే	పొందుట కొంచెమునిషేధముగా వాడుకొనుట
	సప్తతౌచ	సప్తతింగుట
పాడు	స గానే	గానముసేయుట
పాతు	స నిఖననే	క్రిందనాటుట
ప్రాతగిలు పాతగిలు	అ ప్రాచీనతాయాం	ప్రాచీనమాట
పాతరలాడు పాతర్లాడు	అ నటనే నిరవలంబభ్రమణే అన్వేషణేచ	నాట్యముసేయుట అవలంబములేకతిరుగుట వెదకుట
పాడుకొను	అ బద్ధమూలతాయాం	లెస్సగానాటుకొనుట
ప్రాము పాయు	స అనులేపనే స వినాభావే	అలందుట విడిచియుడుట
	అ కాలతోదూషితేచ	కాలముగడచి చెడిపోవుట
పారాణించు	స పాదయోర్లాఙ్ఘాద్యలంకారే	పాదములయందు అత్తుకమొదలైనవానిచేత నలంకరించుట
పారు	అ గతౌ	పోవుట
	స అత్యుచ్చారేచ	పాసనముసేయుట
పారవేయు	స దూరక్షేపే	దూరముగవేయుట
పారుకాడు	అ ముహుస్సంహారే	వేమాఱునంచరించుట

భాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము.
పాటు	అ పలాయనే	పరుగెత్తుట
	ప్రవాహేచ	ప్రవహించుట
పాటుతెంచు	అ శీఘ్రమాగమనే	శీఘ్రముగావచ్చుట
ప్రార్థలు	అ కర్తవ్యలపతా యాం	వనిసేయుట కలసుండవుట
ప్రాయమాలు		
పాలుమాలు		
పాల్పడు	అ ప్రాశిభావ్యే	పూటపడుట
పాలుపడు	అ ప్రాధావ్యేచ	ఆలాయమవుట
పావుకొను	స ఆతురతయాతి	ఆతురతపడి నిండుగాఁదనుట
	భక్షణే	
పిక్కు	స వంచనయార్థగ్ర	వంచనచేత నర్థమునుగ్రహించుట
	హణే	
పిక్కుటిల్లు	అ అతిశయే	అతిశయించుట
పిగులు	అ న్యూతివిశ్లేషే	కుట్లునీడట
పిచ్చిలు	అ నిష్పీడనేన రసో ద్గమే	పినుకఁగ రసము బైటికివచ్చుట
పిచ్చిల్లు		
పిచ్చులించు	అ సంభ్రమే	తొట్టుపడుట
పించమణించు	స మారణే	చంపుట
	గర్వప్రతిఘాతేచ	గర్వముపోఁగొట్టుట
పిడు	స వస్త్రాదినిష్పీకనే	వస్త్రాదులునిష్పీడనముచేయుట
పిండు	స రసతూరణే	రసము స్రవింపఁజేయుట
పితుకు	స దోహనే	దోహనముసేయుట
పిడుకు		
ప్రిదిలు	అ గ్రంథివిస్రంసే	ముడివీసిపోవుట
పిరిగొను	స వేష్టనే	చుట్టుకొనుట
పిలు	స ఆహ్వానే	ఆహ్వానముసేయుట
పిడుకు	స న్యుష్టిమర్దనే	పిడికిటమర్దించుట
పిత్తు	స చిత్పాటనే	పెళ్లగించుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగర్థము
పీకులాడు	స ముహురాకర్షణే	వేమాటులాగుట
పీచమణఁడు	స మారణే	చంపుట
	గర్వప్రతిఘాతేచ	గర్వముపోగొట్టుట
పీలు	}	స రసాకర్షణే
పీల్చు		
పుక్తిలించు	స జలేనముఖాంత శ్శోధనే	నీళ్ల చేతఁ బుక్తిలిశోధించుట
పుచ్	అ జంతుదూషితే	కాయ మొదలైనవి జంతువులచేతఁ జెడిపోవుట
	ప్రస్థాపనే	అంపించుట
	నియోజనేచ	నియోగించుట
పుచ్చుకొను	స గ్రహణే	గ్రహించుట
	పానే	త్రాగుట
	భక్షణేచ	భక్షించుట
పుట్టు	అ జననే	జనించుట
పుడుకు	స దానే	ఇచ్చుట
పుణుకు	స స్పర్శే	స్పృశించుట
	అపర్యాప్తదానే	చాలకుండనిచ్చుట
	పంచభిరంగుళీ	అయిదువ్రేళ్లతోఁబుచ్చుకొనుట
	భిర్గహణేచ	
పుణకరించు	స అపర్యాప్తదానే	చాలకుండనిచ్చుట
	ముముక్షోర్హస్త	చావఁబోవువాఁడు చేతులు పుణ
	చేష్టాయాంచ	కరింతలు పెట్టుట
పుత్తెంచు	స ప్రస్థాపనే	పంపించుట
పుయిలోడు	అ దాక్షిణ్యే	దాక్షిణ్యవడుట
పురణించు	స తిరస్కారే	తిరస్కరించుట
పురికొను	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
పురివిన్	అ పరాగతౌ	వెనుకఁదీయుట
	విశ్లేషేచ	విడిపోవుట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుంగర్థము.
పులకరించు	అ జ్వరే	జ్వరించుట
పులుము	స తౌళనే	తౌళనముసేయుట
పులియు	అ ఆమ్లీభావే	ఆమ్లమవుట
పుల్లవడు	అ నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టితుండవుట
పూ	అ పుష్పేత్పత్తౌ	పుష్పించుట
పూడు	అ ఖాతాపిరోహే	గొయ్యి మొదలైనవి పూడిపోవుట
పూను	స కార్యోద్యమనే	ఉద్యుక్తుండౌట
	వహనేచ	వహించుట
పూన్పు	స ఉద్యోజనే	ఉద్యోగింపఁజేయుట
	ధారణేచ	ధరించుట
పూయు	స రూషణే	రూషణముసేయుట
పెకలు	అ మూలోద్గమే	పెల్లగిలుట
పెచ్చు పెరుగు	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
పెంచు	స వర్ధనే	వృద్ధిపొందించుట
పెట్ట	స నిధానే	ఊచుట
	పరివేషణేచ	వడ్డించుట
పెట్లు	అ స్సోతే	స్ఫుటితమగుట
పెనఁగు	<div style="display: flex; align-items: center;"> <div style="font-size: 3em; margin-right: 10px;">}</div> <div> <p>అన్యోన్యవేష్టనే</p> <p>అన్యోన్యముచుట్టుకొనుట</p> </div> </div>	
పెనుగు		
పెనఁగులాడు		
పెనుగులాడు		
పెనుగొను		
పెనయు		
పెనఁచు	స	పేనుట
పెనుచు	స	వృద్ధిపొందించుట
పెంపలు	అ	క్షయించు
పెంపాడు	అ	వృద్ధిప్రాప్తౌ
పెరుగు	అ	వృద్ధౌ

ధాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెలుగుగ్రము.
పెఱుగు	స శల్యకస్యదేహ విధూననే	వదుపందియొడలు విదిలించుట
పెఱుకు		
పెల్లగించు	స మూలోత్పాటనే	పెకలించుట
పెళ్లగించు		
పెల్లగిలు	అ మూలోద్గమే	పెకలుట
పెళ్లగిలు		
పేటాడు	అ అతిసంచారే	మిక్కిలిసంచరించుట
పేను		
పేను	స శుల్బకరణే	త్రాడుపెనఁచుట
పేర్చును	స స్తుతౌ	స్తుతియించుట
పేరుకొను	నామ్నాహ్వానే	పేరుపెట్టి పిలుచుట
	అ ఘనీభావేచ	ఘనీభవించుట
పేరుచు	స ఉపయ్యపరినిధానే	ఒకదానిమీఁదనొకటియుంచుట
పేర్చు	విజృంభణేచ	విజృంభించుట
పేరు		
పేఱు	స ఘనీభావే	ఘనీభవించుట
ప్రేరేపి:చు	స ప్రేరణాయాం	ప్రేరణసేయుట
ప్రేరేచు		
ప్రేలు	స వృథాబహుజల్పనే	వృథముగా తఱుచు మాటలాడుట
పేలు	అ ఘర్తవిస్ఫోటే	చెమటకాయలులేచుట
ప్రకొను	అ ఉపర్యాగమనే	మీఁదికివచ్చుట
పొక్కు	అ మనోదుఃఖే	మనస్సునదుఃఖించుట
	ఊష్ణోచ్ఛ్వాసేచ	వేడిచేత బొబ్బిపోవుట
పొంగు	అ ఉద్వేలనే	ఉబుకుట
పొగడు	స స్తుతౌ	స్తుతియించుట
పొగయు	అ ధూమోత్పత్తౌ	పొగగలిగినదవుట
పొగియు		

భాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్భము.
పొగచూరు	అ భూమమాలినేయ	పొగచేతమలినమవుట
పొగలు	అ పరితాపే	పరితపించుట
పొంచు	స నిలీయనిరీక్షణే	దాగి నిరీక్షించుట
పొటకరించు	} అ ప్రణాదీనామాని	ప్రణాదులావిర్భవించుట
పొటమరించు		
పొట్టు	అ కుంకుమాదీనాం	కుంకుము మొదలైనవి వర్ణవికల
	వర్ణనైకత్యే	మవుట
పొడుగు	అ దీప్తిభావే	దీప్తమవుట
పొడు	స వేధనే	గ్రుచ్చుట
	స మారణే	చంపుట
	అ ఉదయేచ	ఉదయించుట - చుక్కపొడి చెనని
పొడము	అ ఉత్పత్తే	పుట్టుట
పొడకట్టు	అ స్ఫూర్తౌ	స్ఫూరించుట
పొడగను	} స ప్రథమదర్శనే	మొదటఁజూచుట
పొడగాంచు		
పొడసూపు	అ ప్రథమదృష్టే	మొదటనగపడుట
పొందు	స ప్రాప్తౌ	చెందుట
పొడులు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
పొడుగు	} స ఆక్రమణే	ఆక్రమించుట
పొడువు		
	అంతఃప్రవేశ్యభా	లోఁగాఁబ్రవేశింపఁజేసికమ్ముట
	దనేచ	
పొనరు	అ శోభాయాం	శోభించుట
	స దానేచ	భిచ్చుట
పొరయు	స ప్రాప్తౌ	పొందుట
పొరవోవు	అ పీతజలాదీనాం నా	త్రాగిననీళ్లు మొదలైనవి వా
	ద్యంతరప్రవేశే	ద్యంతరములోఁబ్రవేశించుట
పొరివోవు	అ న్ముతౌ	చచ్చుట

నాతువు	సంస్కృతార్థము	తెనుగుగ్రంథము
పారిగొను	స మారణే	చంపుట
పారిమార్పు		
పారివుచ్చ		
పొరలు	అ పర్యుల్లుం త నే	లుతికమపుట
పొర్లు		
పొర్లుకాడు		
పొలుటు	అ ముహూఃపర్యుల్లుం త నే	వేమాటుపొర్లుట
పొలయు	అ అభిముఖాగమనే	అభిముఖముగావచ్చుట
పొలియు	అ మృతౌ	చచ్చుట
పొలుచు	అ శోభాయాం	శోభించుట
పొలిచు		
పొలివోవు	అ సంచారేచ	సంచరించుట
పొలువు		
	అ కించిదభిగే	కించిదభింగమపుట
		బట్టమొదలైనవి మట్టిమొద
		లైనవానిలోఁ బొర్లించుట
		మందుడొంటమొదలైనవి పే
		లపిండిమొదలైన వానిలోఁ
		బొర్లించుట
పొసుకు	అ సంభవే	సంభవించుట
పొసఁగు		
పోకాట్టు	స వ్యపనాశనే	పోశేయుట
పోగొట్టు		
ప్రా	స పాలనే	పాలించుట
పోచు	స వల్లవి పాటనే	నారచీల్చుట
పోహ		
పోట్లాడు	అ కలహే	కలహించుట
పోట్లాగు	అ రణోద్యోగే	యుద్ధోద్యమముండపుట
పోయు	స ఆవర్ణనే	నీళ్లుమొదలైనవానిని గ్రమ్మ
		రించుట

భాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుగర్భము.
పోరు	} స కలహే	కలహించుట
పోరాడు		
పోరచు	స దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తినియాచించుట
పోలు	అ శోభాయాం	శోభించుట
	స అనుకరణేచ	అనుకరించుట
పోవు	అ గమనే	వగుట

బ

బడలు	} అ శ్వాతౌ	అలయుట
బడలుపడు		
బడియు	స దృష్టిదోషవారణాయహరిద్రా జలాదీనాం పురుషోపరిభ్రామణే	} దిగదుడుచుట
బతిమాలు	స దైన్యయాచనే	
బ్రతుకు	} అ జీవనే	జీవించుట
బతుకు		
బ్రతుకు	} స ప్రతినిధికరణే	బదులువైచుట
బదిలించు		
బదలాయించు	} అ అలసతాయాం	అలసుడవుట
బద్దకించు		
	మూత్రపురీషనిరోధేచ	బద్ధకోష్ఠియగుట
బమ్మరిల్లు	అ సంభ్రమే	తొక్కువడుట
బ్రమయు	} స భ్రమే	భ్రమించుట
బ్రమియు		
బరుకు	స నఖపాటనే	గోళ్లతో గీయుట
బలియు	అ పీనతాయాం	లాసవుట
బాచు	స తాడనే	కొట్టుట
బాకినమరు	స మారణే	చంపుట
బిగియు	అ దాధ్యే	దృఢమవుట

ధాతువు	సంస్కృతాగమము	తెలుగుగ్రంథము.
బ్రుదిలు	అ విస్రంసే	వదులుట
బిద్దు	అ జలస్రావే	నీళ్లుకాటుట
బిలుకుమార్చు	స మారణే	చంపుట
బిలుకులు	అ శ్వాసపారవశ్యే	ఊపిరి త్రిప్పుకోలేకపోవుట
బీజారు	స	ధాన్యము గడ్డి మొదలైనవి పైపైకి కుప్పచేయుట
బ్రుంగు	అ మజ్జనే	ముణుగుట
	మృతౌచ	చచ్చుట
బుగులుకొను	స వ్యాప్తా	వ్యాపించుట
బుజ్జగించు	స సాంత్యనే	సాంత్యపఱచుట
బురణించు	స తిరస్కారే	తిరస్కరించుట
బుసకొట్టు	అ కోపశ్వాసే	కోపముచేత నిట్టూర్పువిడుచుట
బుసివోవు	అ ఈషద్భూగే	ఈషద్భూగమవుట
బెగడాయించు	అ విరోధే	విరోధించుట
బెట్టించు	స నిరసనే	చిచ్చుట
బెడియు	అ	కార్యవైకల్యే
బెడాయించు		
బెణకు	అ	అస్థ్యాదీనాంస్థానత శ్చలనే
బెణుకు		
బెదరు	అ	ఆక్తికభయే
బెడురు		
బెరయు	స ప్రాప్తా	పొందుట
బెల్లించు	స	సాంత్యనే
బేలించు		
బొక్కు	స	ముఖమాపూర్యచ ర్వణే
బొక్కులాడు		
బొక్కులాడు		
బొంకు	స అపలాపే	అపలపించుట

ధాతువు	సంస్కృతాధము	తెనుంగర్థము.
బొబ్బరించు	అ ఉత్క్రోశే	గట్టిగా నటచుట
బొల్లు	న అసత్యభాషణే	అబద్ధపుమాటలాడుట
భ్రా	న పాలనే	పాలించుట
భోంచేయు	న భోజనే	భుజించుట
భోరగిటు	అ అవపత్యశయనే	బోర్లవండుకొనుట
బోర్లించు	న కుంభాదీనామవపాతనే	కుండమొదలైనవానిని దలక్రిందుగాఁ జేయుట

మ

మగు	}	అ పరిపాకవిశేషే	పండు మొదలైనవి పరుపుతగిలి
మగు			పండునఁ బడిపోవుట
		న్యూనతాయాం	తగ్గిపోవుట
		పాకదూషితేచ	మిక్కిలి ఉడికినందునఁ జిమిడిపోవుట
మగుడు	అ	పర్యావృత్తౌ	మరలుట
మట్టు	న	పాదఘాతే	కాళ్ళతోఁ ద్రొక్కుట
మట్టగించు	న	అనురూపఖండనే	సరిగా ఖండించుట
మట్టవడు	అ	రోగాదినివృత్తౌ	రోగాదులు నివర్తించుట
మట్టపడు	న	పర్ణాదీనాం సమపక్షప్తౌ	ఆకులు మొదలైనవానిని సరిగా నేర్పలుచుట
		అనురూపఖండనేచ	సరిగా ఖండించుట
మండు	అ	ప్రజ్వలనే	ప్రజ్వలించుట
మండికడు	అ	అతిక్రోధే	మిక్కిలి కృద్ధుండవుట
మడు	న	ఆకుంచనభేదే	మడతపెట్టుట
మడియు	అ	మృతౌ	చచ్చుట
మోచుగు	}	అ వినమనే	కత్తిమొనమొదలైనవి వంగుట
మోచుగు		న ఉక్తౌ	చెప్పట

ధాతువు	సంస్కృతార్థము	తెలుగుార్థము.
మదాళించు	అ సస్యాదీనామఫల వృద్ధా	వైరు మొదలైనది వ్యర్థముగా బలియుట
మృదు	స అ దాహే	దహించుట
మద్దటిల్లు	} అ ఆతపాదిశాంతౌ	ఎండమొదలైనది శమించుట
మద్దటిలు		
మను	} అ జీవనే	బ్రతుకుట
మన్ను		
మన్నించు	స బహుమతౌ	మన్ననసేయుట
	అపరాధసహనేచ	తప్పుసహించుట
మన్నిగొను	స మారణే	చంపుట
మప్పు	స అభ్యాసనే	అలవటుచుట
మరఁగు	} స వాసనయాసక్తే	వాసనచేత నాసక్తుండవుట
మరుగు		
మరలు	} అ పర్యావృత్తౌ	మఘ్నుట
మఱలు		
మఱఁగు	} అ తప్తతాయాం	కాఁగుట
మఱుగు		
మఱి	} స విస్తృతౌ	విస్తృతిపొందుట
మఱు		
మఱుపడు	అ అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యమవుట
మఱిఁగు	అ స్వయంవేష్టనే	కాఁచ మొదలైనదిచుట్టుకొనుట
	పర్యావృత్తౌచ	మఘ్నుట
మరుగు	అ దీపనిర్వాణే	దీపము చల్లారుట
మల	} స సామాంతక్షణే	రాయించెక్కుట
మలు		
	తండులాదిపుష్కాష్టా	వియ్యము మొదలైనవానిని జే
	దిగ్మథక్తరణేచ	టరొఁ బోసికొని మంటగడ్డలు
		మొదలైనవానిని విడఁజేయుట
మల్లాడు	అ అన్యోన్యవేష్టనే	పెనఁగుట

భాతువు	సంస్కృతాగ్రము	తెనుంగ్రము.
మల్లచటి	} స	భుజాద్యాస్ఫలనే భుజాద్యాస్ఫలనముసేయుట
మల్లచటుడు		
మల్లచటు		
మల్లు	అ	వర్యావృత్తై మరలుట
మళ్ళబడు	స	అభ్యుత్థానే ఎదిరించుట
మళ్ళదోలు	స	వశ్యాదిపర్యావర్తనే వశ్యాదులఁ దిరుగఁదోలుట తృణకాష్టాదివృద్ధ తృణకాష్టాదులు వృద్ధిపొందుట యేత్యేత్రస్యపశ్వా కైత్యేత్రమును బశ్యాదులవల దిభ్యోరక్షణేచ న రక్షించుట
మసఁగు	అ	విజృంభణే విజృంభించుట
మసలు	} అ	నీర్లుపొంగునట్లు కాఁగుట అస్యము సేయుట మదముచేతఁ బరవశుఁడవుట
మసులు		
మాఁగు	అ	ఫలాదిపరిపాకే ఫలాదులు పరిపక్వమవుట
మాటు	స	గోపనే దాఁచుట
మాటుపడు	అ	అదృశ్యతాయాం అదృశ్యమవుట
మాట్లాడు	స	భాషణే భాషించుట
మాడు	అ	విదాహే అన్నాదులు దగ్ధమవుట
మాను	అ	పరిహారే పరిహరించుట వ్రణాదిశాంతౌచ కురుపు మొదలైనది శమించుట
మానుకొను	స	బుద్ధిపూర్వత్వాగే బుద్ధిపూర్వముగ విడుచుట
మాన్పడు	అ	నిశ్చేష్టతాయాం నిశ్చేష్టుండవుట
మాయు	అ	మలినీభావే మలినమవుట నాశేచ నశించుట
మారుమసలు	} అ	ప్రతివాదే ప్రతివాదించుట
మారుమసులు		
మారుపడు		
	అ	వ్యత్యాసే వ్యత్యాసమవుట

ధాతువు.	సంస్కృతార్థము.	తెనుగుర్థము.
మార్పు	స మారణే	చంపుట
మాఱు		
మాఱు	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
మాఱుపడు	అ అదృశ్యతాయాం	అదృశ్యమవుట
మాఱుకొను	స అభ్యుత్థానే	ఎదిరించుట
మాలు	స త్యాగే	శ్యజించుట-సిగ్గుమాలెనని
మాలుగు	అ అలసతాయాం	అలసుం డవుట
మిగు	స కబళనే	కబళించుట
మిగు		
మిగులు	అ శేషే	శేషించుట
మించు	స అతిశాయనే	అతిశయించుట
మిటకరించు	అ అప్రతిపత్త్యాత్మాస్తీ మవస్థానే	ఏమియుందోఁపక యూరకయుం డుట
మిటరించు	అ శృంగారవికారే	కులుకుట
మిటమిటలాడు	అ పునఃపునరుత్పతనే	మాటిమాటికి నెగయుట
మిట్టు	అ హతాదుత్పతనే	ప్రసభముగా నెగయుట
మిట్టిపడు		
మిడియు		
మిడిసిపడు		
మిడుకు	అ వ్యసనే	వ్యసనపడుట
మిడు	స ద్రవద్రవ్యస్య ఈషత్పరి వేషణే	నెయ్యి మొదలైనదానిఁ గొంచె ముగా వడ్డించుట
మిణకరించు	అ అప్రతిపత్త్యాత్మాస్తీ మవస్థానే	ఏమియుఁ దోఁపక యూరక యుం డుట
మినమినలాడు	అ మన్యూకాంతౌ	మెఱుఁగుకాంతి గలదవుట
మిలమిలలాడు		
మిసమిసలాడు	స నిరసనే	చిమ్ముట
మీటు		వీణాగుణవాదనేచ

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెలుగుార్థము.
మీరు	న	అతిక్రమణే	అతిక్రమించుట
ముక్కు	అ	శ్వాసాధఃప్రాపణే ధాన్యాదిషు ప్రాచీన తాదోషేచ	ఊపిరి క్రిందికిఁబోఁ జేయుట ధాన్యాదులు ప్రాతఃగిలి చెడిపోవుట
ముగ్గు	అ	ధాన్యాదిషు ప్రాచీన తాదోషే	ధాన్యాదులు ప్రాతఃగిలి చెడిపోవుట
ముగియు	అ	సమాప్తా	సమాప్తమగుట
ముచ్చిలు	}	స్తేయే	దొంగిలించుట
ముచ్చిలించు			
ముంచుకొను	స	ఆవరిణే ఉంభనేచ	ఆవరించుట బావి మొదలైన వానిలోఁ బాత్రను నీళ్ళతోఁ బూరించుట
ముట్టు	స	స్పర్శే అవరోధనే	తాకుట ముట్టడివేయుట
		పరస్పైసిత్కలాభేచ	ఒకఁడు పంపిన సొమ్ము లబ్ధమవుట
ముట్టించు	స	స్పర్శే	స్పృశి. పఁజేయుట
		వహ్ని సంయోజనేచ	నివ్వు తగిలించుట
ముడు	స	గ్రంధికరణే ఆకుంచనే	ముడివేయుట ఆకుంచనము సేయుట
		పుష్పాదిభారణేచ	పూలు మొదలైన వానిని ధరించుట
ముండమోయు	అ	వైధవ్యప్రాప్తే	వైధవ్యమును బొందుట
ముడుఁగు	}	షజ్జనే	మగ్నుండవుట
ముఁజుఁగు			
ముఁజుచు	స	ఆకుంచనే	ఆకుంచనము సేయుట
ముడియు	అ	జడపశ్వాదీనాం స్థవిరీభావే	చెట్టు, ఆవు మొదలైనవి ముడిమి పొందుట
ముదురు	అ	వృక్షాదీనాం స్థవిరీభావే	చెట్టు మొదలైనవి ముడిమి పొందుట
ముదలకించు	స	జ్ఞాపనే	ఎచ్చరించుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెలుగుార్థము.
మునుఁగు	అ	మజ్జనే	మగ్నుండవుట
మునుకొను	అ	ప్రథమభావే	ముందుమించుట
ముప్పుడించు	అ	త్రిగుణీభావే	త్రిగుణమవుట
	స	త్రిగుణీకరణేచ	త్రిగుణముసేయుట
మురుగు	అ	ద్రవశైథిల్యే	క్రుల్చిపోవుట
మరమురలాడు	అ	కోపవికారే	కోపవికారముగానుండుట
మరియు	అ	శృంగారచేష్టా యాం	కులుకుట
ముఱియు	స	శకలీకరణే	తునియులుసేయుట
ముసరు	}	స పరివేష్టనే	అంతటఁ జుట్టుకొనుట
ముసురు			
మూఁగు			
ముసించు	అ	బుద్ధిమోషే	బుద్ధి మోసపోవుట
మూచ్చుచు	స	ఆఘ్రాణే	ఆఘ్రాణించుట
మూడు	అ	అంతకాలప్రాప్తౌ	అంతకాలము ప్రాప్తమాట
మూదలించు	స	జ్ఞాపనే	ఎచ్చరించుట
మూయు	స	సిధానే	మూఁతవేయుట
మూర్ఛిను	స	ఆఘ్రాణే	ఆఘ్రాణించుట
మూలుగు	అ	కుంభనే	కుంభసముసేయుట
మెక్కు	స	భక్షణే	భక్షించుట
మెచ్	స	శ్లాఘాయాం	శ్లాఘించుట
మెట్టు	స	సాదఘాతే	కాశ్యతోద్రోకుట
మెత్తు	స	సాంద్రలేపనే	దట్టముగ లేపనముసేయుట
మెదుగు	అ	అవఘాతేన నిస్తు షీభావే	వడ్లు దంగి పొట్టువిడుట
		మృదిలేచ	మర్దించుటచేత మెత్తనవుట
మెదలు	}	అ చలనే	చలించుట
మెదులు			
		దర్శనవిషయేచ	అగపడుట

ధాతువు.	సంస్కృతార్థము.	తెలుగుగర్థము.
మొయికొను	స వాస్తావలంబనే	చేపట్టుట
మొరమొరలాడు	అ మనోన్యూనతా	మనస్సునఁ దక్కువగానుండుట
	యాం	
మొటియు	} అ	అతిప్రకాశే మిక్కిలి ప్రకాశించుట
మొటియు		
మొలఁగు	} అ	అన్యోన్యమేళనే అన్యోన్యము కలియుట
మొలుగు		
		ఉపాయేన ప్ర ఉపాయముగఁ బ్రవర్తించుట
		వృత్తాచ
మొనఁగు	} స	భక్షణే భక్షించుట
మొనపు		
మొకొను	స వాస్తావలంబనే	చేపట్టుట
మేయు	స పశ్వాదిభక్షణే	పశ్వాదులు-భక్షించుట
మేలుకొను	} అ	నిద్రాప్రభోధే నిద్రవిడిచిలేచుట
మేల్చాను		
మేల్చును	అ ప్రమాదత్యాగే	ప్రమాదమును విడుచుట
మేళించు	స సయాధ్యకరణే	జతచేయుట
మొకొను	అ సమృత్తే	సమృద్ధించుట
మొగిటుపు	అ లుగభంగే	ఓసలువిఠుచుకొనుట
మొక్కు	} స	నమస్కారే నమస్కరించుట
మొక్కు		
మొక్కుకొను	} స	దేవప్రార్థనాయాం తాఁగొరిన పనియైన దేవునికి ప
మొక్కుకొను		
మొక్కువోపు	అ అశ్రిభంగే	లానిపని చేయుదునని ప్రార్థించుట
		కొనవిడిగినదగుట
మొగ్గు	} అ	భారాదేకతోవినమనే బరువుచేత నొకతట్టుగావంగుట
మొగ్గు		
మొగుచు	} స	ముకుళీకరణే ముకుళించుట
మొగుడు		
మొట్టు	స పర్యప్తాంగుళిపర్వ	ప్రేళ్ల వేలికలుపునఁ గొట్టుట
	ప్రసారే	

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుగర్థము.
మొత్తు	స	ముఖప్రహారే	ముఖమునఁగొట్టుట
మొనయు	అ	యుద్ధసన్నాహే	యుద్ధసన్నద్ధుండవుట
మొనడలు	అ	కార్యప్రథమప్ర వృత్తే	పనియందందటిలోను ముందటఁ బ్రవర్తించుట
		వ్రణపరిపాకేచ	కురుపు మొనగట్టుట
మొరయు	అ	ధ్యానే	ధ్వనించుట
మొటుగు	అ	శ్వరవే	కుక్షగూముట
మొటఁగు	అ	శ్వరవే	కుక్షగూముట
		అదృశ్యతాయాంచ	అగపడకయుండుట
మొటలాడు	}	అ కోపవికారే	కోపవికారమునొందుట
మొటమొట లాడు			
మొలు	అ	ప్రరోహణే	అంకురించుట
మోకరిల్లు	}	అ జాన్వాకుంచనే నోపవేశనే	మోఁకాల్లు ముఁగి చికూర్చుండుట
మోకరించు			
మోకాల్చు			
మ్రోగు	అ	ధ్యానే	ధ్వనించుట
మో	స	భారవహనే	బరువువహించుట
మోటుకొను	అ	కార్యోద్యమే	పనికిఁబూనుట
మోటించు	స	కార్యోద్యోజనే	కార్యోద్యక్తునిఁజేయుట
		కలహసన్నహనేచ	కలహసన్నద్ధునిఁజేయుట
మోటుపాటు	అ	నిష్పల్లవీభావే	చిగుళ్ళులేనిదవుట
		జడతాయాంచ	జడమవుట
మోత్రించు	స	భగ్నస్తంభాదీనాం దార్వాదిభిరవష్టంభే	విఠిగిన గుఁజ మొదలగువానిని కొయ్య మొదలై నవానిచేత నిలువఁబెట్టుట
మోటుపడు	}	అ నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టుండవుట
మోడుపడు			
మోడుచట			
మోడు	స	ప్రహారే	కొట్టుట

ధాతు.	సంస్కృతాగ్రము.	తెలుగుగ్రము.
మోదుకట్టు	అ రక్తబంధే	రక్తముకట్టుకొనుట
మోపు	స భారారోపణే	ఒకనిమీఁదబరుపుద్రోయుట
మోపెట్టు	స ధనుషిగుణారోపణే	వింటవల్లెయొక్కుపెట్టుట
మోయు	స పహనే	వహించుట
	వైధవ్యప్రాప్తౌచ	వైధవ్యమునుబొందుట
మ్రోము	అ ధ్వనే	ధ్వనించుట
మోసపోవు	అ పంచనాపక్షిణానా భావే	పంచనఁదెలిసికొనలేకపోవుట
మోహరించు	అ రణోద్యోగే	రణోద్యోగముసేయుట
ర		
రక్తరించు	స రక్షణే	రక్షించుట
రక్తు	స సఖితోదనే	గోళితోగిచ్చుట
రక్తాను	స వ్యాప్తౌ	వ్యాపించుట
రప్పించు	స ఆకర్షణే	ఆకర్షించుట
రవులు	అ దాహే	కాలుట
రవులుకొను	అ దాహారంభే	కాలమొదలుపెట్టుట
రవాల్చించు	అ పృథోద్ధోషే	వ్యర్థముగ నుద్ధోషించుట
రహించు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
రాచు	స ఘర్షణే	ఘర్షణముసేయుట
	లేపనచ	లేపనముసేయుట
రాజు	అ ధూమోర్పత్నౌ	పొగయుట
రాణించు	అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
రాపాడు	స దోషనారోప్యగ ణనే	దోషము లారోపించి లెక్కవెట్టుట
రాబట్టు	స ధనాదేరుద్గ్రహణే	రావలసిన ధనాదులను రాజేయుట
రాయు గ్ర	స ఘర్షణే లేపనచ	ఘర్షణముసేయుట వ్రాయుట

ధాతువు.	సంస్కృతార్థము.	తెనుగుర్థము.
రాలు	స దంతఫలాదీనాపతనే	దంతములు ఫలములు మొదలైనవి వడుట
రావించు	స ఆక్షరణే	ఆక్షరించుట
రిత్తవోపు	అ వైయథ్యే	వ్యర్థమవుట
గుంజు	స నాసయాకర్షణే	ముక్తున నాకర్షించుట
రుద్దు	స సన్యగ్ద్రవ్యలే	తలను చమురు రుద్దుట - ఒకలు పనే
రుబ్బు	స ద్రవపిష్టాదిపేషణే	ద్రవమైనవిడి మొదలైనదానిఁ బేషణముసేయుట
రూపాణించు	స నిరూపణే	నిరూపించుట
రెచ్	అ గవాదీనామదే	గవాదులు ముడించుట
రెట్టించు	స ద్విగుణీకరణే	ద్విగుణముసేయుట
	అ ద్విగుణీభావే	ద్విగుణమవుట
	స పర్యనుయోగేచ	మాటకెదిరించుట
రెప్పు	స ఆచ్ఛేదనే	ఒడిసి తీసికొనుట
రేకెత్తు	అ వృద్ధా	వృద్ధిపొందుట
రేగు	అ విజృంభణే	విజృంభించుట
రోజు	అ అత్యుచ్చాస్యసే	మిక్కిలినిట్టూర్పులువిడుచుట
రోయు	స నిర్వేదే	వినుచుట
అక్కిను	అ పక్షశాఖోత్పత్తే	ప్రక్కకొమ్మలుపెట్టుట
అంపిల్లు	అ ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగానేప్పుట
	పృథాజల్పనేచ	వ్యర్థమవుటలాడుట
అవఅవలాడు	అ కోపవికారే	కోపవికారమునొందుట
అచ్చవడు	అ నిశ్చేష్టతాయాం	నిశ్చేష్టమండవుట
అప్పు	} స	ధూరముగఁబ్రహ్మనట్లు వేయుట
అప్పు		

భాతువు		సంస్కృతాగ్రము.	తెనుగ్రము.
తెక్కిన	అ	వక్షశాఖోత్పత్తే	ప్రక్కకొమ్మలుపెట్టుట
తొప్ప	స	హుంకారే	హుంకారమునేయుట
		శీఘ్రప్రాజనే	శీఘ్రముగాఁదోలుట
		ప్రహరేచ	కొట్టుట
తోయు	స	మార్గణే	వదకుట
		నిర్వేదేచ	వినుగుట
తోలు	అ	ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగా నేడ్చుట
		అ	
లాగు	స	కర్షణే	తీడుట
లాచు	స	కాంతాయాం	కాంతించుట
లాయు	అ	సన్నిధానే	సమీపించుట
లావలు	అ	బలహనా	బలముతగ్గుట
లుటాయించు	గ్రా	స బలాదపహరే	కొల్లపెట్టుట
లెక్కించు	స	గణనాయాం	లెక్కపెట్టుట
లే	అ	ఉత్థానే	ఉత్థితుండవుట
లోగు	}	అ	నమ్రత్వే
లోంగు			నమ్రుడవుట
లోట్టవేయు	స	అసత్యకరణే	అబద్ధమునెవ్వట
	అ	అస్వాదనే	చప్పించునపుడు నాలుకతో ధ్వని
		జిహ్వశబ్దేచ	నేయుట
లోడుపు	}	స	లోడనే
లోడపెట్టు			కలియఁ బెట్టుట
లోడుపుకొను	స	వరధనస్యస్య	ఒకనిసొమ్ము దానంతయుఁ దీసికొ
		యంసర్వగ్రహణే	నుట
లోడొంచు	గ్రా	స వృత్తోన్మైర్ష	వృత్తియుగా-గట్టిగా-నిండుగా మా
		హుభావణే	టలాడుట
లోళ్ళు	గ్రా	అ శ్వరవే	కుక్కగూయుట
లోగు	అ	మోక్షతే	మోక్షశోభియుట

ధాతువు.		సంస్కృతాధిము.	తెనుగుగ్రంథము.
లోటు	గ్రా	స గృహేనర్వకార్యకరణే	ఇంటిలోనన్నివనులుసేయుట
లోడు		స లోడనే	లోడపెట్టుట

వ

ప్రక్షల్పించు	స	విదళనే	బద్దలుసేయుట
వగ	}	అ మనోదుఃఖే	మనస్సుచదుఃఖపడుట
వగు		అ లోచనే	అలోచించుట
		మనోదుఃఖాభినయేచ	మనస్సుచదుఃఖమున్నట్లభినయించుట

వగియు	గ్రా	అ మనోదుఃఖాభినయే	మనస్సుచదుఃఖమున్నట్లభినయించుట
వగలాడు	అ	మనోదుఃఖాభినయే	మనస్సుచదుఃఖమున్నట్లభినయించుట

వగడెగు	అ	శృంగారచేష్టాయాంచ వివాదనిష్ఠైరే సమాప్తాచ	కులుకుట వ్యాజ్యముదీటుట సమాప్తమాట
వగిరించు	అ	వంచనయాజల్పనే శునామత్యుచ్చాస్వసేచ	వంచనపుమాటలాడుట కుక్షిరోజుట
వంగు	అ	నతే	నమ్రమవుట
వంచు	స	నమనే పాత్రానమనేనజలస్రావ జేచ	వంగజేయుట పాత్రమువంది నీళ్లుస్రవించు జేయుట

వంచివేయు	స	పాత్రానమనేన నిశ్శేష జలస్రావణే	పాత్రమువంది నిశ్శేషముగా నీళ్లుస్రవించుజేయుట
వచ్	అ	అగమనే	చనుదెంచుట
ప్రచ్	స	విదళనే	బద్దలుసేయుట
వంచోపించు	గ్రా	స దాక్షిణ్యేనదర్శనే	దాక్షిణ్యముచేతజూచుట
వట్టు	అ	జలశోషణే	నీళ్లుశోషించుట
వట్టిట్టు	అ	శోభాయాం	శోభించుట

ధాతువు.	సంస్కృతాగ్రము.	తెలుగుగ్రము.
వట్టపెట్టు	స లక్ష్యకరిణే	లక్ష్యము సేయుట
వటించు	అ దేహకార్యే	దేహము కృశించుట
వండు	స వచనే	పాకము సేయుట
వడ్డించు	స పరివేషణే	అన్నాదులు భోజనార్థముగా విస్తరిలోఁబెట్టుట
వడలు	అ పుష్పాదీనాంప్లూనా	పుష్పాదు వాడుట
వసేయు	అ స్రావే నిశ్చేషీభవనే బలాద్ధ్రవాణేచ గ్ర	స్రవించుట నిశ్చేషమవుట బలాత్కారముగా గ్రహించుట
వడివేయు	స ప్రతివేష్టనే	మెలివేయుట
వడుకు	స తంతునిర్మాణే ఉపాలంభేచ	చారమునిర్మించుట తిట్టుట గ్ర
వడఁకు	} అ కంపే	కంపించుట
వణఁకు		
వణుకు	} అ తిష్ఠయాదృష్టిసాతే	లభి. వపలయుననికన్ను వేయుట
వంతవేయు		
వందు	} అ చి. తాయాం	చింతకుడుట
వందురు		
వదరు	} స వృథాజల్పనే	వ్యర్థపుమాటలాడుట
వదురు		
వడలు	} అ విశ్లేషే గ్రంథేరుఘ్నసనే	విడిపోవుట ముడివిడుట
వదులు		
	స వినాభావేచ	విడిచిపెట్టుట
వడవడలాడు	అ శీతాభుతయాకంపనే	చలితాళలేక వణఁకుట
వనరు	అ మనోదఃఖే	మానస్సునదఃఖిపడుట
వ్రయు	అ విదళనే	బద్దలవ్రట
వరియు గ్ర	స కాణోల్లేఖనే	సానపెట్టుట
వరగలించు	} అ ప్రకాశే	ప్రకాశించుట
వరలు		

ధాతువు.	సంస్కృతార్థము.	తెలుగుగర్థము.
వలయు	స ఇచ్ఛాయాం	ఇచ్ఛయించుట
వల్లించు	స విద్యాప్రేడనే	రువ్వలువేయుట
వల	స అనురాగే	మోహించుట
	పరిమళేచ	పరిమళించుట
వలు	స అనురాగే	మోహించుట
వలగొను	స వేష్టనే	చుట్టుకొనుట
వలిగొను	అ శీతాభుతాయాం	చలిగొనుట
వలవలలాడు	అ రోదనే	ఏడ్చుట
వాక్రుచ్	స ఉక్తా	చెప్పుట
వాకరించు	అ వమనోద్యమనే	కక్తమద్యమక్తుడవుట
వాఁగు	అ శబ్దే	శబ్దించుట
వాచారు	అ-స దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తిగాయాచించుట
వాచు	అ శ్వయథౌ	ఉబ్బుట
	అతికాంతాయాంచ	మిక్కిలికాంతించుట
వాఁచు	స వాదనే	వాఱుచుట
వాంచు	స నమనే	వంచుట
వాచర	స దీనవృత్తియాచనే	దీనవృత్తిగాయాచించుట
వాడు	అ పుష్పాదీనాంష్లానా	పుష్పాదులువడలుట
	స కార్యోపయోజనే	పరికరపయోగింపజేయుట
	వ్యవహారేచ	వ్యవహరించుట
వాడ్చు	స అగ్నిపక్షాదితాపనే	నివ్వమీఁద నాకులు మొదలైన వానిని దహింపజేయుట
వాను	స సృష్టే	సృజించుట
వాపోవు	అ ఉచ్చైరోదనే	గట్టిగానేడ్చుట
	వృథాజల్పనేచ	వ్యర్థపుమాటలాడుట
వ్రాయు	స లేఖనే	లిఖించుట

ధాతువు.

సంస్కృతార్థము.

తెలుగుగర్థము.

వారు	స	సమూహానే	కుప్పచేయుట
		తాళపత్రాదిషుభురిక	తాటాకు మొదలైన వానియందు
		యాజ్ఞవిదారణే	సురియచేతఁ బ్రక్కలుచీల్చుట
	అ	తృణపుంజాదాప	గడ్డిమొపు మొదలైనవానియందుఁ
		క్షుసమీకరణే	బ్రక్కలుచక్కఁజేయుట
		జలోచ్ఛేషణేనపాకే	వార్డుగాఁ బర్వపుట-పడిబియ్య
		చ	మువారెనని
వారుకొను	స	సమూహ్యగ్రహణే	కుప్పచేసి యెత్తికొనిపోవుట
వారు }	స	జలోచ్ఛేషణేనపచనే	జలము మిగులునట్లు పాకమునీ
వార్చు }			యుట-పడిబియ్యమువార్చెనని
		జలస్రావణే	నీళ్ళుస్ర వింపఁ జేయుట
		సంధ్యావందనాద్యను	సంధ్యావందనాద్యచుష్టానమునీ
		స్థానే	యుట
		ప్రతీక్షణేచ	కనిపెట్టుట
వారడు	స	విరామే	చాలించుట
వారుచు			
వారు	అ	ఆసతౌ	వంగుట
		ఉపరిజేశాదాగత్యా	మీఁదినుండివచ్చినిలుచుట-పక్షి
		వస్తానేచ	చెట్టుమీఁదవాలెనని
వాలాడు }	అ	జలక్రీడానాం	టలలాడుట
వాలలాడు }			
విక్రు	అ	అంగభంగే	ఒడలువిఱచుకొనుట
		హిక్తానాంచ-క్రా-	ఎక్కిలిపొందుట
వింగడించు	స	విభాగే	విభజించు
విచ్	అ	విస్రంసే	వీడుట
	స	విస్రంసనేచ	వీడఁజేయుట
విచ్చేయు	అ	ఆగమనే	వచ్చుట
విడు			
విడిపోవు }	అ	స్వతోవిశ్చిష్టే	తనకుఁ దాన విడిపోవుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుగుర్థము.
విడు	}	న త్యాగే, మోచనేచ	త్యజించుట
విడిచిపెట్టు			
విడియు	అ	వాసే	వసించుట
		సేవావరణేచ	సేవదిగుట
విడుగు	అ	వికాసే	వికసించుట
విత్తు	న	బీజావాపే	విత్తులు మొలవ నేయుట
విడలు	}	అ లఘుత్రయాత్ర త్రత్రా	లఘుత్వముచేన క్షణక్షణ గాఢుట
విడులు		ధృపతనే	
విద్రు	న	విధూననే	విధిలించుట
విను	}	న శ్రవణే	శ్రవణము సేయుట
వినుచు			
		శ్రావణే	వినఁజేయుట
వినిపించు	}	అ శ్రుతౌ	వినవచ్చుట
వినుపించు.		న శ్రావణేచ	వినఁజేయుట
విన్నపించు	}	న విజ్ఞాపనే	విజ్ఞాపనము సేయుట
విన్నవించు			
విన్నఁబోవు	అ	భేదే	భేద మొందుట
విస్మ	న	విస్మృననే	విడఁజేయుట
విడియు	అ	విక్షేపే	విడిపోవుట
		వికాసే	వికసించుట
		వ్యాప్తౌచ	వ్యాపించుట
విరవిరవోవు	అ	పిష్టాదీనామపిడిభ	పిడి మొదలైనవి కలిసికొనకపో
		వనే	వుట
విరుగు	}	అ ద్వేషధీభావే	కట్ట మొదలైనవి రెండవుట
విఱుగు		క్షీరాదిసంవర్తనే	పాలువిఱిగిపోవుట
		సేవాభంగేచ	దండుపాటిపోవుట
విరిచికట్టు	}	న హస్తపాదమాస	చేతులు కాళ్లు వంచికట్టుట
విఱిచికట్టు		మృబంధనే	

ధాతువు.	సంస్కృతార్థము.	తెలుగుార్థము.
విజ్ఞప్రేగు	అ అతిపీనతాయాం	అతిపీయండగుట. మిక్కిలి బలిసె నగుట
విలు	స విక్రయణే	అమ్ముట
విలవిలలాడు	అ విపదాస్వహస్తపా వాకర్షణే	వికత్తుచేతఁ దనచేతులు కాళ్ళు దన్నుకొనుట
విసుకు	} అ నిర్వేదే	నిర్విణ్ణుండవుట
విసువు		
విసరు	} అ వాయోర్వేగగతౌ పరిభ్రామ్యదూర క్షేపణే	వాయువు వేగముగాఁ గదలుట కత్తిమొల! త్రిప్పి దూరముగావే యుట
విసురు		
	స ఘరట్టదిభ్రామణే	తిఱుగల్గుమొదలైనదానిం ద్రి వ్వట
	తాశవృంతాదివీజనే	విసరుగట్టుతోగాలిగలుగఁజేయుట
వీగు	అ శ్వయథా	ఉబ్బుట-అనఁగా లావవుట
	పరాగతౌచ	పెనుకఁదీయుట
వీ	అ వాయుగతౌ	వాయువువిసరుట
	ప్రతికదమఃస్థాగ మావేదనేచ	వేమాఱు అగ్నిమురాఁగలదని తెలియఁజేయుట
వీటిపుష్ప-		
వీసు	అ విశ్లేషే	విడిపోవుట
	బంధశైథిల్యే	ముడివడలుట
	త్యాగేచ	విడిచిపెట్టుట
వీశ్వడు	అ వ్యత్యాసే	వ్యత్యాసమవుట
వీడ్చెను	స త్యాగే	విడిచిపెట్టుట
వీడ్చెల్లు	స ప్రస్థాపనే	పఁపించుట
వీతెంచు	అ వాయ్వాదేరాగమనే	వాయువు మొదలైనది వచ్చుట
వీడ్చుడు	అ మాస్త్రప్రాప్తౌ	చేకూరుట
వీలు	స విశ్లేషే	విడిపోవుట
	స త్యాగేచ	విడిచిపెట్టుట

ధాతువు.		సంస్కృతార్థము.	తెనుగుర్థము.
వీసరవోపు	అ	కించిద్భంగే	కించిద్భంగమవుట
వెక్కిరించు	న	అపహాసే	అపహాసముచేయుట
వెక్తు	అ	హిక్తాయాం	ఎక్కిలిపొందుట
వెచ్చల్లు	న	సర్వతోవికిరిణే	అంతటఁజల్లుట
వెడలు	అ	నిర్గమనే	బయలు వెళ్ళుట
వెతకు	}	న అన్వేషణే	అన్వేషించుట
వెతుకు			
వెదకు			
వెనుకు			
వెతుకులాడు	}	న అన్వివృతస్సంచారే	అన్వేషింపుచు నీవల నావలఁ దిరుగుట
వెనుకులాడు			
వెన్నడు	}	న ధావతోనుధావనేన వేగజననే	తఱుముకపోవుట
వెన్నాడు			
వెంపరలాడు	న	అన్వివృతస్సంచారే	వెనుకులాడుట
వెంబడించు	న	అనుగమనే	అనుసరించిపోవుట
వెఱ	}	అ భయే	భయపడుట
వెఱచఱ			
వెలుఁగు	అ	దీప్తా	దీపించుట
వెలయు	అ	శోభాయాం	శోభించుట
వెలియు	అ	వృష్టేరపగమే	వానపోవుట
వెలవెలఁబోవు	అ	వైవర్జ్యే	వివర్ణుండవుట
వెల్లచఱ	న	కుడ్యాదాసుధాతే	గోడముపై నైనవానియందుఁ బా
		వనే	లగారచేయుట
వెల్లకిలు	}	అ ఊర్ధ్వముఖశయనే	ఊర్ధ్వముఖముగాఁ బండుకొనుట
వెల్లతిలు			
వెలార్పు	న	వ్యవనాశనే	పోగొట్టుట
వెలువడు	}	అ-న నిర్గమనే	బయలు వెళ్ళుట
వెల్వడు			

ధాతువు.	సంస్కృతాధము.	తెలుగుాధము.
వెళ్లు	అ ధావనే గతౌ	వరుగెత్తుట పోవుట
వెళ్లుకొను	అ మృతౌ బహిర్నిర్గమనేచ	బైటికివచ్చుట వచ్చుట
వేగు	అ భృష్టే నిశాత్యయేచ	భర్జనమవుట రాత్రిగడచుట
వేగించు	స జాగరణే శ్రమక్షమతాయాంచ	మేలుకొనియుండుట శ్రమమునకు శక్తుండై యుండుట
వేచు	స పీడనే ఉద్రేకేచ	పీడించుట ఉద్రేకించుట
వేచు	స భర్జనే	భర్జనమునెయ్యట
వేంచేయు	అ గతౌ ఆగతౌచ	పోవుట వచ్చుట
వేడు	స ప్రార్థనాయాం	ప్రార్థించుట
వేయు	} స పాతనే వేధనే కరణే క్షేకణే నిర్మాణే	క్రిందవేయుట వక్షిని బాణమునవేయుట బడవేయుట విసరివేయుట గోడవేయుట
వేయు		మూరవేసెనని
వేయించు	స భర్జనే పాతనవేదనాది ప్రేరణాయాంచ	వేగునట్లుచేయుట వడునట్లుచేయుచుట. వక్షిని బాణముతోఁ బడునట్లుచేయు
వేలు	} అ బలవనే	చుట. ఇత్యాది
వేలు		వయినొకదానింబట్టుకొని క్రింద నాలంబనములేకయుండుట

ధాతువు.	సంస్కృతాగ్రము.	తెనుంగ్రము.
సమాధించు	అ అనుకూటికరణే మనఃప్రణిధానేచ	చెడకుండంజేయుట మనస్సును సావధానముగఁ జేయుట
సమయు	అ నాశే	నశించుట
సమకట్టు	అ ఉద్యోగే స ఉద్యోజనేచ	ఉద్యుక్తుడవుట ఉద్యోగింపంజేయుట
సమర్తాడు	అ ప్రథమరజోదగ్ధనే	ప్రథమచూరజస్వలయాట
సమకూడు సమకూరు	అ ఆనుకూల్యే	అనుకూలమవుట
సముచు		
సరబడించు	అ స్నేహే	స్నేహమవుట
సరియు	} అ అపర్యాప్తస్యపర్యా స పుస్యవాపస్తుసస్స గ్రా ర్థేషాంవిభజనే అ సమీభావే	చాలని వస్తువునై నను చాలిన
సరుదు		వస్తువునై ననుఅందఱకుసరిగాఁ
సరుసు		బంబిపెట్టుట
సరిపోవు		సమమవుట
సరిపుచ్చ	} అ కాలక్షేపే అనందిగీభవనేచ స సమీకరణే కాలనయనే అనందిగీకణణేచ	కాలముగడచుట సందేహము పోయినదగుట సమముగాఁజేయుట కాలముగడపుట సందేహము పోయినదానిగాఁ జేయుట
సరిచేయు		
సరివచ్చ		
సరిపడు		
సరితీయు	అ సామ్యే అనందిగీభవనే అనురూపతాయాఁచ	సమమవుట సఁదేహముపోయినదవుట తగినదవుట
సలుపు	స రజ్జస్వర్ణలతాదేర్ధి ర్ధిభవనాయకర్షణే	త్రాడు- బంగారుతిఁగ- మొదల యినవానినిబాగుచేయుటకై లాగుట
సలుపు	స కరణే సయనే వేదనావిశేషేచ	చేయుట గడపుట-మూటలుసలిపెనని తీపులుతీయుట గ్రా.

సంస్కృతార్థము.

తెలుగార్థము.

సరించు గ్రా.

అ జ్వరాఁభే
పులకోద్గమేచ
అ శైథిల్యే
గతౌచ

జ్వరము వచ్చుట కారంభించుట
రోమాంచితమవుట
శిథిలమవుట
పోవుట

సరించు

స యథాస్థానవివేశనే
సమ్యక్తరణేచ
స పోషణే
అ గతౌ
నిర్వృత్తౌ
ప్రసరణేచ

యథాస్థానముగా నుంచుట
బాగుచేయుట
పోషించుట
పోవుట
నెఱవేటుట
ప్రసరించుట-అనఁగా బొడు
గయ్యెననుట

సరించు

స యాపనే
నిర్వర్తనేచ

పోవునట్లుచేయుట
నెఱవేటుజేయుట

సరించు

స

ప్రసారణే

ప్రసరింపజేయుట

సరితాళించు

స

మృదుబీజాదీనాం స్వ
ల్పస్నేహేనపచనే

మెత్తనివిత్తులు మొదలైనవా
నిని జమురు కొంచెముగా
వేసి కక్కుమునేయుట

సరిపు

స

ప్రసారణే

ప్రసరింపజేయుట

సరిపడు

సరిపాడు

సరిబడు

సరిగుపడు

సరిక్కు

సరిడియు

సరికుసు(రా)

సరిడిగొను

స

భోజనే

భోజనముచేయుట

అ

బలహీనా

బలహీనుడవుట

అ

నైశ్యచ

తగ్గుట

అ

అగ్రహోవస్థానే

ఎగుటనిలుచుట

అ

భిక్షాభూతే

కాలుట

అ

వేష్టనేచ

చుట్టుకొనుట

అ

వేష్టనే

చుట్టుకొనుట

